

KALAJOEN VANHAN APTEEKIN UUSI ELÄMÄ

Hirsirakennuksen siirtäminen ja uudelleenrakennussuunnitelma

Diplomityö

Oulun yliopiston arkkitehtuurin tiedekunta
Valvoja Anu Soikkeli
Oulussa 5.5.2014

Satu Fors

Kiitän työni valvojaa Anu Soikkeliä kannustavasta ja asiantuntevasta ohjauksesta.

Helena Petäistöä kiitän mielenkiintoisen ja innostavan diplomityöaiheen tarjoamisesta.

Eriyiskiitokset avusta ja opastuksesta osoitan Seija Haaralalle, Sari Alajoelle ja Tuula Luokkalalle.

Kannustuksesta ja tuesta pitkän prosessin aikana kiitän perhettäni ja ystäviäni.

Sisällysluettelo

1. JOHDANTO	1
2. KOHTEEN ESITTELY.....	2
2.1 Kalajoen vanhan apteekin rakennus.....	2
2.2 Sijainti	3
3. RAKENNUKSEN HISTORIA.....	4
3.1 Yleistä vanhan apteekintalon vaiheista	4
3.2 Rakennuksen vaiheet Marttilan sotilaspuustellina.....	6
3.3 Rakennuksen vaiheet Kalajoen apteekkina	14
1.3 Apteekkikäytön jälkeiset vaiheet.....	21
2. INVENTOINTI.....	23
2.1 Rakennuksen dokumentointi.....	23
2.2 Suhde ympäristöön ennen purkua	23
2.3 Rakennusmassa ja julkisivut	25
2.4. Rakenteet.....	28
2.5 Sisätilat.....	33
2.5 Rakennusosat.....	39
2.6 Tapettitutkimus	41
2.5 Kuntoarvio	51
3. RAKENNUKSEN ARVOT JA ARVOTTAMINEN	52
3.1 Vanhan apteekin arvot ennen purkamista	52
3.2 Siirtämisen vaikutukset rakennuksen arvoihin.....	55
4. HIRSIRAKENNUKSEN SIIRTÄMISEN PERIAATTEET	57
3.1 Yleistä hirsirakennuksen siirtämisestä.....	57
3.2 Siirtotavan valinta	57
3.3 Mittaus ja dokumentointi	58
3.4 Talteen otettavat rakennusosat	60
3.5 Siirrettävien rakennusosien merkitseminen.....	61
3.4 Purkutyö.....	63
3.5 Siirto ja varastointi.....	65
3.6 Uudelleenpystytys	66
4. RAKENNUKSEN KÄYTTÖ- JA UUELLEENRAKENTAMISSUUNNITELMA	68
4.1 Suunnittelun lähtökohtia	68
4.2 Uusi paikka.....	69
4.3 Rakennuksen uusi käyttö	71
4.4 Rakennuksen ulkoarkkitehtuuri.....	71
4.5 Uudelleenrakentamissuunnitelma	72
5. YHTEENVETO.....	75
LÄHTEET	76
LIITTEET	

1. JOHDANTO

Diplomityöni aiheena on Kalajoen vanhan apteekkirakennuksen siirtäminen ja uudelleenrakentaminen. Kalajoen vanha apteekki on monessa vaiheessa 1700 – 1900 – luvuilla rakennettu hirsirakennus Kalajoen keskustassa. Alennustilaan joutunut ja autioitunut apteekintalo oli keväällä 2012 tarkoituksena purkaa uuden liikerakennuksen tieltä, mutta rakennus sai uuden mahdollisuuden kun kirjailija-toimittaja Helena Petäistö päätti siirtää sen uuteen paikkaan ja uuteen käyttöön. Siirtoprojektin käynnistyessä keväällä 2012 olin töissä Kalajoella ja avustin Petäistöä rakennuksen siirron valmistelussa yhdessä arkkitehti Seija Haaralan kanssa. Rakennuksen inventoinnin yhteydessä ihastuin talovanhukseen ja päätin tehdä diplomityöni mielenkiintoisen rakennuksen historiasta ja siirtoprojektista.

Diplomityötä tehdessäni apteekintalon hirret odottavat varastoituna uudelleenrakentamista. Työni tarkoituksena on toimia dokumenttina rakennuksen siirron toteuttamisesta ja lähtöaineistona apteekintalon uudelleenrakentamisen suunnittelulle. Työhöni sisältyy hirsirakennuksen siirtoa sekä apteekintalon historiaa, nykytilaa ja arvoja käsittelevästä tekstiosasta ja uudelleenrakentamissuunnitelmaluonnos selostusteksteineen. Työn yhteydessä olen lisäksi tehnyt mittapiirustukset rakennuksesta keväällä 2012 tehtyjen mittaus-ten perusteella.

Tekstiosassa käsittelen kirjallisuuslähteiden pohjalta hirsirakennuksen siirtämisen eri vaiheet ja pääperiaatteet ja kerron miten siirto toteutettiin vanhan apteekin tapauksessa. Siirtämistä käsittelevä osa on dokumentti vanhan apteekin purkutöistä ja pohdinta siitä, miten apteekintalon siirto kireässä aikataulussa onnistui. Diplomityön rakennushistoriallinen selvitys toimii taustana ja perusteena rakennuksen arvottamiselle ja uudelleenrakentamissuunnitelmalle. Historiaselvityksessä käyn läpi apteekintalon historian ja rakentamisen eri vaiheet ja rakentamiseen vaikuttaneet yhteiskunnalliset ja arkkitehtoniset ilmiöt. Arvottamisosassa pohdin apteekintalon rakennushistoriallisia, historiallisia ja maisemallisia arvoja aikaisempaa tarkemman rakennushistoriallisen selvityksen pohjalta. Lisäksi pohdin siirtämisen vaikutuksia rakennuksen arvoihin ja erityisesti apteekintalon arvoihin.

Suunnitelmaosuuden tarkoituksena on pohtia apteekintalon uudelleenrakentamisen lähtökohtia ja haasteita sekä tutkia minkälainen käyttö rakennukseen luontevasti sopii. Suunnitelmaosuus on luonnos uudelleenrakennetusta apteekintalosta, ja se on ideoitu rakennuksen omistajan antamista lähtökohdista. Uuteen apteekintaloon on tässä työssä suunniteltu pieni asunto, edustustiloja ja juhlahuoneisto.

2. KOHTEEN ESITTELY

2.1 Kalajoen vanhan apteekin rakennus

Kalajoen vanha apteekki on Kalajoen keskustassa sijaitseva kookas kaksikerroksinen puurakennus. L-muotoisessa rakennuksessa on mansardikatto ja hauska kulmatorni, jonka kautta kuljetaan rakennuksen päädystä sijaitsevaan liiketilaan. Liiketilan lisäksi apteekintalossa on asuintiloja. Rakennuksen kokonaispinta-ala on noin 540 m². Apteekin tontilla ei ole muita rakennuksia, ja apteekintalo seisoo tontin keskellä yksin.

Rakennuksen historia ulottuu 1700-luvulle asti, mutta parhaiten se tunnetaan Kalajoen apteekkina. Apteekintalon ensimmäinen rakennusvaihe on 1730-luvulla rakennettu Marttilan sotilaspuustelli, joka oli Ruotsi-Suomen ruotujakoisen armeijan upseerien asuntona 1800-luvun alkupuolelle asti. 1800-luvun puolivälin jälkeen rakennus muutettiin ja laajennettiin apteekiksi. Kalajoen apteekki toimi rakennuksessa noin 100 vuotta 1960-luvulle asti, minkä jälkeen apteekintalon liiketilassa on ollut rautakauppa ja kodinkoneliike. Tyhjilleen rakennus jäi 2000-luvun puolivälissä, ja se purettiin siirrettäväksi keväällä 2012. Rakennuksen osti toimittaja ja kirjailija Helena Petäistö, jonka tavoitteena on pystyttää apteekintalo Kalajoen Raution kylään ja palauttaa rakennus sen aikaisempaan loistoon.

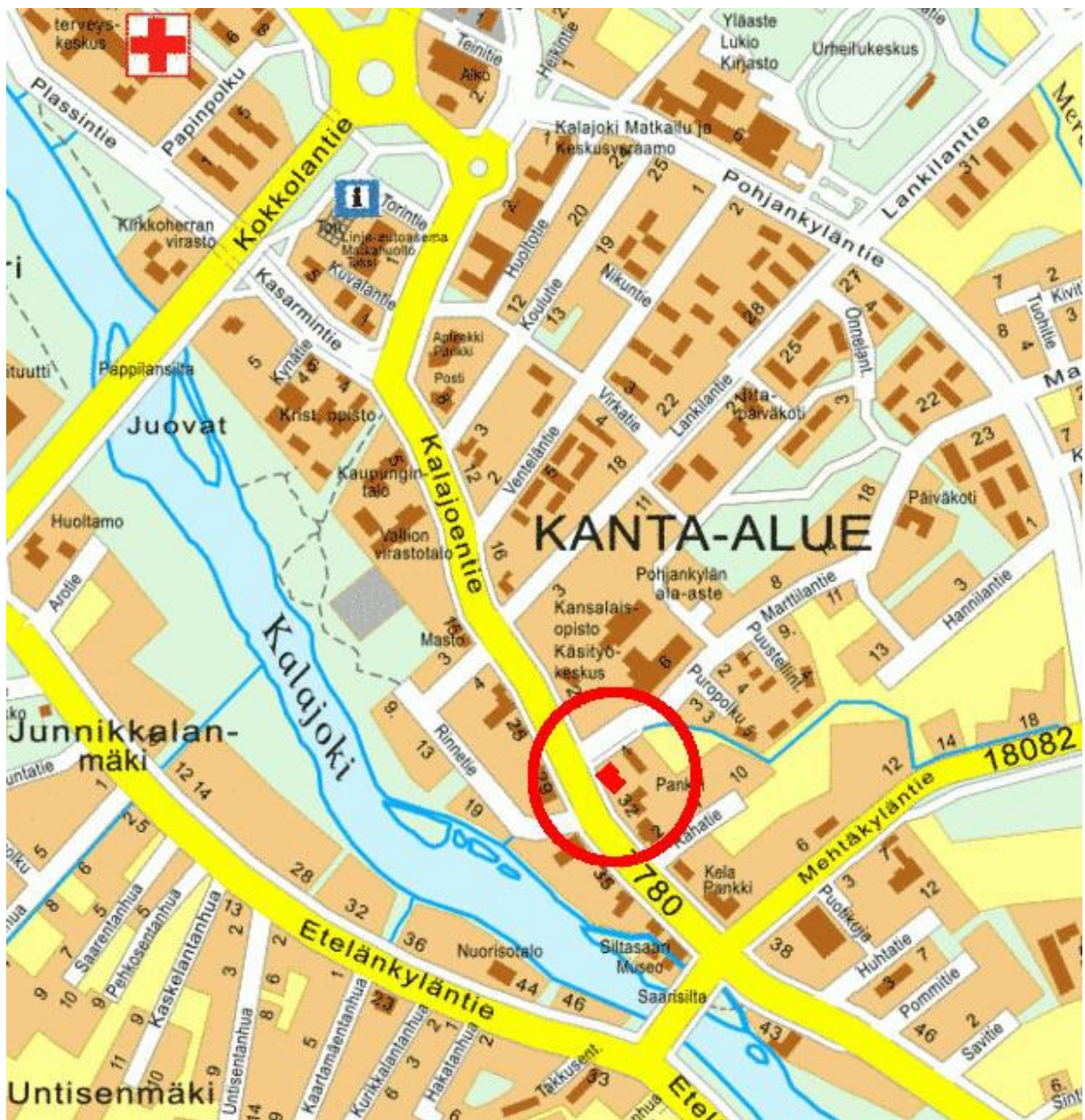

Kuva 1. Kalajoen vanhan apteekin kadunpuoleinen julkisivu

2.2 Sijainti

Kalajoen vanha apteekki sijaitsi ennen purkamistaan Kalajoen Pohjankylässä Kalajoentien varrella. Pohjankylä on Kalajoen ydinkeskustaa, jossa sijaitsevat kunnan kaupalliset ja julkiset palvelut, linja-autoasema ja suurimmat koulut. Keskustan itäpuolelta kulkee Valtatie 8, ja eteläpuolella virtaa Kalajoki.

Apteekintalolle suunniteltu uusi rakennuspaikka sijaitsee Kalajoella Raution kylässä, noin 25 kilometrin päässä Kalajoen keskustasta. Rakennuspaikka sijoittuu kyläkeskuksen tuntumaan, lähelle Raution kirkkoa. Rakennuspaikan sijoittuu Vääräjoen ja Kalajoelta tulevan maantien 774 väliin.

Kuva 2. Kalajoen vanhan apteekin sijainti on merkitty opaskarttaan punaisella. (Kuva: Kalajoen kaupunki)

3. RAKENNUKSEN HISTORIA

3.1 Yleistä vanhan apteekintalon vaiheista

Pohjankylän historiaa

Pohjankylän ensimmäiset asukkaat olivat kalastajia ja hylkeenpyytäjiä, mutta 1500-luvulta alkaen alueen pääelinkeinoksi vakiintui maatalous. Ensimmäisen maatalot sijaitsivat tiiviisti jokirannassa ja pellot alavassa jokilaaksossa. Vanha Turusta Tukholmaan kulkenut Pohjanmaan rantatie kulki 1600-luvulta 1900-luvun puoliväliin asti Kokkolasta Saarisillan ja Kalajoentien kautta Plassille ja edelleen Raaheen. Rantatien kautta lähimmät Kalajokeen vaikuttaneet kaupungit olivat Kokkola, Raahe ja Oulu.¹ 1800-luvulla Pohjankylän taloissa toimivat muun muassa kestikievari, apteekki, kauppahuoneita, säästöpankki ja kansakoulu. Kalajoen kaupallinen keskus sijaitsi pitkään Plassin markkinapaikalla, mutta alkoi 1900-luvun alussa vähitellen siirtyä Pohjankylään nykyisen keskustan alueelle. Sivistykselliset ja yhteiskunnalliset muutokset alkoivat näkyä maatalousvaltaisen Pohjankylän kyläkuvassa 1900-luvun alkuvuosikymmeninä, jolloin kauppaa, osuustoimintaa sekä sivistyksellistä ja aatteellista toimintaa varten alettiin rakentaa omia toimitaloja.²

Sotien jälkeen 1940 – 1950 –luvulla vanhojen puurakennusten tilalle ja rinnalle Pohjankylään nousi kaksi-kerroksisia rapattuja kivitaloja kaupan tarpeisiin. Vuonna 1956 Valtatie 8, aikaisemmin Pohjanmaan rantatie, oikaistiin kulkemaan uuden Ison sillan kautta, mikä jakoi vanhan jokirantaa seuranneen kirkonkylän kahtia. 1960-luvulla keskustaan rakennettiin kunnanvirasto ja valtion virastotalo, ja 1970-luvulla uuden linja-autoaseman valmistuttua ydinkeskustan painopiste siirtyi Kalajoentien varrelta valtatie tuntumaan kun linja-autoaseman ympärille nousivat nykyiset kauppakeskittymät. Kaupallisen keskustan siirtyminen pois vanhan sillan ympäriltä on todennäköisesti hidastanut Kalajoentien vanhan rakennuskannan uusiutumista ja samalla pelastanut osan vanhasta rakennuskannasta. Kalajoen keskustan rakennuskannan historiallinen kerroksellisuus on voimakasta, ja alueen rakennuksista voi lukea kylän kehityshistorian maatalousalueesta nykyaikaiseksi liikekeskustaksi.³

Apteekintalon rakennusvaiheet

Aikaisemmin on oletettu, että vanhan apteekin rakennus on rakennettu apteekiksi ja apteekkarin perheen asunnoksi 1800-luvun lopussa⁴. Pohjois-Pohjanmaan seutukaavaliiton vuonna 1993 tekemässä maakunnallisessa rakennetun kulttuuriympäristön inventoinnissa vanhan apteekin rakennusajaksi on arveltu 1930-lukua. Rakennuksen purkamisen yhteydessä keväällä 2012 tehdyssä tarkemmassa inventoinnissa kuitenkin paljastui, että apteekintalon ytimenä on samalla paikalla sijainnut kadonneeksi oletettu⁵ Marttilan sotilaspuustelli. Löydön teki kalajokinen taidehistorioitsija Sari Alajoki, joka huomasi, että rakennuksen vanhimman osan huonejako noudattaa Marttilan kadonneen puustellin huonejakoa. Myös Alajoen aikaisempaa tarkempi arkistotutkimus rakennuksen vaiheista tukee väitettä puustellin säilymisestä. Löytöä tutkitaan ja perustellaan tarkemmin myös tässä diplomityössä.

¹ Alajoki 2005

² Alajoki 2005; Tuulasvaara 1960, s. 235 ja 239; Kyllönen 1980, s.423

³ Alajoki 2005; Kyllönen 1980, s. 486 - 487

⁴ Haarala 1996

⁵ Tuulasvaara, 1960

Kuva 3. Ote Erik Florinin vuonna 1763 piirtämästä Kalajoen Pohjankylän kartasta. Kartassa joen molemmin puolin kulkee Pohjanmaan rantatie Kokkolasta Ouluun. Kartan vasemmalla puolella Rantatien mutkassa näkyy Marttilan puustellin punainen päärakennus. (Kuva: Kansallisarkisto)

Kuva 4. Kalajoen apteekki toimi rakennuksessa noin 100 vuotta 1860-luvulta 1960-luvun puoliväliin. Rakennuksen ensimmäinen apteekkariksi oli Johan Edvard Jurvelius. Valokuva on otettu rakennuksen viimeisen apteekkarin Väinö Granlundin aikana vuonna 1957. (Kuvan omistaa Tuula Luokkala)

1800-luvun lopulla Marttilan sotilasvirkatalon päärakennus päättyi apteekkari Jurveliuksen omistukseen ja sen tiloissa alkoi toimia Kalajoen apteekki. Kalajoen apteekki toimi rakennuksessa noin 100 vuotta 1860-luvun loppupuolelta 1960-luvulle asti. Apteekintalossa oli toimitilat apteekille ja asuintilat apteekkarin perheelle. Rakennuksen viimeisen apteekkarin perikunta myi tilan vuonna 1964 Jeeli Ojalalle, joka perusti apteekintaloon rautakaupan⁶. Rautakaupan jälkeen rakennuksessa toimi kodinkoneliike, jonka poismuuttamisen jälkeen vanhan apteekin rakennus jäi tyhjilleen. Rakennuksen purkamisen mahdollistava asemakaava tuli voimaan alkuvuodesta 2009, ja vanha rakennus oli keväällä 2012 määrä purkaa pois uuden liike- ja asuinrakennuksen tieltä. Vanha apteekki kuitenkin pelastui ainakin jossain määrin, kun rakennusta ihailut kirjailija-toimittaja Helena Petäistö osti sen siirrettäväksi. Diplomityötä kirjoittaessani vanhan apteekin hirret ja muut säilytettävät rakennusosat lepäävät varastossa odottamassa rakennuksen uudelleen pystyttämistä.

3.2 Rakennuksen vaiheet Marttilan sotilaspuustellina

Sotilaspuustellien historia

Ruotsin kuningas Kaarle XI:n armeijauudistuksessa 1680-luvulla maahamme luotiin ruotujakoinen armeija, jonka sotaväenotto järjestettiin rasittamaan tasapuolisesti koko talollisväestöä. Pitäjien talot jaettiin 2-3 talon ruotuihin, joista jokainen vastasi yhden sotamiehen varustamisesta ja ylläpitämisestä. Sotamies pestattiin omasta kylästä ja hänelle hankittiin torppa piharakennuksineen ja peltoineen asuttavaksi ja viljeltäväksi. Upseerit asutettiin virkataloihin eli puustelleihin oman joukko-osastonsa yhteyteen. Järjestelmän tavoitteena oli saada aikaan päällystö, joka eläisi joukko-osastonsa keskuudessa ja esimerkiksi ohjaisi miehistön jokapäiväistä työtä ja elämää ja samalla kohottaisi maaseudun taloudellista ja sivistyksellistä tasoa.⁷

Ruotujakojärjestelmän alussa upseerit asutettiin vanhoihin kuninkaankartanoihin, joiden rakennuskanta oli monenkirjavia ja asumistasoa vaatimatonta. Tämän vuoksi upseerien asumisolojen yhdenmukaistamiseksi kehitettiin oma armeijan hierarkiaa noudattava asuinrakennustyyppistönsä, jonka rakentamiseen voitiin sitoa kruunun varoja, ja jota kruunu voisi sitä kautta kontrolloida. Säädyn ja aseman mukainen asumistaso sotilasvirkataloissa määriteltiin sotakollegion teettämällä ja kuninkaan vahvistamalla tyyppi- ja piirustuksilla. Tyypipiirustuksiin liittyivät kirjalliset rakentamismääräykset ja materiaaliarviot. Tyypipiirustukset annettiin upseeriston virkataloille, ja ne koskivat pääasiassa päärakennusta. Pihan muut rakennukset oli lupa tehdä seudun yleisen tavan mukaan. Kruunun rakennusapu koski vain päärakennusta ja sen kellaria ja sen saamisen edellytyksenä oli mallipiirustuksen noudattaminen.⁸

Tyyppi- ja piirustusten yleisenä tavoitteena oli rakennuskanta, joka olisi suurempaa ja näyttävämpää kuin talonpoikaisrakentaminen. Piirustussarjoja julkaistiin rakentamistarpeen ja arkkitehtuurin yleisen kehityksen mukaan. Suomen puoleisia rykmenttejä tulivat koskemaan vuosina 1687, 1730, 1731, 1752 ja 1786 vahvistetut piirustukset.⁹ Virkatalojen rakentaminen oli aktiivisinta 1730-luvulla, jolloin julkaistiin peräti kahdet

⁶ Haarala 1996

⁷ Lounatvuori 1996, s. 9-12

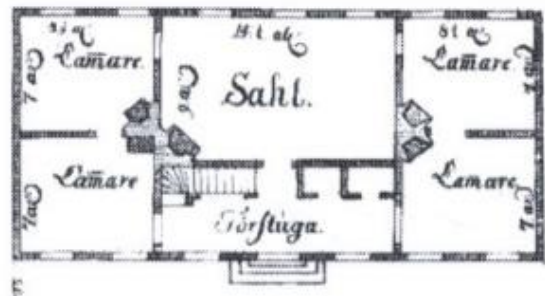
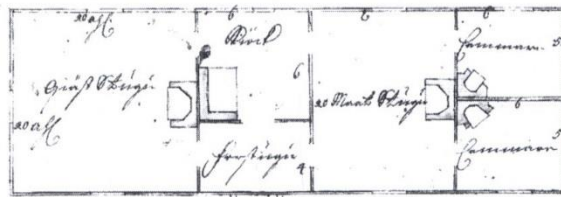
⁸ Lounatvuori 1996, s. 14 - 16

⁹ Lounatvuori 1996, s. 14 - 16

mallipiirustukset. 1730-luvun piirustukset ovat virkatalojärjestelmän käytetyimmät ja ne olivat luutnanttien ja kapteenien virkatalojen osalta käytössä koko 1700-luvun.¹⁰

Sotilasvirkataloja oli Suomessa satoja ja ne toimivat osaltaan koko maan rakentamisen esikuvina. Erityinen vaikutus talonpoikaiseen rakentamiseen oli vuoden 1687 mallipiirustusten mukaisella kapteenin puustellilla, jonka paritupamuoto omaksuttiin vähitellen talonpoikaisen väestön ensisijaiseksi rakennustyyppiksi.¹¹ Pappiloiden tyylihistorialliseen kehitykseen vaikutti erityisesti vuoden 1730 mallipiirustusten everstin virkatalo, jonka keskeissalipohjakaava säilyi pappiloissa yleisimpänä pohjamuotona 1800-luvun loppupuolelle asti.¹²

Ruotujakolaitoksen historiallinen päätepiste on Suomen sota ja Suomen uskollisuuden vala Venäjän keisarille vuonna 1809. Ruotujakoinen armeija ja siihen liittyvä virkatalojärjestelmä lakkautettiin keisarillisella manifestilla vuonna 1810. Tilat ja talot annettiin vuokralle ja vuokraajat veloitettiin pitämään rakennukset ja viljelykset kunnossa. Suomen itsenäisyyden ajan alussa vuonna 1922 annettiin asetus, jonka perusteella kruununtilat voitiin myydä. Suurin osa virkataloista myytiin yksityistiloiksi, mutta osa otettiin valtion käyttöön.¹³

Kuva 5. Linnostuomikunnan päämajoitusestari Erik Dahlbergin laatima mallipiirustus ratsumestarin ja kapteenin virkataloksi vuodelta 1687 ja J.E. Carlbergin laatima mallipiirustus everstin virkataloksi vuodelta 1730. (Kuvat: Lounatvuori 1996, s. 17 ja 24)

Vuoden 1730 tyyppiirustukset

Marttilan luutnantin puustellin rakennusaikana 1730-luvun puolivälissä oli voimassa vuonna 1730 annettu ja 1734 täydennetty virkataloasetus sekä vuosien 1730 ja 1731 mallipiirustukset. Vuoden 1730 virkataloasetuksessa määriteltiin virkatalon rakentamisen taso ja virkatalon haltijan velvollisuudet. Asetuksen täydennyksessä vuonna 1734 vahvistettiin päärakennusten uusi ilme ulospäin. Asetus kielsi tuohen ja turpeen katemateriaalina ja määritteli uudeksi kateaineeksi laudan. Puustellin julkisivut tuli maalata ja ikkunat varustaa luukuilla.¹⁴

¹⁰ Lounatvuori 1996, s. 92 – 99

¹¹ Vuolle-Apiala 2012, s. 26

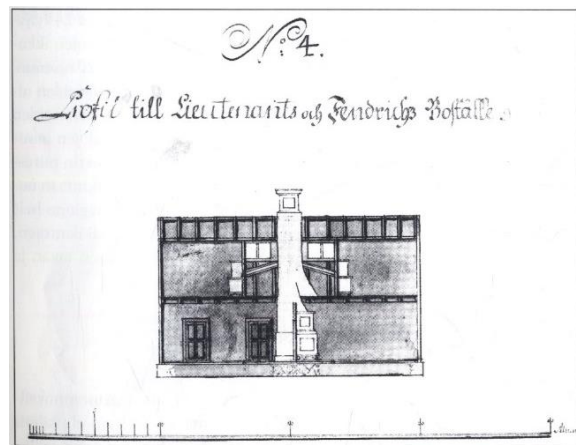
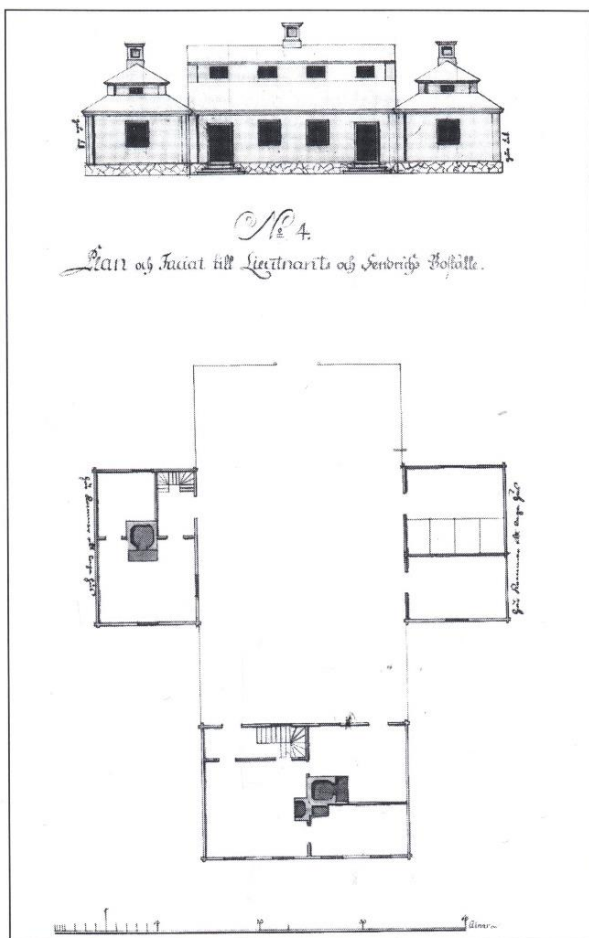
¹² Soikkeli 2000, s. 81 - 82

¹³ Lounatvuori 1996, s. 13

¹⁴ Lounatvuori 1996, s. 22

Vuoden 1730 mallipiirustukset laati Tukholman kaupunginarkkitehti Johan Eberhard Carlberg ja ne sisälsivät suunnitelmat päärakennukseksi ja miespihan sääntömääräisiksi rakennuksiksi kaikkiin ylemmän upseeriston virkataloihin. Carlbergin ehdotukset pohjasivat karoliinisen kartanorakentamisen traditioon niin pohjakaavan, säterikattona kuin sivurakennusten symmetrisen sijoittelunkin suhteen. Carlbergin originaalit toimitettiin yleiseen levitykseen Jacob Wimmerin ja G. Biurmanin kuparipiirrosplansseina. Plansseja täydennettiin tässä vaiheessa muun muassa huoneiden mittatiedoilla ja huoneiden nimillä, joita ei ollut merkitty originaalipiirustuksiin. Luutnantin ja vänrikin virkatalon osalta kuparipiirroksiset poikkeavat täysin originaalista: päärakennuksen säterikatto on muutettu satulakatoksi ja keskiruotsalaiseen tapaan kulmaan sijoitettu sali on korvattu päätysalilla. Vuoden 1731 kuparipiirrosplansseihin kuuluvat myös detaljipiirustukset ikkunasta, ovesta ja uunista.¹⁵

Vuoden 1730 mallipiirustukset kumottiin ja korvattiin uusilla jo seuraavana vuonna, koska säterikattoisten talojen mallisarja osoittautui toteuttamiskustannuksiltaan liian kalliiksi. Vuoden 1731 asetus ja mallipiirustukset koskivat kuitenkin ainoastaan ylimpien upseerien virkataloja. Rykmentinmajoitustemstarin, luutnantin, vänrikin ja kornetin puustellin rakentamisessa tuli edelleen noudattaa vuoden 1730 mallipiirustusta, eli käytännössä siitä vuonna 1731 tehtyjä kuparipiirustuksia. Myös detaljipiirustukset jäivät voimaan.¹⁶

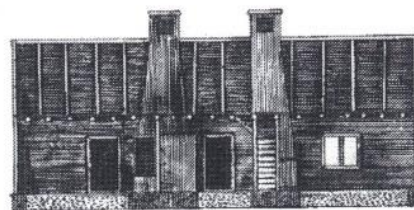
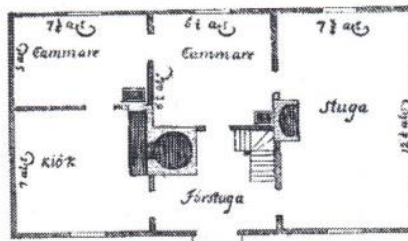
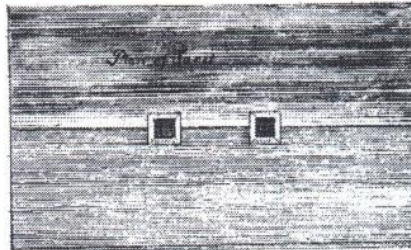
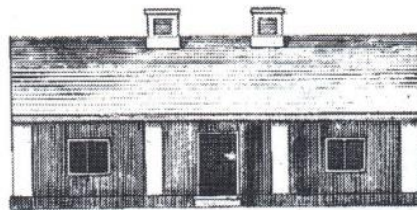

Kuva 6. Johan Eberhard Carlbergin vuoden 1730 suunnitelma luutnantin ja vänrikin puustelliksi. Carlbergin mallipiirustus ei koskaan tullut sellaisenaan toteutettavaksi. (Kuvat: Lounatvuori 1996, s.26 - 27)

¹⁵ Lounatvuori 1996, s. 23 - 28

¹⁶ Lounatvuori 1996, s. 28 - 31

Dessein til ett Regiments-Quartiermästare, Lieutenants,
Cornets och Fendrichs Baställe.

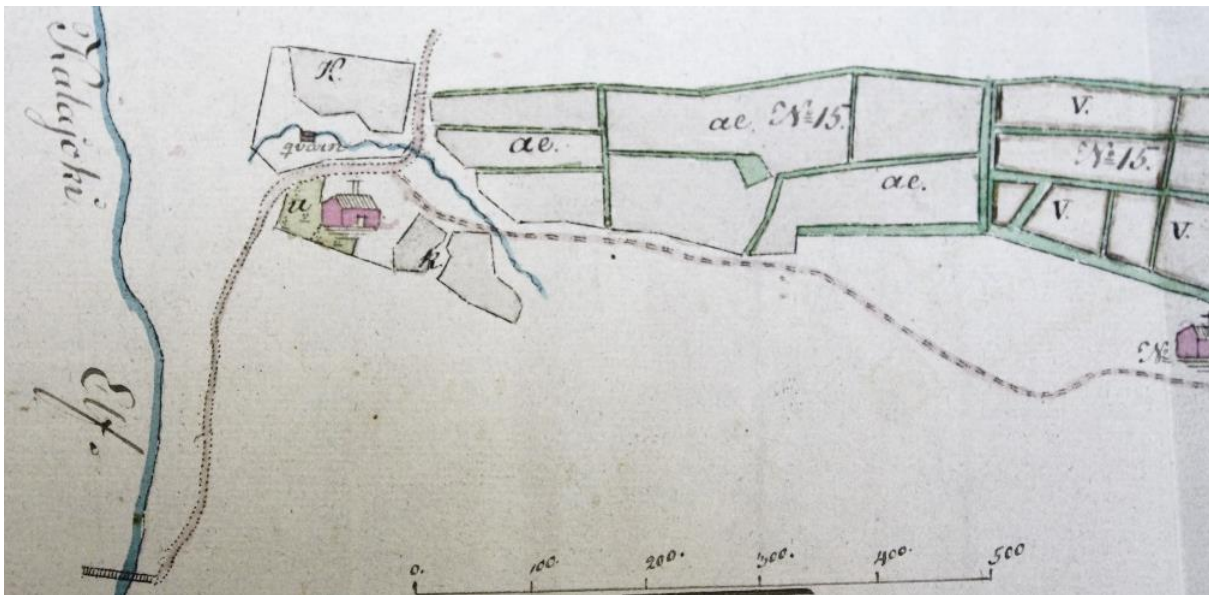
Kuva 7. Vuoden 1730 luutnantin ja vänrikin tyyppiirustus pääsi yleiseen levitykseen Jacob Wimmerin ja G. Biurmanin kuparipiirroksina. Vuoden 1731 tyyppiirustus koskee vääpelin, luutnantin, kornetin ja vänrikin virkataloja. Kuparipiirrokset poikkeavat täysin originaalista: säterikatto on muutettu satulakatoksi ja keskiruotsalaiseen tapaan kulmaan sijoitettu sali on korvattu päätysalilla. Ullakkohuoneet on poistettu ja rakennus madallettu yksikerroksiseksi. (Kuva: Lounatvuori 1996, s. 27)

Marttilan puustellin rakentaminen ja rakennukset

Pohjanmaa, ja sitä kautta Kalajoki, asettui ruotuun vuonna 1734, jolloin sen alueelle perustettiin Pohjanmaan jalkaväkirykmentti¹⁷. Pohjanmaan rykmenttiin kuului kahdeksan komppaniaa, joista Kalajoen pitäjän miehistö sijoitettiin Lohtajan ja Pyhäjoen komppanioihin. Upseeristo sijoitettiin miehistön keskuuteen ja ruotukomission tehtäväksi tuli etsiä päällystölle sopivia virkataloja etenkin autioiksi jääneiden tilojen keskuudesta. Pyhäjoen komppanian luutnantin virkataloksi valittiin Pohjankylän Marttila, joka oli vuosina 1714 - 1715 autioitunut kruununtila. Kalajoen muita puustelleja olivat Pyhäjoen komppanian vääpelin puustelli Tiikkala Etelänkylällä ja majoitusmestarin puustelli Kerttula Alavieskassa sekä Lohtajan komppanian vänrikin puustelli Lakso Sievissä ja varusmestarin puustelli Pietilä Reisjärvellä.¹⁸

Marttilan luutnantin puustellin kruunun kustantama päärakennus valmistui vuonna 1737. Rakennus oli alaltaan 23 x 12 ¼ kyynärää ja se käsitti salin, kaksi kamaria, keittiön ja eteisen. Puustelli oli ulkoa punamullattu ja sen ikkunalaudat ja -kamanat olivat vaaleanharmaat. Marttilan puustellin miespihassa oli päärakennuksen lisäksi pakaritupa, vierastupa, jalka-aitta, vilja- ja jauhoaitta sekä käymälä. Karjapihassa oli neljä pilttuuta sisältävä talli ja 14 lehmän navetta. Pihan reunalla oli vielä kaksi riittä ja mallas- ja kylpysauna. Lisäksi tilaan kuului peltoa ja niittyjä.¹⁹

Marttilan vuonna 1737 valmistuneen luutnantin puustellin rakentamisaikana voimassa oli vuoden 1730 mallipiirustus, eli käytännössä siitä vuonna 1731 muokattu kuparipiirustus (kuva 7). Virallisia merkintöjä siitä, onko näitä piirustuksia todella käytetty Marttilan puustellin mallina, eli ole. Virkataloja koskevissa katselmuspöytäkirjoissa ei juuri koskaan mainita rakentamisessa käytettyä mallipiirustusta tai sovellettua virkataloasetusta²⁰.

Kuva 8. Osa vuonna 1824 katselmuspöytäkirjaan liitetystä puustellin tiluskartasta. Punaisen päärakennuksen ympärille on piirretty puutarha ja ohi menevään puroon mylly. (Kuva: Kansallisarkisto)

¹⁷ Lounatvuori 1996, s. 9

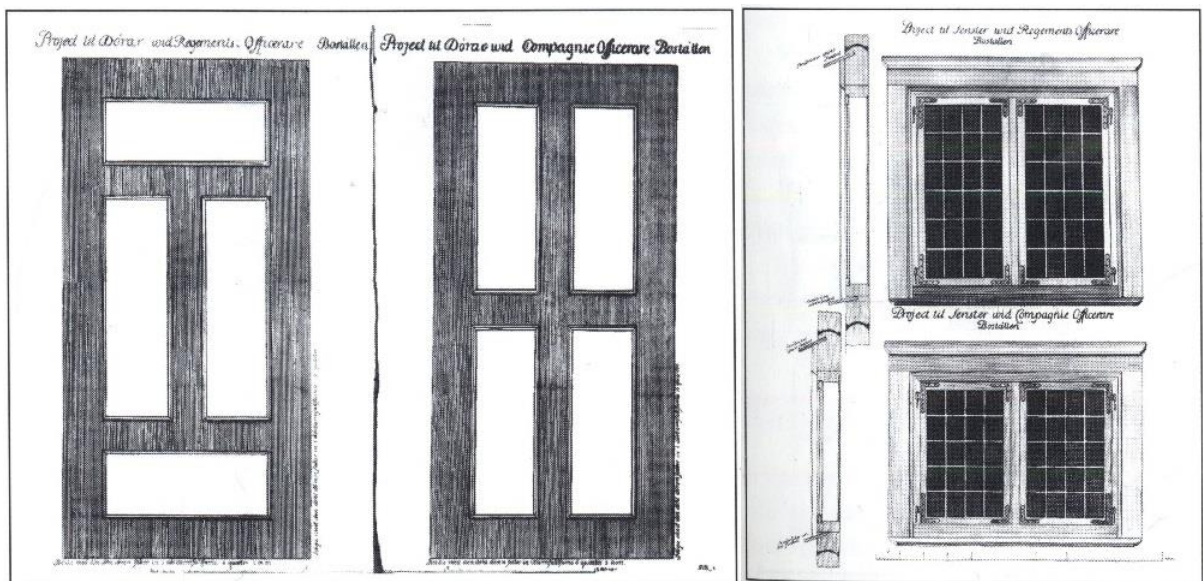
¹⁸ Tuulasvaara 1960, s. 244 - 245

¹⁹ Tuulasvaara 1960, s. 245 - 247

²⁰ Lounatvuori 1996, s.69

Vuoden 1731 kuparipiirrosplanssissa (kuva 6) luutnantin puustellissa on viisi huonetta: eteinen, pääty sali, keittiö ja kaksi kamaria. Erillistä kuistia ei ole. Pohjaratkaisussa eteinen on rakennuksen keskellä ja sen takana toinen kamareista. Toisessa päädyssä on suuri sali ja toisessa keittiö ja pienempi kamari. Rakennuksessa on kaksi hormia, joiden ympärille huoneiden uunit sijoittuvat. Keittiön suuri uuni valtaa osan eteisestä. Vuoden 1730 originaalipiirustuksissa ullakolla oli kaksi kamaria, mutta kuparipiirrosplansseista ne on poistettu. Rakennuksessa on satulakatto ja vaaleilla pilastereilla korostettu tumma pystylaudoituus.

Vuoden 1731 planssarjan mukana kulkee myös kolme työpiirustusta vastaavaa detaljipiirustusta: ikkuna, ovi ja uuni. Detaljipiirustuksissa on esitetty omat mallit ylemmälle ja alemmalle upseeristolle. Ikkunan työpiirustus antaa ikkunan koon lisäksi ohjeet kehyslautojen, vesilistojen ja lyötteidien ulkonäöstä. Ovidetalji antaa ohjeet nelipeilisten ovien pintapeilien sommitteluun armeijan hierarkian mukaan.²¹

Kuva 9. Jacob Wimmerin ja G. Biermanin detaljisuunnitelmat rykmentin ja komppanian upseerien virkatalojen oviksi ja ikkunoiksi. Nelipeilisen oven peilien asento ja ikkunan koko määräytyivät upseeriston hierarkian perusteella. Luutnantin puustellin ovi on mallipiirustuksen oikeanpuoleinen ovi, jossa peilit ovat pystysuuntaiset. Luutnantin virkatalon ikkuna on kooltaan 2 x 1 ½ kyynärää ja se on jaettu 20 ruutuun. (Kuva: Lounatvuori 1996, s. 28)

Marttilan virkataloa koskevia katselmuspöytäkirjoja ja muita asiakirjoja on säilynyt arkistoissa runsaasti. Katselmuspöytäkirjat sisältävät yksityiskohtaista tietoa mm. tilan rakennuksista ja viljelyksistä sekä päärakennuksen tiloista, rakenteista ja ulkonäöstä. Tietoa on siirretty kirjallisuuteen, mutta olen diplomityötä tehdessäni tutustunut myös alkuperäiseen arkistoaineistoon. Katselmuspöytäkirjojen tiedot pohjapiirustuksesta täsmäivät sekä vuoden 1731 mallipiirustukseen, että vanhan apteekin ydinosan pohjapiirustukseen. Huoneiden mitat täsmäivät toisiinsa hyvin, mutta eivät täydellisesti. Pohjaratkaisun ja mittojen hyvän vastaavuuden perusteella voidaan pitää erittäin todennäköisenä, että vanhan apteekin ytimenä todella on kadonneeksi oletettu Marttilan sotilaspuustelli.

²¹ Lounatvuori 1996, s. 28

HUONETILA	MALLIPIIRUSTUS v. 1731	TARKASTUSPÖYTÄ- KIRJA	MITTAPIIRUSTUS v. 2012
SALI	4,6 x 7,4 m	4,6 x 7,3 m	4,7 x 7,3 m
ISO KAMARI	3,9 x 3,9 m	3,9 x 3,9 m	4,1 x 4,7 m
PIENI KAMARI	3,0 x 4,5 m	3,0 x 4,6 m	3,1 x 4,7 m
KEITTIÖ	4,2 x 4,5 m	4,2 x 4,2 m	4,1 x 4,7 m
ETEINEN	-	3,3 x 3,9 m	3,2 x 4,0 m

Taulukko 1. Arkistoissa säilyneiden tarkastuspöytäkirjojen, vuoden 1731 mallipiirustuksen ja ennen apteekintalon purkamista tehdyn mittapiirustuksen huoneiden mitan täsmäivät pääosin erittäin hyvin. Mittapoikkeamat ovat noin 10 - 20 cm luokkaa lukuun ottamatta keittiötä ja isompaa kamaria, joiden mitoissa on noin 50 – 80 cm poikkeama. Mittapoikkeamat johtuvat todennäköisesti 1700-luvun mittajärjestelmän epätarkkuudesta ja rakennuksessa vuosikymmenten varrella tapahtuneista muodonmuutoksista.²²

Marttilan virkatalon asukkaat ja omistajat

Marttilan puustellin ensimmäinen asukas oli kapteeni Kristian Pastelberger, joka palveli Pyhäjoen komppaniassa vuosina 1734 – 1744²³. Talon viimeinen Ruotsin ruotuarmeijan päällystön kuulunut haltija oli Pohjanmaan rykmentin kapteeni Lars Roos (1763 – 1824), joka muutti puustelliin vuonna 1798. Marttilan virkataloa koskevista asiakirjoista käy ilmi, että Lars Roos osti Marttilan päärakennuksen omakseen jo vuonna 1799. Muu osa tilasta jäi edelleen kruunulle. Virkatalovelvollisuus lakkasi vuonna 1809 kun Suomi liitettiin Venäjään, mutta tilojen silloiset haltijat saivat asua niissä kuolemaansa saakka. Lars Roos kuoli vuonna 1824 ja puustelliin jäi asumaan hänen leskensä Ester Ulrica Roos. Mieheensä kuoleman jälkeen leski teki tilan hoidosta vuokrasopimuksen saloslaisten veljesten Matti ja Jaakko Tolosen kanssa. Tolosten suku pysyi puustellin arentaattoreina aina 1900-luvulle saakka.²⁴

Ester Ulrica Roosin kuoltua hänen omaisuutensa siirtyi perheen kasvattipojalle Johan Daniel Roosille. Sari Alajoen tutkimuksen²⁵ mukaan vaikuttaa siltä, että Johan Daniel myi puustellin päärakennuksen pois. Rip-pikirjan perusteella taloon muutti 1860-luvun alussa nimismies Fredrik von Nandelstadh. Nimismies kuoli vuonna 1868, minkä jälkeen taloon muutti apteekkari Johan Edvard Jurvelius. Autonomian ja itsenäisyyden aikana virkatalojärjestelmää muokattiin. Tiloja vuokrattiin edelleen, mutta 1920-luvulta alkaen niitä tarjottiin lunastettaviksi. Marttilan tila lohkottiin useaan osaan, joista yhden lunasti puustellin vanhan päärakennuksen jo omistava apteekkari Väinö Granlund.²⁶

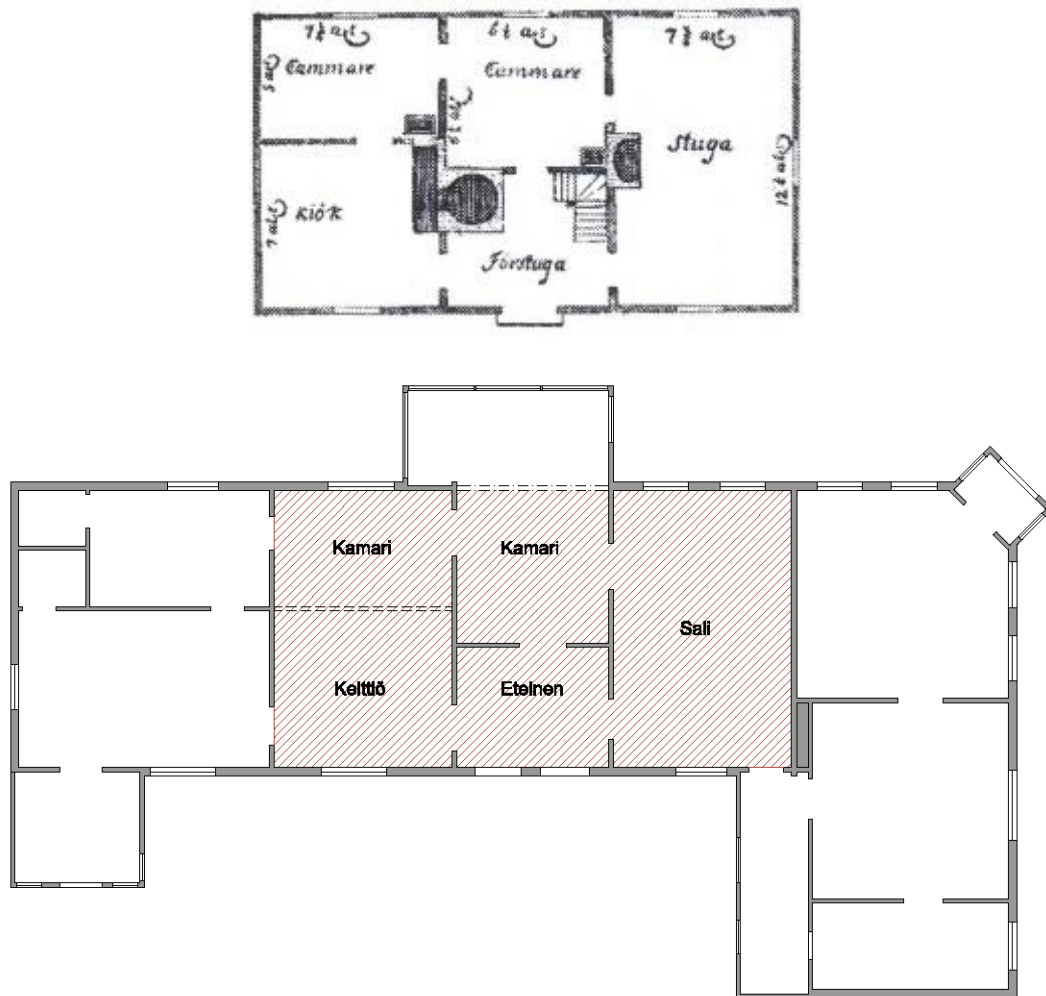
²² Tarkastuspöytäkirjan mitat Tuulasvaara 1960, s. 246; Mallipiirustuksen mitat Lounatvuori 1996, s. 27

²³ Wirilander 1953, s. 320

²⁴ Alajoki 2012

²⁵ Sari Alajoki tekee parhaillaan väitöskirjaa Pohjois-Suomen säätyläisten elämäntavasta Ester Ulrica Roosin elämän ja päiväkirjojen kautta ja on tutkimuksessaan perehtynyt Marttilan virkatalon vaiheisiin ja sen asukkaiden elämään.

²⁶ Alajoki 2012

Kuva 10. Jacob Wimmerin ja G. Biurmanin luutnantin puustellin mallipiirustuksen pohjakaavio vuodelta 1731 täsmää huonejaoltaan ja mittasuhteiltaan apteekintalon mittapiirustukseen. Puustellin keittiön ja pienen kamarin välinen seinä on myöhemmissä muutosvaiheissa purettu, mutta seinistä voi nähdä vanhan hirsisalvoksen paikan. Puustellin hirsikehää on muutenkin rei'itetty surutta myöhemmissä rakennusvaiheissa. Eteisen ja keittiön välisen suuren uunin sijainti on näkyvissä apteekintalon hirsissä. (Kuva: Lounatvuori 1996, s.2)

Onko Marttilan puustelli olemassa osana vanhaa apteekkia?

Monet säilyneiksi luullut puustellit ovat todellisuudessa osoittautuneet miespihan renkituviksi tai muiksi parituvallisiksi asuinrakennuksiksi²⁷, mutta Marttilan puustellin tapauksessa näin ei todennäköisesti ole. Marttilan puustellin päarakennus myytiin jo varhaisessa vaiheessa kapteeni Roosille ja puustellin tilaa jäivät hoitamaan arentaattorit. Arentaattorit asuivat puustellin miespihan muissa asuinrakennuksissa ja viljelivät tilaan kuuluvia peltoja. Puustellin vanha päarakennus jatkoi omaa elämäänsä erillään muusta tilasta ja päättyi lopulta apteekkari Jurveliuksen omistukseen.

²⁷ Lounatvuori s. 73

Vanhan apteekin ydinosan huonejärjestys ja huoneiden mitat täsmäävät puustellin tarkastuspöytäkirjojen tietoihin ja luutnantin puustellin mallipiirustukseen lähes täysin. Pienten mittapoikkeamien voidaan todeta johtuvan 1700-luvun mittausten menetelmien epätarkkuudesta. Rakennuksen omistushistoria ja pohjapiirustuksen vastaavuus vahvistavat, että Kalajoen vanhan apteekin ytimenä todella on samalla paikalla sijainnut 1700-luvulla rakennettu, jo kadonneeksi oletettu Marttilan sotilaspuustelli.

3.3 Rakennuksen vaiheet Kalajoen apteekkina

Apteekkitoiminnan kehittyminen Suomessa

Opillinen farmasia sai alkunsa Ruotsi-Suomessa 1200-luvulla kristinuskon ja sen mukana tulleen luostarilaitoksen kautta. Luostarit olivat niin Euroopassa kuin Suomessakin opillisen sivistyksen keskuksia. Erityisen kuuluisa sairaanhoidostaan ja lääkekasveistaan oli vuonna 1440 toimintansa aloittanut Naantalin birgittalaisluostari, jossa nunnien velvollisuuksiin kuului kasvitieteen ja lääketieteen opiskelu. Uskonpuhdistuksen myötä luostarilaitos vähitellen lakkasi Suomessa ja samalla katosi myös niiden harjoittama sairaanhoito ja muu opetustoiminta.²⁸

Tukholmassa oli apteekkareita jo 1500-luvulla, mutta lääkekauppiaina toimivat yleisesti ryytikauppiaat, leipurit, lääkärit, parturit ja väliskärit. Suomen ensimmäinen apteekkari toimi Turun linnassa Juhana herttuan linnanapteekkarina vuosina 1558 - 1563. Linnanapteekkarilla oli lupa myydä lääkkeitä linnan lisäksi Turun kaupungissa. 1500-luvun loppupuolella apteekkari oli myös Käkisalmen ja Viipurin linnoissa. Joissakin muissa kaupungeissa toimi 1500 – 1700-luvuilla partureiksi kutsuttuja henkilöitä, jotka harjoittivat sekä lääkärin että apteekkarin ammattia. Kaupunkien apteekkitoiminta oli tässä vaiheessa vielä katkonaista ja esimerkiksi Turku oli 1600-luvulla useaan otteeseen kokonaan ilman apteekkaria. Linna-apteekkien aikana maaseudulla ei ollut lainkaan lääkäreitä tai apteekkareita. Kansanparantajien lisäksi lääkintätaitoja oli lähinnä papeilla ja lukkareilla.²⁹

Ruotsin valtakunnassa annettiin vuonna 1688 lääkintäasetus, jonka mukaan apteekkia ei saanut pitää ennen kuin oli suorittanut asianomaisen tutkinnon Collegium medicumin edessä ja saanut kuninkaan kutsun ja määräyksen ammattiinsa. Lääkäriseura Collegium medicum asetettiin valtakunnan lääkäri- ja apteekkitoiminnan ylimmäksi valvojaksi, ja sen tehtävänä oli valvoa apteekkarien koulutusta ja pätevyyttä sekä lääkkeiden valmistusta ja myyntiä. Vuoden 1688 lääkintäasetuksessa edellytettiin myös lääkärin ja apteekkarin ammatin eriyttämistä toisistaan ja apteekkien säännöllistä tarkastamista. Määräys apteekkarintoimeen annettiin kuninkaallisella privilegiokirjeellä. Apteekkiprivilegio annettiin aina tiettyyn kaupunkiin, eikä sitä voinut muuttaa muualle. Suomen ensimmäiset uuden asetuksen mukaiset apteekit perustettiin Turkuun ja Viipuriin vuonna 1689. Ruotsin vallan aikana Suomeen perustettiin yhteensä 24 apteekkia, joista Kalajokea lähinnä oli Ouluun vuonna 1762 perustettu apteekki. Vaikka apteekkeja perustettiin vähitellen kaupunkeihin, maaseudulla jouduttiin edelleen turvautumaan väliskäreiden, pappien ja lukkareiden apuun.³⁰

²⁸ Meriläinen 2001, s.7; Hannula 2003, s. 12

²⁹ Hannula 2003, s. 12 - 14

³⁰ Meriläinen 2001, s.7; Hannula 2003, s. 12 – 15

Autonomian aikana Suomessa oli voimassa Ruotsin vallan aikainen vuoden 1799 apteekkariohjesääntö sellaisenaan. 1800-luvulla apteekkilainsäädäntöä yritettiin uudistaa useaan otteeseen, mutta tuloksetta. Vasta hieman Suomen itsenäistymisen jälkeen, vuonna 1928, maassa astui voimaan uusi apteekkilaki ja vuonna 1935 sitä täydentävä apteekkitavaralaki. Vuonna 1811 Turkuun perustettiin oma Collegium medicum valvomaan Suomen lääkintähuoltoa. Se hoiti apteekkilaitoksen valvontaa kiertokirjeiden ja piirilääkäreille annettujen apteekintarkastusohjeiden avulla. Autonomian aikana Suomeen kehittyi valtakunnallinen apteekiverkosto, jonka valvonta, koulutus ja toimintaohjeet olivat koko maassa yhteneväiset. Vuoteen 1917 mennessä Suomessa oli jo yli 250 apteekkia.³¹

1900-luvulla apteekkitoiminnan kehitystä leimasivat erityisesti pyrkimys alkoholittomaan yhteiskuntaan sekä lääketeollisuuden synty ja kehitys. Kieltolaki hyväksyttiin valtiopäivillä ensimmäisen kerran vuonna 1907 ja se oli voimassa vuoteen 1932 asti. Lain voimassaoloaikana alkoholia sai ainoastaan lääkärin määräämällä reseptillä apteekista, ja apteekkien reseptuuri lisääntyikin selvästi heti lain voimaantulon jälkeen. Kieltolaki vaikutti näin suoraan ja merkittävästi apteekkilaitoksen taloudelliseen kehitykseen.³²

Toinen, laajempi yhteiskunnallinen tekijä, joka vaikutti apteekkilaitoksen taloudelliseen kehitykseen ja vallinneisiin apteekkilaitosta koskeviin käsityksiin oli lääketeollisuuden syntyminen. Aina 1900-luvulle saakka lääkkeet oli valmistettu pääasiassa apteekeissa. Suomen ensimmäiset lääketehtaat, Oy Medica Ab, Orion Oy ja Oy Star Ab, perustettiin 1900-luvun alussa. Lääketeollisuuden synnyllä oli syvä vaikutus apteekkilaitokseen. Teollisuuden valmistamien erikoisvalmisteiden osuus reseptuurista kasvoi nopeasti ollen vuonna 1914 2 % ja vuonna 1968 jo 93 %. Näin ollen lääkkeiden valmistus apteekeissa kävi nopeasti hyvin vähäiseksi.³³

Kalajoen apteekin perustaminen

Vuonna 1857 Suomeen perustettiin ensimmäiset maaseutuapteekit Tammelaan ja Kalajoelle. Tätä ennen kaikki apteekit olivat sijainneet kaupungeissa. Ensimmäisenä maaseutuapteekin oikeudet sai Senaatin päätöksellä Tammelan pitäjä 12. toukokuuta ja viikkoa myöhemmin 19.5.1857 Kalajoki. Ennen oman apteekin saamista Kalajoen lähimmät apteekit sijaitsivat Kokkolassa ja Raahessa.³⁴

Kalajoen ensimmäinen apteekkari oli Karl Ulrik Relander, joka oli aikaisemmin pitänyt apteekkia Kokkolassa. Apteekin perustamispäätös edellytti, että apteekki aukaistaan kahden vuoden kuluessa päätöksen antamisesta, ja Kalajoen apteekki avattiin viime hetkellä kaksi viikkoa ennen määräajan umpeutumista vuonna 1859. Kalajoen ensimmäinen apteekki oli tiloiltaan vaatimaton ja sijaitsi kirkonkylässä Saarisillan pohjoispään vieressä. Apteekin huoneisto käsitti vain yhden huoneen, jossa oli reseptuuri ja myymälätila. Laboratorio ja kellari puuttuivat, minkä vuoksi lääkkeet valmistettiin talon keittiössä. Ensimmäisen apteekin uusi materiaalihuone valmistui vuonna 1860. Valmistumisen jälkeen pidetyn katselmuksen pöytäkirjan mukaan apteekin uudet huoneet olivat tilavat ja hyvässä järjestyksessä. Relander menetti apteekkioikeutensa vuonna 1864, koska myi apteekissa lääkkeiden lisäksi tavallista kauppatavaraa, kuten kahvia, sokeria ja tupakkaa.³⁵

³¹ Hannula 2001, s. 15 – 16; Meriläinen 2001, s.119; Peltonen 1987, s.9

³² Peltonen 1987, s.9

³³ Peltonen 1987, s. 14 – 15

³⁴ Sipilä 1977

³⁵ Meriläinen 2001, s. 30; Sipilä 1977

Johan Edvard Jurvelius aloitti Kalajoen toisena apteekkarina vuonna 1865 ja muutti apteekin entiseen puustelliin³⁶. Apteekkari Jurvelius mainitaan Marttilan puustellin päärakennuksen omistajana ensimmäisen ker-
ran vuoden 1866 lähtö- ja tulokatselmuspöytäkirjassa: ”*Karaktärsbyggnaden - - står ännu gvar å bostället och egen af apothekaren J.E. Jurvelius*”. Lähtö- ja tulokatselmus pidettiin aina uuden asukkaan tullessa ta-
loon.³⁷ Jurveliuksen aikana apteekin offisiiniin sisäänkäynti oli yleisen tien puolelta. Offisiinin vieressä oli
materiaalihuone, josta päästiin pieneen laboratorioon. Laboratoriossa oli hella, tislauspannut ja tarvittava
määrä keittoastioita, mortteleita ja muita lääkkeiden valmistamiseen tarvittavia välineitä.³⁸ Tämän kuvauk-
sen perusteella vaikuttaisi, että jo apteekkari Jurvelius on laajentanut sotilaspuustellia ainakin apteekin ti-
lojen osalta. Jurvelius siirtyi Helsinkiin toimittuaan Kalajoella apteekkarina 26 vuotta³⁹.

Ossian Hedman aloitti Kalajoen apteekkarina vuonna 1891. Hedmanin aikana apteekkiin kuuluivat edellä
mainittujen tilojen lisäksi vintti, kellari ja makasiini. Vanhoista valokuvista voidaan nähdä, että Hedmanin
aikana apteekintalo oli laajennettu molemmista päädyistä nykyisiin mittoihinsa. Tässä vaiheessa rakennuk-
sessa oli vielä satulakatto eikä toista asuinkerrosta ollut rakennettu. Apteekkari Hedman muistetaan Kala-
joella aktiivisena kunnallismiehenä. Hedmanin jälkeen vuosina 1905 – 1912 apteekkarina toimi Verner Dahl-
ström. Seuraava apteekkari, Nils Aschan, toimi Kalajoella vain muutaman vuoden. Aschan oli palvellut välis-
kärinä sotaväessä.⁴⁰

Apteekkari Väinö Granlundin toimiessa apteekkarina vuosina 1917 – 1958 Kalajoen apteekki kehittyi nyky-
aikaiseksi apteekiksi. Ennen Kalajoelle tulemistaan Granlund oli palvellut Tampereen Rohdoksen laborant-
tina ja Kuopion rohdoskauppa Oy:n johtajana. Apteekkari Granlund myötävaikutti Kalajoen kunnan kehityk-
seen ja hänen mielipiteitään pidettiin arvossa. Granlund toimi muun muassa kunnan sairaalalautakunnan
puheenjohtajana ja Osuuskassan isännistön jäsenenä.⁴¹ Apteekkari Granlundin aikana apteekintalo koro-
tettiin mansardikattoiseksi ja apteekin offisiiniin sisäänkäyntiin rakennettiin torni.

1920-luvulta lähtien virkataloja tarjottiin lunastettavaksi. Marttilan tila lohkottiin useaan osaan, ja yhden
osan lunasti apteekkari Granlund. Rakennukset olivat aikaisemminkin olleet apteekkarin omistuksessa,
mutta nyt myös maa-ala liitettiin Granlundin omaisuuteen.⁴² Vuonna 1964 apteekkari Viljo Wiikinkosken
aikana apteekki muutti pois vanhasta apteekintalosta⁴³.

³⁶ Sipilä 1977

³⁷ Marttilan puustellin lähtö- ja tulokatselmuspöytäkirja 1866, OMA

³⁸ Sipilä 1977

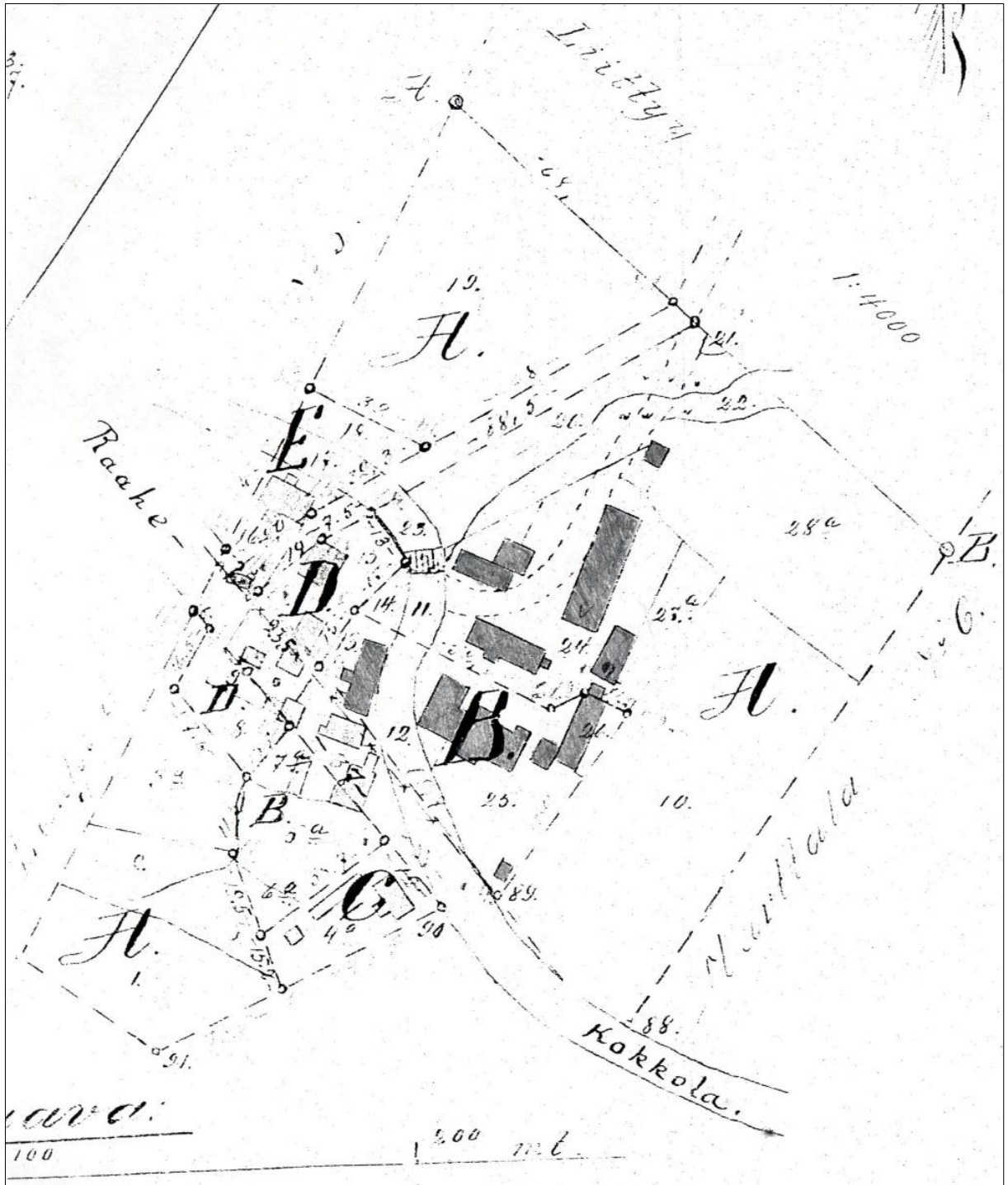
³⁹ Sipilä 1977

⁴⁰ Sipilä 1977

⁴¹ Sipilä 1977

⁴² Alajoki 2012

⁴³ Sipilä 1977

Kuva 11. Kalle Nurmelan piirtämä kartta Marttilan virkatalon tiluksista vuodelta 1935. Karttaan on merkitty B-kirjaimella apteekkari Granlundin Rohtola-niminen palsta ja H-kirjaimella arentaattori Tolosen Marttila-niminen palsta. Näiden lisäksi palstoja oli kivityömies Kusti Ojalalla (C), nahkuri Kalle Niemisellä (D) ja kirjakauppias Iida Myllylällä (E). Tilaan kuului myös metsä- ja peltoalueita, jotka on rajattu pois kartasta. Karttaan on merkitty harmaalla Rohtolan ja Marttilan rakennukset. Apteekkarin tilaan (B) kuului päärakennuksen lisäksi makasiini ja piharakennuksia. Kalajoentien vanha linjaus kulki pihapiirin läpi. Karttaan on merkitty pihan pohjoispuolitse kulkenut puro ja sen ylittävä silta. (Kuva: Kalajoen kaupunki)

Kuva 12. Näkymä vanhan apteekin pihan puolelta on kuvattu kuvan omistajan muistikuvan mukaan vuonna 1903. 1900-luvun alussa apteekintalossa oli vielä päreillä vuorattu satulakatto. Rakennuksessa oli pihan puolella kolme kuistia ja neljä sisäänkäyntiä. (Kuvan omistaa Aarne Hedman, apteekkari Ossian Hedmanin pojanpoika)

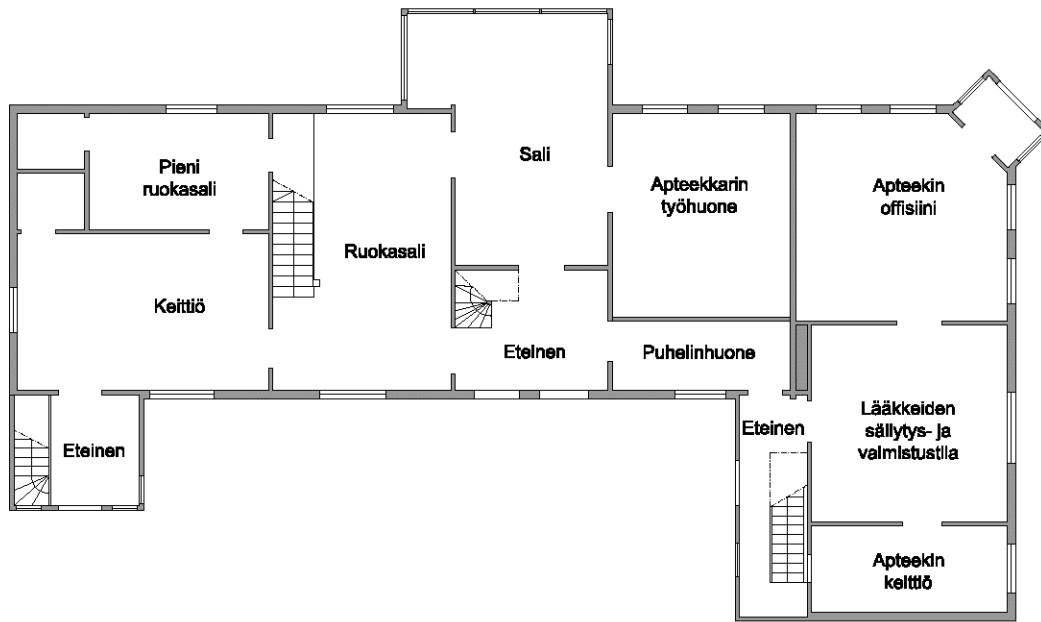
Kuva 13. Apteekin offisiiniin kuljettiin rakennuksen kulmassa sijaitsevan pienen kuistin kautta. Kuistissa oli kauniit portaan kummallakin sivulla. Rakennuksen pääjulkisivussa oli frontoni, jonka kohdalla yläkerrassa oli huone tai huoneita, joista pääsi erkerin yläpuoliselle parvekkeelle. (Kuvan omistaa Tuula Luukkala, apteekkari Granlundin pojantytär)

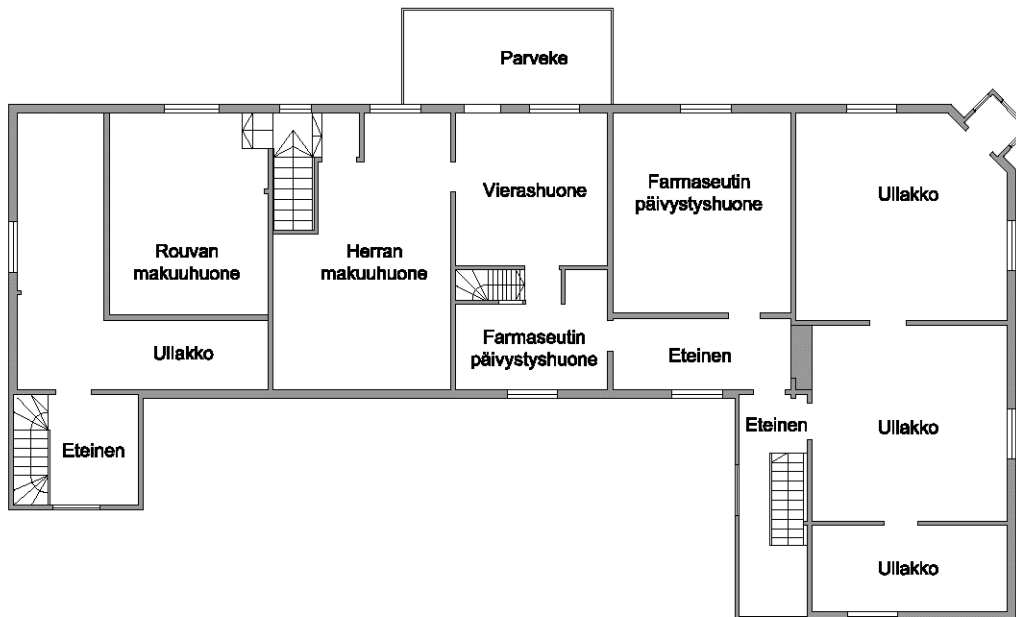
Kuva 14. Kalajoen apteekin lääkkeiden säilytys- ja valmistushuone apteekkari Granlundin aikana. (Kuvan omistaa Tuula Luukkala)

Kuva 15. Apteekkari Granlundin pojantyttären Tuula Luukkalan muistikuvien mukaan apteekin puutarha oli ihana paikka. Valokuva on otettu noin vuonna 1920, jolloin rakennuksessa oli vielä satulakatto. (Kuvan omistaa Tuula Luukkala)

Kalajoen apteekin 1. kerroksen pohjapiirros 1:200

Kalajoen apteekin 2. kerroksen pohjapiirros 1:200

Kuva 16. Apteekintalon pohjapiirustus 1950-luvun puolivälissä apteekkari Granlundin aikana. Pohjapiirros on rekonstruoitu vuoden 2012 mittapiirustuksen, vanhojen valokuvien ja apteekkari Granlundin pojantyttären Tuula Luokkalan muistikuvien pohjalta. Rakennuksen vinkkelipäädyn molemmissa kerroksissa oli tilat apteekille ja kaakkoispäädyssä apteekkarin perheen asunto.

1.3 Apteekikäytön jälkeiset vaiheet

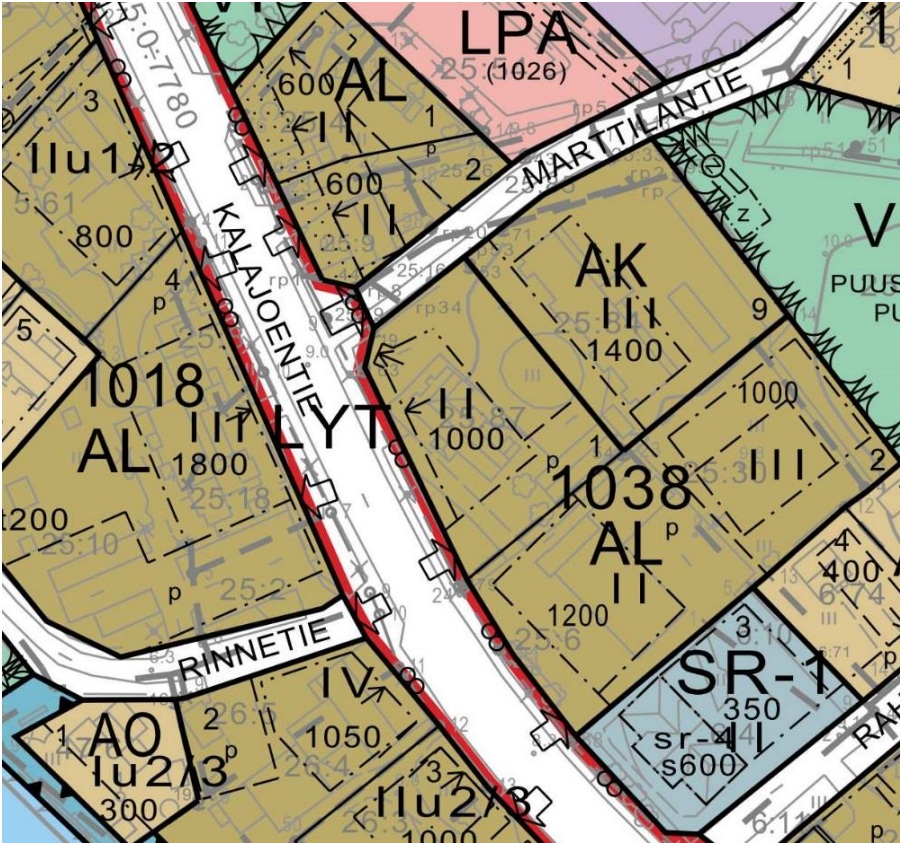
Apteekkari Granlundin perikunta myi apteekin kiinteistön rakennuksineen vuonna 1964 Jeeli Ojalalle, joka perusti apteekintaloon rautakaupan. Rautakaupan jälkeen rakennuksessa toimi 2000-luvun puoliväliin asti kodinkoneliike. 1960-luvulla alkaneen kauppakäytön aikana apteekintaloon tehtiin monia rakennukseen sopimattomia muutostöitä, joista vahingollisimmat olivat näyteikkunoiden puhkaiseminen pääjulkisivuihin ja liiketilan avartaminen hirsiseiniä purkamalla.

Kun kodinkoneliike muutti pois apteekintalosta, rakennus jäi tyhjilleen. Kalajoen osuuspankin omistuksessa ollut kiinteistö myytiin vuonna 2006 Rakennus Hollari Oy:lle. Kalajoentien varren asemakaavan uusiminen käynnistettiin loppuvuodesta 2006. Kaavamuutoksen tavoitteena oli uudistaa Kalajoen keskustaa ja saada aikaan yleisesti hyväksytty ratkaisu Kalajoentien varren vanhojen rakennusten suojeluun. Keskustan vanhojen rakennusten suojeluun on Kalajoella suhtauduttu yleensä nihkeästi ja joidenkin pihapiirien osalta suojelukiistat olivat jatkuneet vuosikymmeniä. Vanhan apteekin omistajan tavoite kaavatyön käynnistyessä oli purkaa rakennuksen kaavallinen suojelu ja saada rakennukselle purkulupa. Sama tavoite oli myös monilla muilla keskustan vanhojen rakennusten omistajilla. Vanhan apteekin, ja useiden muiden vajaakäytölle jääneiden historiallisten rakennusten, osalta purkutavoite saatiin läpi eikä uudessa kaavassa enää osoitettu rakennuksille suojelumerkintöjä.

Uusi asemakaava sai lain voiman vanhan apteekin osalta helmikuussa 2009. Kaava mahdollisti vanhan apteekin purkamisen. Ainoa kaavallinen myönnytys vanhan rakennuksen arvolle oli kaupunkikuvallisesti tärkeän tornin uudelleenrakentamiseen kannustava kaavamerkintä, joka ei kuitenkaan käytännössä ole toteutunut. Uudessa asemakaavassa vanhan apteekin tontti on osoitettu asuin-, liike- ja toimistorakennusten korttelialueeksi.

Kalajoen vanha apteekki oli tarkoituksena purkaa uuden asuin- ja liikerakennuksen tieltä huhtikuussa 2012. Viime hetkellä apteekintalo kuitenkin pelastui ainakin jossain määrin, kun kirjailija-toimittaja Helena Penttistö päätti ostaa rakennuksen ja siirtää sen uuteen käyttöön Raution kylään, noin 25 kilometrin päähän Kalajoen keskustasta. Rakennus inventoitiin ja mitattiin siirtoa varten maaliskuun lopussa ja purkamisen aloitettiin huhtikuun alussa. Valitettavasti rakennusliike oli jo tehnyt sopimuksen purku-urakoitsijan kanssa ja purkamisen aikataulu oli pääosin lyöty lukkoon. Onneksi rakennuksen omistaja ja valittu purku-urakoitsija suhtautuivat myönteisesti siirtoprojektiin. Aikatauluun saatiin neuvoteltua hieman joustoa ja urakoitsija lähti mukaan erilaiseen ja ajateltua työläämpään purkutapaan. Aikataulu oli edelleen kireä, eikä kaikkia siirtoon liittyviä töitä voitu tehdä täydellisesti, mutta tärkeintä kuitenkin on, että rakennus sai uuden tilaisuuden ja siirto tiukasta aikataulusta huolimatta onnistui. Tällä hetkellä rakennuksen hirret ja muut säilytettävät rakennusosat on varastoitu odottamaan uudelleen pystyttämistä.

Vanhan apteekin tilalle on vuonna 2013 valmistunut uusi kaksikerroksinen tiilipintainen rakennus, jonka alakerrassa on liiketilaa ja yläkerrassa asuntoja. Asemakaavassa edellytettyä torniaihetta ei ole toteutettu eikä rakennus korvaa apteekintalon merkitystä Kalajoentien kaupunkikuvalle. Hauska ajatuksellinen yhteys vanhaan apteekkiin uudella rakennuksella kuitenkin on: kiinteistöosakeyhtiön nimi on Rohtola ja rakennuksen alakertaan vanhalle paikalleen muutti Kalajoen apteekki.

Kuva 17. Ote ajantasakaavasta. Vanha apteekki sijaitsi korttelin 1038 tontilla 1. Vanhan apteekin rakennussuojelumerkintä poistettiin asemakaavan muutoksessa ja tilalle osoitettiin uusi asuin-, liike- tai toimistorakennus. (Kuva: Kalajoen kaupunki)

Kuva 18. Apteekintalon paikalle on vuonna 2013 valmistunut uusi liike- ja asuinrakennus. Uutta rakennusta katsottaessa on syytä pohtia, toteutuiko uuden asemakaavan tavoite Kalajoen kaupungin kohentamisesta uudisrakentamisella.

2. INVENTOINTI

2.1 Rakennuksen dokumentointi

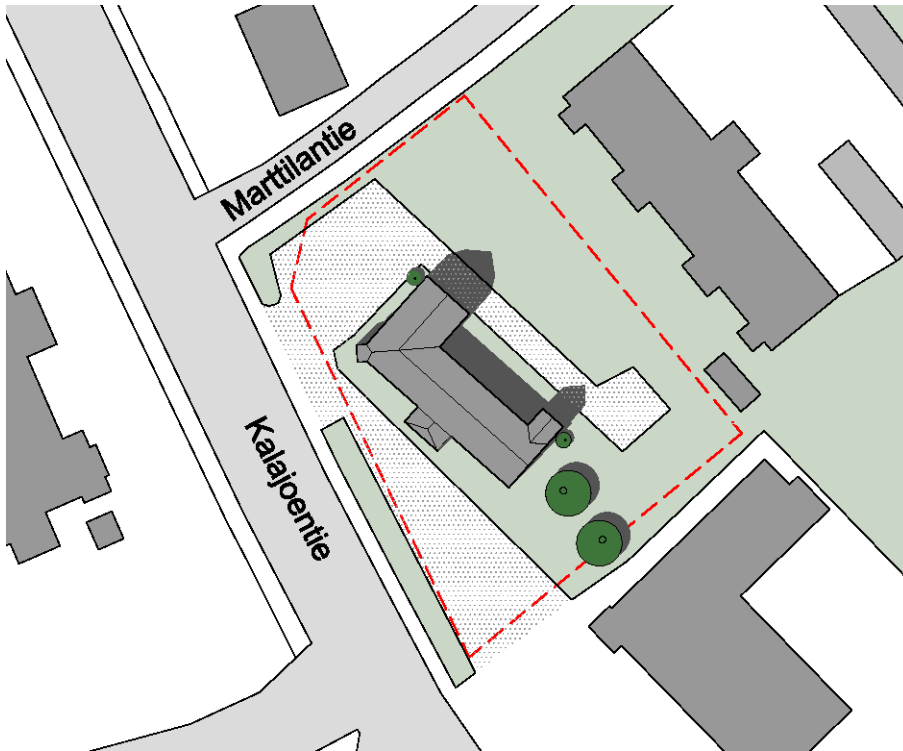
Vanhan apteekin rakennus mitattiin ja dokumentoitiin maaliskuussa 2012 ennen rakennuksen purkamista. Mittaukset ja dokumentointi tehtiin tiukassa aikataulussa, koska purkutyön aloituspäivämäärä oli lyöty lukkoon jo ennen siirtohankkeen käynnistämistä. Kiireen vuoksi mittauksia ei voitu suorittaa täydellisesti koko rakennuksesta, joten työssä keskityttiin pohjapiirustuksen mittaamiseen ja siirron kannalta olennaisimpien asioiden dokumentointiin. Dokumentointi suoritettiin valokuvaamalla rakennus läpikotaisin. Lisäksi kaikista huoneista otettiin talteen tapettinäytteet. Dokumentointiin osallistuivat minun lisäksi arkkitehti Seija Haarala sekä Erkki Haarala ja Janne Takalo-Mattila.

Rakennuksen pohjapiirros mitattiin huolellisesti ensin ennen purkutyön aloittamista ja vielä uudestaan hirsikehän paljastuttua. Ennen purkutyön aloittamista tehdyn mittauksen tavoitteena oli rakennuksen nykytilan dokumentointi. Hirsikehikko mitattiin, kun kaikki sisä- ja ulkopuoliset vuoraukset oli poistettu. Hirsikehikon mittatietoja tullaan käyttämään suunnittelun pohja-aineistona. Rakennuksen julkisivuja ei valitettavasti ehditty kiireisen aikataulun vuoksi mitata. Julkisivut on kuitenkin valokuvattu huolellisesti, jotta ne voidaan suunnitteluvaiheessa rekonstruoida riittävällä tarkkuudella. Myös leikkauksien mittaaminen jäi puolittiehen, mutta joitakin tietoja saatiin kuitenkin muistiin. Asemapiirrosta ei tarvinnut erikseen mitata, koska alueelta on olemassa kunnan tarkka digitaalinen pohjakartta.

2.2 Suhde ympäristöön ennen purkua

Kalajoen keskustan rakennuskanta on hyvin monenkirjavaa ja kerroksellista, ja siitä voi lukea Pohjankylän koko kehityskaaren maatalousvaltaisesta alueesta kauppakeskustaksi. Kalajoentien varrella on vanhoja puurakennuksia 1800-luvulta ja 1900-luvun alusta, sotien jälkeen rakennettuja kaksikerroksisia liike- ja asuintaloja, 1970- ja 60-lukujen tasakattoisia liikekiinteistöjä ja nykyaikaisia asuin- ja liiketaloja. Kalajoentien jäsentymätöntä luonnetta lisää katualueen poikkeuksellisen suuri leveys ja suoraan katualueeseen liittyvät kenttämaiset pysäköintialueet. Vanha apteekki on osa Kalajoentien varren vanhaa puurakennuskantaa. Sisäänkäynnin torni on katukuvassa tärkeä kiintopiste ja erottuu tiealueella melko kauas. Rakennuksen edessä on kolmiomainen jäsentymätön piha-alue, jossa on aikaisemmin ollut apteekin puutarha.

Apteekin tontilla ei ole enää piharakennuksia ja apteekki seisoo paljaalla tontillaan yksin. Apteekintalon taakse on rakennettu uusi asuinkerrostalo, joka valmistuessaan vuonna 2007 muutti apteekin asemaa Kalajoentien varrella. Suuri kerrostalo erottuu katukuvassa, vaikka se sijaitsee apteekintalon taustalla. Apteekintalo jäi ikään kuin kerrostalon etupihalle kummalliseksi piharakennukseksi. Asuinkerrostalon arkkitehtuuri on erittäin tavanomaista ja kömpelöä ja onkin vaikea kuvitella miksi apteekintalon tilalle haluttiin rakentaa toinen samantyyppinen rakennus. Apteekin tontin toisella puolella sijaitsee noin 1950-luvulla rakennettu kaksikerroksinen asuin- ja liikerakennus, joka asettuu mukavasti kadun varrelle ja sopii mittakaavaltaan alueen vanhaan puurakennuskantaan. Tontin toisella puolella sijaitsee 1960-luvun lopulla rakennettu kaksikerroksinen, tasakattoinen asuin- ja liikerakennus, jonka edessä on suuri asfaltoitu pysäköintikenttä.

Kuva 19. Apteekintalo sijaitsee kulmittain Kalajoentiehen nähden ja sen eteen jää kolmiomainen jäsentymätön tila, jossa on aikaisemmin ollut apteekin puutarha. Apteekintalo on jäänyt tontin ainoaksi rakennukseksi, vaikka pihaan on aikaisemmin kuulunut useita ulkorakennuksia. Vanhan apteekin tontti on hoitamaton, eikä tontin eri osilla ole erityisiä funktioita. Kulkuväylät ovat sorapäällysteiset.

Kuva 20. Vanhan apteekin kulmatorni toimii kiintopisteenä Kalajoentien hajanaisessa katutilassa. Apteekin taustalla hämöttää vuonna 2007 valmistunut asuinkerrostalo.

2.3 Rakennusmassa ja julkisivut

Kalajoen vanha apteekki on suuri L:n muotoinen kaksikerroksinen puurakennus. Rakennuksessa on mansardikatto ja useita kuisteja sekä erkkeri. Mansardikattoa puhkovat toisen kerroksen huoneiden ikkunat ja kaksi savupiippua. Vanhan apteekin nykyinen ulkoasu mansardikattoineen edustaa 1920-luvun klassismia⁴⁴. Rakennus ei ole tyyliltään puhdaspiirteinen, koska se on muodistettu satulakattoisesta maalaistalotyypistä rakennuksesta. Klassistisien piirteiden lisäksi apteekintalossa on jugend-yksityiskohtia, kuten pääjulkisivun pieni soikea ikkuna.

Vanhan apteekin julkisivut ovat vaakalaudoitetut ja väriltään hennon vaaleanpunaiset ja niitä jäsentävät valkeat pilasteriaiheet. Myös vuorilaudat ja ikkunakoristeet ovat valkoiset. Konesaumattu peltikatto ja syök-sytorvet ovat tiilenpunaiset. Rakennuksen kivijalka on näkyviltä osiltaan lohkokiveä tai betonia. Erkkerin kohdalta paljastui purkutyön yhteydessä osa alkuperäistä luonnonkivimuuria. Purkutyön yhteydessä saatiin vihjeitä rakennuksen julkisivun eri vaiheista. Kulmalaudoitusten ja vuorilautojen alta sekä kuistien seinistä paljastui apteekintalon vaaleanpunaista edeltänyt julkisivuväri, vaalea vihreä tummemman vihreillä yksityiskohdilla. Julkisivulaudoituksen alta löytyi okran keltainen pärevuoraus. Pärevuorauksesta ei ole luoteispäädyn vinkkeliosassa, vaan ainoastaan rakennuksen kaakkoispäädystä. Pärevuorauksesta on selkeästi nähtävissä vanhojen kuistien paikat ja muoto. Purkutyön yhteydessä paljastui myös useita tukittuja ovi- ja ikkunaukkoja.

Rakennuksen nykyinen mansardikattoinen ulkoasu on peräisin 1920 – 1930-luvulta. Vanhan apteekin tapauksessa varmin tapa määritellä ulkoasun rakentamisaika ovat rakennuksesta säilyneet vanhat valokuvat ja rakennuksen ulkoasun tyylin ajoitus. Vanhoja valokuvia on säilynyt apteekkari Hedmanin ja apteekkari Granlundin ajoilta. Hedmanin pojanpojalta saatu valokuva rakennuksen pihan puolelta (*kuva 12*) on kuvan omistajan muistikuvan mukaan otettu vuonna 1903. Kuvassa apteekintalossa on päreillä katettu satulakatto ja vaalea vaakasuuntainen julkisivulaudoitus. Rakennuksessa on satulakatto vielä Granlundin pojantyttäreiltä saadussa puutarhasta otetussa valokuvassa (*kuva 15*). Kuvassa olevien henkilöiden perusteella Tuula Luukkala ajoitti valokuvan vuoteen 1920. Nykyisestä ulkoasusta on säilynyt paljon valokuvia, mutta niiden tarkka ajoitus ei ole tiedossa. Apteekintalon 1920-luvun klassismiin viittaavasta arkkitehtuurista voidaan kuitenkin päätellä, että rakennus on korotettu mansardikattoiseksi melko pian puutarhasta otetun valokuvan jälkeen, arviolta 1920 – tai 1930-luvulla. Muutostöiden ajankohdasta voi olla olemassa tarkempaakin arkisto- tai muistitietoa, mutta en diplomityötä tehdessäni ole yrityksistä huolimatta nähin tietoihin törmännyt.

⁴⁴ Kaila ym. 1987, s.83

Kuva 21. Vanhan apteekin lounaanpuoleinen julkisivu on kuvattu kesällä 2011.

Kuva 22. Vanhan apteekin kaakonpuoleinen julkisivu kesällä 2011.

Kuva 23. Vanhan apteekin koillisen puoleinen julkisivu kesällä 2011.

Kuva 24. Vanhan apteekin luoteen puoleinen julkisivu kesällä 2011.

2.4. Rakenteet

Hirsirunko

Vanha apteekki on hirsirunkoinen rakennus. Rakennuksessa on lisäksi muutamia kevyitä väliseiniä ja kivirakenteinen pannuhuone. Toisen kerroksen ulkoseinien yläosat ovat osa kattorakennetta ja siten kevytrakenteiset. Apteekintalo koostuu kolmesta erillisestä hirsikehikosta. Rakennuksen ytimenä on 1700-luvulla rakennettu Marttilan sotilaspuustelli, joka on tehty jyrkävistä sivulta veistetyistä punahongasta. Puustelliosan hirsisalvokset ovat pitkiä suoranurkkia. Puustellia on apteekareiden aikana laajennettu molemmista päädystä. Kaakon puolelle apteekkarin asuntoon on lisätty kaksi huonetta ja luoteen puolelle apteekin tiloiksi kolme huonetta. Laajennukset on todennäköisesti rakennettu 1860-luvulla kun apteekki alkoi toimia rakennuksessa, tai melko pian sen jälkeen. Kalajoen apteekin 120-vuotisjuhlan kunniaksi kirjoitetun historiikin mukaan apteekkiin kuului apteekkari Jurveliuksen aikana offisiini, jonka sisäänkäynti oli yleisen tien puolelta. Offisiinin viereisestä materiaalihuoneesta päästiin pieneen laboratorioon.⁴⁵ Tämän kuvauksen perusteella jo vuosina 1865 – 1891 Kalajoen apteekkarina toiminut Jurvelius on laajentanut vanhaa puustellia ainakin vinkkeliosassa sijaitsevien apteekin tilojen osalta. Vinkkeliosan hirsiseinästä löytyi purkutöissä vanhoja sanomalehtiä, joissa oli vuosiluku 1861. Molempien laajennusosien hirsikehät ovat erillään alkuperäisestä rakenteesta. Kaakkoispäädyn uudet hirret on asetettu puskuun vanhojen hirsien kanssa ja seinät sidottu yhteen lattateräksillä. Luoteispäädystä vanhan hirsikehän viereen on salvottu uusi, erillinen hirsikehä. Myös laajennusten salvokset ovat tavanomaisia pitkiä suoranurkkia.

Kuva 25. Koillispäädyn ulkoseinien suoranurkka. Kuvassa näkyy myös julkisivulaudoituksen alta paljastunut keltainen pärevuoraus.

Kuva 26. Puustellin väliseinien liittyminen toisiinsa. Puustelliosan hirret ovat jyrkävää punahonkaa.

Kuva 27. Vinkkeliosan väliseinän liittyminen ulkoseinään. Hirressä näkyvät vanhat siirtomerkinnot.

⁴⁵ Sipilä 1977

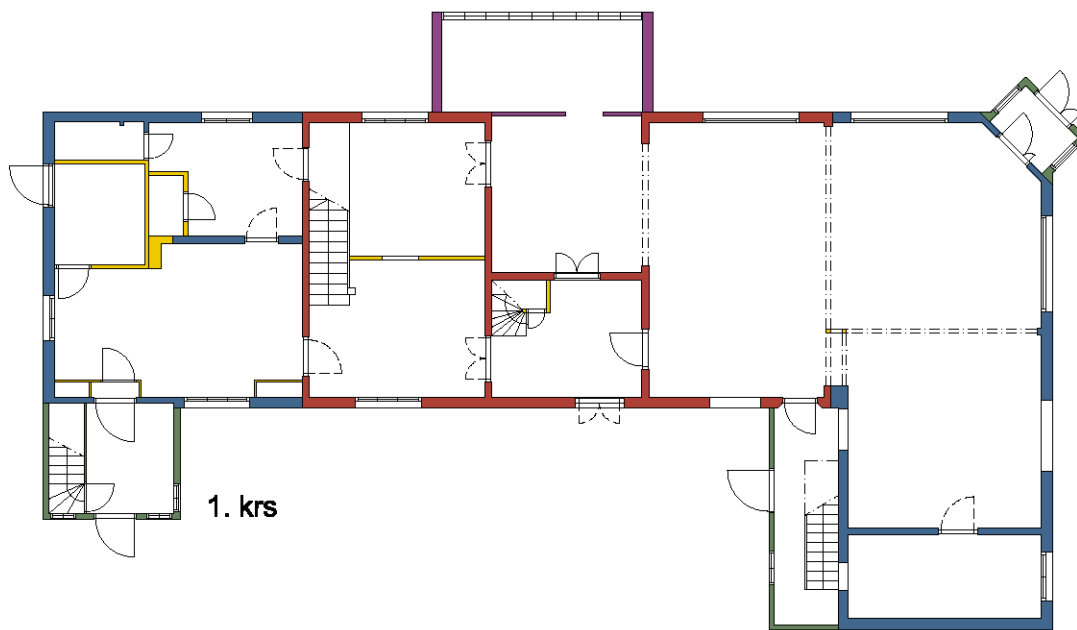
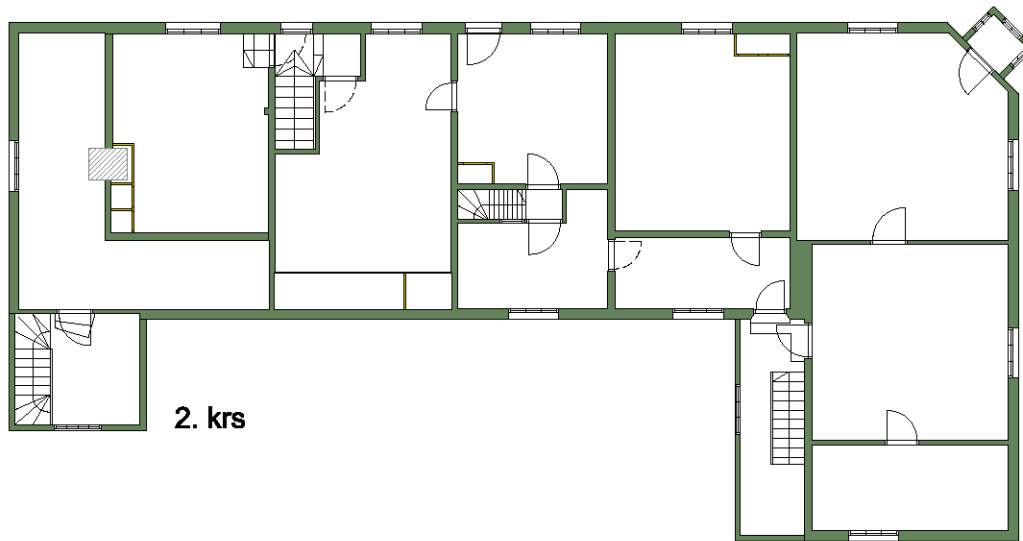
Rakennuksen aikaisempi satulakattomuoto on näkyvillä rakennuksen päätyseinissä. Päätyseinät on rakennettu ylös asti hirrestä ja kattoa kannattavat vuoliaiset on kannatettu suoraan hirsipäätyjen päältä. Vanhat päätyseinät ovat näkyvissä ullakkotiloissa ja paljastuivat myös julkisivuissa julkisivulaudoituksen purkamisen jälkeen. Hirsipäätyjä löytyi rakennuksesta kolme: rakennuksen nykyisen kaakkoispäädyn lisäksi puustelliosan molemmat päädyt ovat edelleen olemassa. Päätyjen perusteella vaikuttaa siltä, että rakennusta on korotettu ensimmäisessä laajennusvaiheessa 1860-luvulla. Säilyneet hirsipäädyt ovat niin korkeat, että rakennuksen keskiosan toisen kerroksen huoneet mahtuvat vanhan kattorakenteen alle. Puustelli oli tiedetävästi yksikerroksinen.

Vanhan apteekin hirsirunkoa on aukotettu eri rakennusvaiheissa runsaasti. Apteekin aikana muutoksia on tehty enimmäkseen ovi- ja ikkuna-aukkoihin, ainoa laajempi muutos on ollut apteekkarin asunnon salin (H105) ulkoseinän purkaminen erkkerin rakentamisen yhteydessä. Puustellin keittiön (H103) uunin purkamisesta seinään jäänyt aukko on peitetty pystyhirsillä. Pieniä pystyhirsipaikkauksia on myös muualla rakennuksessa. 1960-luvulla alkaneen kauppakäytön aikana hirsikehä on kärsinyt rankkoja muutoksia. Lähes puolet alakerran pinta-alasta on avattu yhdeksi yhtenäiseksi liiketilaksi, mikä on tarkoittanut kokonaisten hirsiseinien korvaamista pilareilla ja palkeilla tai laajojen aukkojen puhkaisemista hirsiseiniin. Valitettavasti rajuimmat muutokset ovat kohdistuneet 1700-luvulla rakennetun puustellin hirsiseiniin. Puustellin luoteispäädyn ulkoseinä on purettu alakerrassa kokonaan ja salin ja kamarin väliseen seinään on puhkaistu suuri aukko. Toisessa kerroksessa muutoksia on tehty kun ullakko on korotettu ja otettu asuinkäyttöön. Mansardikatto on rakennettu vanhan ullakon matalien hirsiseinien päälle kevytrakenteisena. Muutostyön yhteydessä ullakon aikaisemmat pienet ikkuna-aukot on tukittu.

Kuva 28. Puustellin keittiön suuren uunin jättämä aukko hirsiseinässä on paikattu pystyhirsillä.

Kuva 29. Purkuvaiheen julkisivusta näkyy, että mansardikatto on korotettu vanhan ullakon matalien hirsiseinien päälle. Samalla ullakon pienet ikkuna-aukot on peitetty. Kuvassa näkyy myös julkisivulaudoituksen alta paljastunut alkujaan okran keltainen pärevuoraus.

- Vuonna 1737 valmistuneen Marttilan puustelin säilyneet rakenteet
- Vuoden 1865 tienoilla tai pian sen jälkeen rakennetut apteekin laajennusosat
- 1920-1930-luvulla apteekintalon korottamisen yhteydessä rakennetut osat
- Viimeisimmän laajennusvaiheen jälkeiset rakenteet, joita ei voida luotettavasti ajoittaa
- 1990-luvulla uusitut rakenteet

Kuva 30. Kalajoen vanhan apteekin seinärakenteiden rakennusvaiheet ja niiden arvioitu ajoitus. Apteekintalon ensimmäinen rakennusvaihe on vuonna 1737 valmistunut Marttilan luutnantin puustelli. Puustellia on laajennettu molemmista päädyistä todennäköisesti apteekkari Jurveliuksen aikana 1860-luvun jälkeen. Viimeisin laajamittainen muutostyö on toteutettu 1920-1930-luvulla kun apteekkari Granlund rakensi apteekintaloon toisen asuinkerroksen ja muutti rakennuksen ulkoosan mansardikattoiseksi. Myöhemmät lisäykset ovat olleet pieniä muutostöitä tai rakenteiden purkutöitä.

Alapohja

Alapohjan rakennetta ei tutkittu tarkasti inventoinnissa. Joitakin yleisiä havaintoja kuitenkin tehtiin, ja alapohjan rakenteita valokuvattiin mahdollisuuksien mukaan. Rakennuksessa on ollut kauttaaltaan lohkokivistä rakennettu kivijalka ja tuulettuva alapohja. Osa näkyvästä kivijalasta on myöhemmin päällystetty betonikuorella. Puustelliosan kohdalta erkkerin takaa paljastui todennäköisesti alkuperäinen puustellin luonnonkivimuuri. Rakennuksen keskiosassa ja kaakkoispäädyssä on puurakenteinen alapohja. Alapohjassa on hiekkatäyttö, jonka päälle puinen lattiarakenne on tehty. Vinkkelipäädyn liiketilan lattiat on valettu betonista. Huomattavaa on, että betonilattian ja puurakenteisen alapohjan lattiatason välillä on melko iso korkeusero, noin 35 cm.

Välipohja

Välipohjan rakennetta ei voitu tutkia tarkasti koko rakennuksen laajuudelta. Sen verran mittauksia kuitenkin suoritettiin, että huomattiin välipohjan paksuuden vaihtelevan runsaasti rakennuksen eri osissa. Rakennuksen kaakkoispäädyn välipohja ehdittiin purkutyön lomassa tarkistaa. Huoneen 102 kohdalla välipohjaa kannattavat kaksi päällekkäistä puupalkkia, jotka on kannatettu hirsiseinästä loveamalla alempi palkki seinän sisään. Kannatinpalkkien päällä on yläkerran pontattu lattialaudoitus ja lattian pintamateriaalit. Palkkien alapuolelle on naulattu leveät lankut, joiden alapinta on maalattu. Lankkujen alapuolella on huonetilan nykyinen kattomateriaali, laattapintaa muistuttava valkoinen rakennuslevy. Välipohjan tyhjä tila on täytetty mm. sanomalehdillä ja sahajauholla. Välipohjasta löytyneet lehdet olivat vuodelta 1913.

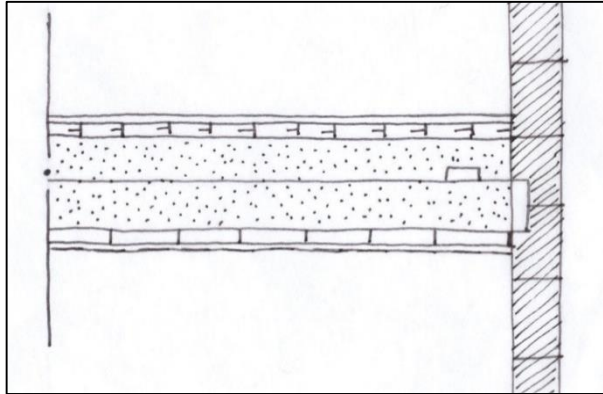
Yläpohja

Mansardikaton rakennejärjestelmä ja kattokannattajat ovat näkyvissä kylmissä ullakotiloissa ja ne voitiin dokumentoida inventoinnin yhteydessä. Joitakin kattorakenteita vanhan apteekin satulakattoiselta ajalta on säilynyt osana nykyistä yläpohjarakennetta. Mansardikaton rakenne alkaa vanhan ullakon matalien hirsiseinien päältä. Kattoa kannattavat taitekohdissa sijaitsevat puupalkit, jotka on tuettu vanhoista hirsipäädystä, vuoliaisista tai ullakon väliseinistä. Pääkannattajien päällä ovat vesikaton kannatinpalkit ja aluslaudoitus. Vesikaton kannattajat ulottuvat seinälinjan ulkopuolelle, jossa ne on tuettu seinään vaakasuuntaisilla palkeilla. Nykyinen yläpohjan rakenne on peräisin 1920 – 1930 –luvulta.

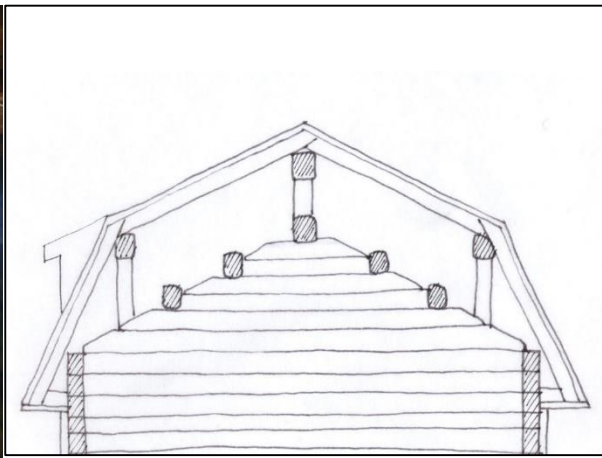

Kuva 31. Erkkerin takaa paljastui osa puustellin alkuperäisestä luonnonkivimuurista.

Kuva 32. Kaakkoispäädyn alapohjassa on hiekkatäyttö, jonka päälle puinen lattia on rakennettu.

Kuva 33. Välipohjan rakenne vanhan apteekin kaakkoispäädyn huoneessa 102 on peräisin 1910-luvulta.

Kuva 34. Kattorakenne ullakko huoneessa 209. Kuvassa näkyy, kuinka mansardikaton lappeat liittyvät toisiinsa ja kulmatorniin.

Kuva 35. Inventoinnin yhteydessä otettujen valokuvien perusteella luonnosteltu kuva yläpohjan rakenteesta rakennuksen keskiosassa.

Kuva 36. Apteekintalossa on ennen toisen asuinkerroksen rakentamista ollut satulakatto, jonka rakenteita on edelleen olemassa. Kattoa kannattavat vuoliaiset ja hirsipäädyt ovat peräisin apteekin satulakattoisesta rakennusvaiheesta noin 1860-luvulta. Osa rakenteista voi olla myös alkuperäisiä 1700-luvun rakenteita.

2.5 Sisätilat

Pohjapiirros

Kalajoen vanha apteekki on kaksikerroksinen rakennus, jonka huoneet jakautuvat karkeasti kahteen käyttötarkoitukseen, liiketilaan ja asuintiloihin. Liiketilassa on toiminut kodinkoneliike 2000-luvun puoliväliin asti, mutta asuintiloissa ei ole enää viime aikoina asuttu. Asuintilat ovat olleet kodinkoneliikkeen taustatiloina tai tyhjillään. Ensimmäisessä kerroksessa on neljästä toisiinsa liittyvästä huoneesta koostuva liiketila, neljä huonetta, keittiö, pannuhuone, kaksi wc-tilaa ja kolme eteistä. Ensimmäisen kerroksen huoneiden yhteenlaskettu pinta-ala on noin 245 m², josta kylmiä eteistiloja on 22 m². Toisessa kerroksessa on kuusi huonetta, joista yhdessä on pieni keittiönurkkaus, kaksi porrashuonetta, kaksi eteistä ja kaksi toisistaan erillistä ullakkoa, joista toinen koostuu kolmesta huoneesta. Toisen kerroksen huoneiden yhteenlaskettu pinta-ala on noin 225 m², josta kylmiä eteis- ja ullakkotiloja on 112 m². Rakennuksen bruttoala on noin 540 brm². Pinta-alat on mitattu mittapiirustuksesta ja niissä voi olla pientä epätarkkuutta.

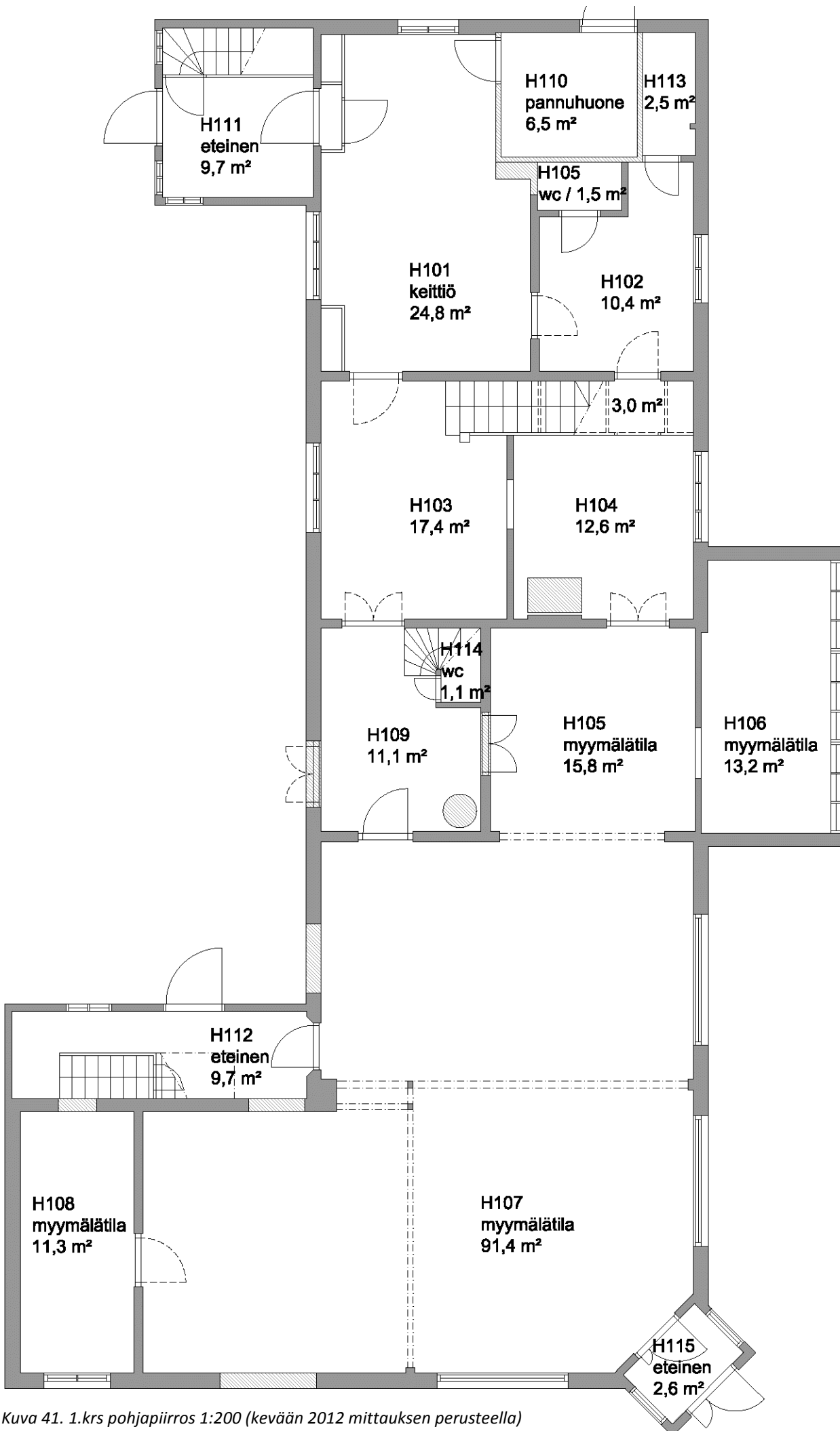
Kuva 37. Vinkkeliosan liiketila sisäänkäyntiä kohti kuvattuna. Liiketilan sisustus on pidetty kunnossa ja siistinä.

Kuva 38. Huone 102 ja siinä sijaitseva wc-tila purkutöiden aikana.

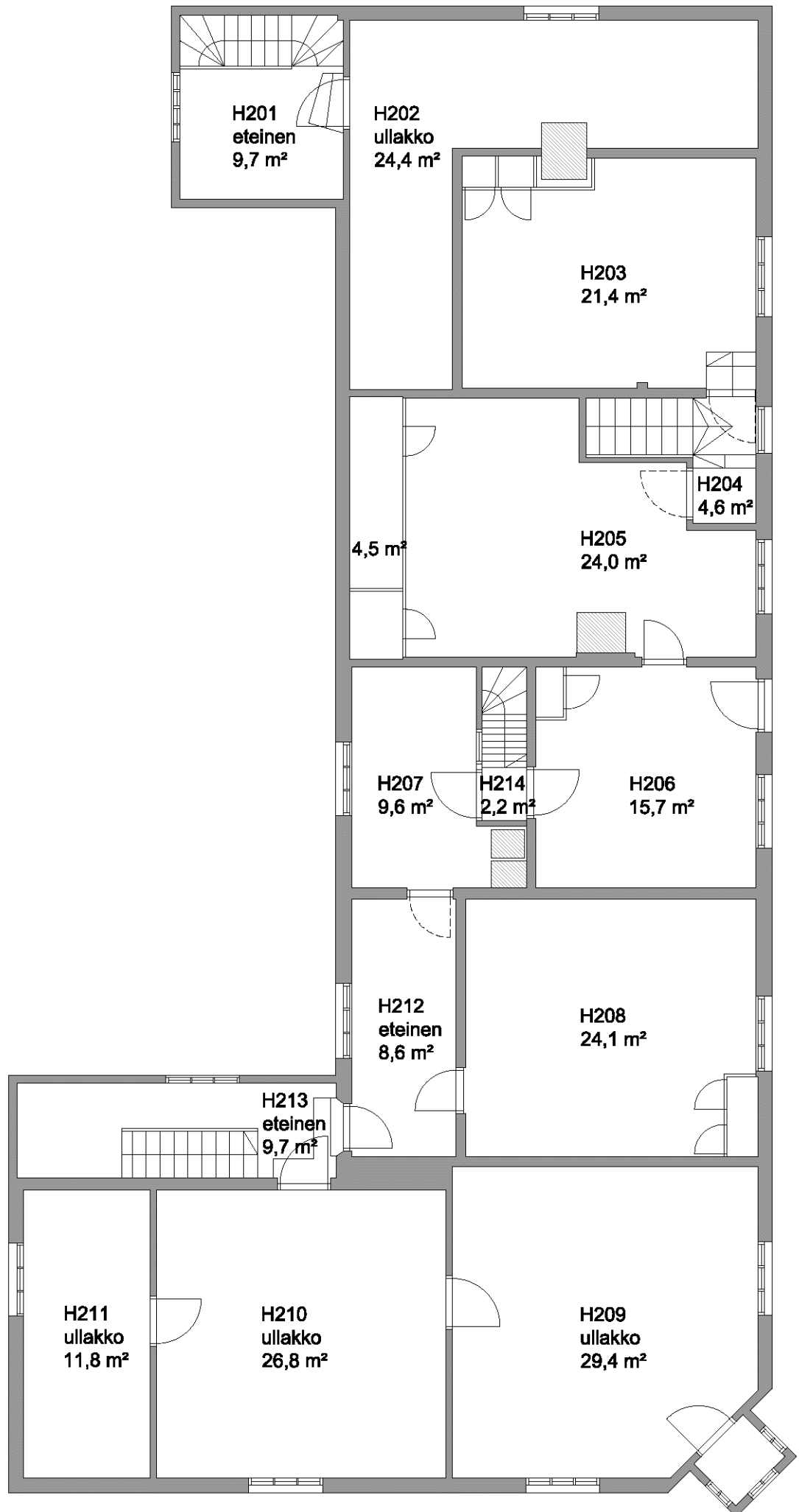

Kuva 39. Huoneet 103 ja 104 kevyiden väliseinien purkamisen jälkeen. Huoneessa on kauniita yksityiskohtia, kuten hieno kaakeliuuni ja huoneeseen avoin puuporras.

Kuva 40. Huone 109 on ollut puustellin ja apteekin eteinen.

Kuva 41. 1.krs pohjapiirros 1:200 (kevään 2012 mittauksen perusteella)

Kuva 42. 2. kerroksen pohjapiirros 1:200 (kevään 2012 mittauksen perusteella)

Pintamateriaalit

Vanhan apteekin pintamateriaalit ovat vaihtelevia ja peräisin eri aikakausilta. Käytössä olleiden tilojen, etenkin kodinkoneliikkeen liiketilan, pintamateriaalit ovat nykyaikaisia. Alkuperäisessä apteekin aikaisessa asussa ovat säilyneet ainoastaan kylmät ullakko- ja eteistilat, joita ei ole ollut tarpeen nykyaikaistaa. Muita tiloja on levytetty, maalattu ja tapetoitu tarpeen mukaan. Apteekintalon pintamateriaaleissa voidaankin hausalla tavalla nähdä eri aikojen sisustustyyliä 1950-luvulta nykypäivään. Positiivista on se, että vanhat materiaalit on pääasiassa jätetty uusien kerrosten alle ja niitä voitiin purkutyössä paljastaa dokumentoitavaksi. Rakennuksesta tehtiin tapettitutkimus, jota käsitellään tarkemmin kohdassa 2.6.

Kuva 43. Yläkerran huone 203 Kalajoentietä kohti kuvattuna. Huoneen katto myötäilee mansardikaton muotoa.

Kuva 44. Yläkerran huoneessa 205 on pieni keittiönurkkaus. Huoneen lattiassa ja keittokomeron seinässä on vahvasti kuviollinen muovimatto.

Kuva 45. Kylmät eteiset on paneloitu ja maalattu vaalean harmaaksi. Kuva on huoneesta 112.

Kuva 46. Kaakkoispäädyn kuistin ylätasanteen seinät ovat käsittelemätöntä lautta. Kuistin ja ullakon välisessä seinässä on näkyvillä vanhan kuistin muotoa ja vaaleanpunaista edeltävä julkisivun väri.

Kuva 47. Liiketilän levytyksen alta paljastui punaiseksi maalattu paneeli.

Kuva 48. Huoneessa 102 on uusi voimakkaasti kuvioitu tapetti. Ovilistat ovat leveät ja profiloidut.

Kuva 49. Huoneen 103 portaikon sivusta paljastui kauniisti ootrattu puupaneeli.

Kuva 50. Apteekintalon sisäkattomateriaaleja ovat muun muassa valkoiseksi maalattu pinkopahvi, puupaneeli ja alas laskettu levykatto. Huoneessa 109 pinkopahvin alta paljastuivat harmaaksi maalatut kattopalkit ja lankut, jotka ovat todennäköisesti osa rakennuksen vanhinta välipohjarakennetta.

Kuva 51. Eri puolilta rakennusta nykyisten lattiamateriaalien alta löytyi kuviollisia linoleumimattoja.

Kiintokalusteet

Apteekintalossa on vain vähän kiinteitä kalusteita. Merkittävimmät kiintokalusteet ovat vinkkeliosan ullakolla, jossa on säilynyt oletettavasti apteekin tarvikkeiden varastointiin käytettyjä hyllyjä ja lokerikkoja. Apteekin yläpuolisella ullakolla säilytettiin rohdoksia, suoloja ja muita kemikaaleja⁴⁶. Ullakolta löytyi myös oletettavasti apteekin kiinteään sisustukseen kuulunut seinähylly. Vinkkeliosan eteisessä on rautakaupan aikaisia lokerikkoja. Keittiössä on puiset keittiökaapistot ja wc-tiloissa tavanomaiset wc-kalusteet. Yläkerran asuinhuoneissa on kiinteät komerot.

Kuva 52. Keittiössä on vaaleat puiset keittiökaluusteet.

Kuva 53. Ullakolla on paljon kiinteitä hyllyköitä ja lokeroita. Hyllyllä on säilössä myös apteekin vanha kyltti.

Kuva 54. Ullakolta löytyi todennäköisesti apteekin kiinteään kalustukseen kuulunut puinen hyllykkö.

Kuva 55. Yläkerran huoneessa 103 on kiinteä komero. Huoneen läpi kulkeva hormi on koteloitu komeron yhteyteen.

Kuva 56. Eteisessä (H112) on säilynyt rautakaupan puisia lokerikkoja.

⁴⁶ Sipilä 1977

2.5 Rakennusosat

Ikkunat

Vanhassa apteekissa on monen kokoisia ja muotoisia ikkunoita. Vanhat ikkunat ovat kuusi- tai neliruutuisia puuikkunoita, jotka on maalattu sisäpuolelta valkoiseksi ja ulkopuolelta tumman punaiseksi. Lisäksi rakennuksessa on soikea jugend-tyylinen ikkuna ja kaksi puolikaaren muotoista päätyikkunaa. Ikkunoiden päällä on kauniit valkoiset koristelistat. Rakennukseen on 1960-luvulta alkaneen kauppakäytön aikana puhkaistu kolme suurta näyteikkunaa katujulkisivun puolelle. 1990-luvulla uusitun erkkerin ikkunoiden jako on tehty vanhan mallin mukaan, mutta ikkunat ovat raskasrakenteisemmat kuin vanhat ja niiden ulkoväri on vanhoista ikkunoista poiketen valkoinen.

Vanhojen valokuvien perusteella näyttäisi siltä, että ensimmäisen kerroksen vanhat puuikkunat ovat peräisin ajalta ennen rakennuksen korottamista mansardikattoiseksi. Vanhojen valokuvien ja tekemäni rakennusvaiheiden ajoituksen perusteella ensimmäisen kerroksen ikkunat on asennettu rakennukseen aikavälillä 1860 – 1900. Toisen kerroksen ikkunat on asennettu mansardikaton rakentamisen yhteydessä. Valokuvien perusteella vaikuttaa siltä, että muutostöiden yhteydessä osa vanhoista ikkunoista on kierrätetty johonkin toiseen paikkaan rakennuksessa. Esimerkiksi nykyisen tornin ikkunoina on todennäköisesti käytetty samalla paikalla sijainneen vanhan kuistin ikkunoita. Myös takapihan kuistin kuusiruutuiset ikkunat voivat olla kierrätettyjä. Ikkunoiden ajoitusta on syytä tutkia tarkemmin ikkunoiden korjaamisen yhteydessä. Jos ikkunoita on kierrätetty rakennuksessa paikasta toiseen, ikkunoista todennäköisesti löytyy merkkejä siirrosta.

Rakennuksen kaikki vanhat puuikkunat irrotettiin purkutöissä karmeineen ja varastoitiin käytettäväksi uudelleen rakennettavassa apteekintalossa. Ikkunoiden kuntoa ja muita tarkempia yksityiskohtia ei ehditty purkutöissä arvioida, joten ikkunat tutkitaan vasta kunnostamisen yhteydessä. **Ikkunat on luetteloitu ja nimetty liitteessä 1.**

Ovet

Vanhan apteekin ulko-ovet ovat tavanomaisia nykyaikaisia teräs- tai puuovia. Vanhoja ulko-ovia ei ole säilynyt, mutta osa niistä on tallentunut vanhoihin valokuviin. Vanhoja puisia sisäovia on säilynyt jonkin verran, mutta valitettavasti osasta on jäljellä vai karmit. Vanhat puiset peiliovet on joko maalattu tai ootratu. Apteekintalon vanhoissa ovissa on joitakin säännönmukaisuuksia. Asunnon arvokkaampien tilojen väliovet ovat komeita peilipariovia. Huoneiden välisiä pariovia on säilynyt vain yksi, ovi numero 8. Säilyneissä huoneen ja kylmän kuistin välisissä ovissa on ikkunat, jotka ovat tuoneet valoa eteiseen. Ikkunallisia kuistin ovia ovat ovet 16 ja 30. Molempien ullakoiden peiliovet ovat ootratut. Säilyneet peiliovet on aikojen saatossa maalattu monilla eri väreillä. Suurin osa ovista on valkoisia, mutta joukossa on myös oranssia ja keltaista väriä.

Rakennuksen kaikki vanhat puuovet irrotettiin purkutöissä karmeineen ja varastoitiin käytettäväksi uudelleen rakennettavassa apteekintalossa. Ovien kuntoa ja muita tarkempia yksityiskohtia ei ehditty purkutöissä arvioida, joten ovet tulee tutkia tarkemmin kunnostamisen yhteydessä. **Ovet on luetteloitu ja nimetty liitteessä 2.**

Uunit

Apteekintalossa on neljä vanhaa uunia. Apteekkarin ruokasalin ruskea kaakeliuuni on säilyneistä uuneista komein. Valitettavasti joku on yrittänyt irrottaa uunin kaakeleita ilman tarvittavaa asiantuntemusta ja muutama kaakeli on rikkoutunut. Eteisessä on kermanvaalea pönttöuuni ja yläkerrassa huoneessa 205 muurattu maalipintainen uuni. Tämän uunin tuorein ruskea maalikerros on irtoillut pahasti, mutta uuni näyttäisi muuten olevan hyvässä kunnossa. Yläkerran pienen huoneen (H109) nurkassa on pieni, erittäin viehättävä kaakeliuorattu kakluuni. Kakluuni on valkoinen ja se seisoo koristeellisilla jaloilla. Ennen purkutöiden aloittamista päätettiin, että ruokasalin kaakeliuuni, yläkerran pieni kakluuni ja eteisen pönttöuuni siirretään uuteen rakennukseen. Valitettavasti siirto onnistui vain ruskean kaakeliuunin osalta.

Kuva 57. Ruokasalin kaunis ruskea kaakeliuuni purettiin siirrettäväksi uuteen rakennukseen. Ennen purkamista uuni mitattiin ja valokuvattiin huolellisesti ja kaakelit merkittiin niiden paikan osoittavilla numeroilla.

Kuva 58. Yläkerran valkoinen kakluuni valitettavasti rikkoutui purkutöissä kun sitä yritettiin siirtää.

Kuva 59. Eteisen kermanvaalea pönttöuuni rikkoutui purkutöissä.

Kuva 60. Huoneen 205 muurattu tulisija on ollut alkujaan vaalea, mutta se on myöhemmin maalattu ruskeaksi.

Portaat

Apteekintalossa on neljä porrasta. Komea pääporras kulkee isosta ruokasalista herrasväen makuuhuoneisiin. Porras on suora ja se päättyy ylätasanteella mielenkiintoisiin kolmiomaisiin askelmiin, joilta on helppo kulkea molempiin suuntiin. Portaassa on kaunista puutyötä oleva valkoiseksi maalattu pystypinnakaide ja sen askelmat on päällystetty vihreällä kokolattiamatolla. Porrasaskelmien alapinnasta löytyi vuosiluku 1914. Toinen sisäporras on eteisessä. Tämä kapea ja jyrkkä porras kiertyy 180° ja päättyy yläkerrassa pieneen eteiseen. Molempien päätyjen kuisteilta on porras ullakkotiloihin. Kaakkoispään ullakon porras on erotettu omaksi tilakseen ja sen alapäässä on ovi. Askelmien ja kaiteiden puu on maalattu vaalean harmaaksi. Vinkkeliosan kuistin porras on suora ja avoin. Porras on maalattu vaalean siniseksi ja siinä on ristikkokaide. Portaan alla on pieni komero.

Kuva 61. Apteekkarin asunnon ruokalista kulkee kaunis avoin porras herrasväen makuuhuoneisiin.

Kuva 62. Eteisen kapea kierreporras, jonka alla on pikkuruinen wc.

2.6 Tapettitutkimus

Vanhassa rakennuksessa säilyneet tapettikerrokset kertovat eri aikakausien värien, tyylien ja mieltymysten leviämisen historiasta. Säilyneiden tapettien avulla voidaan myös arvioida rakennuksen ikää tietyllä aika-haarukalla. Erityisen arvokkaita tapettikerrokset ovat silloin, kun rakennuksen ikää osoittavia asiakirjoja ja suunnitelmia ei ole.⁴⁷ Vanhan apteekin osalta toiveenani on ollut, että tapettikerrosten avulla voitaisiin ajoittaa rakennuksen laajennusosien rakentaminen ainakin jonkinlaisella tarkkuudella. Muistitiedon mukaan rakennuksessa vuosina 1917 – 1964 asuneet Granlundit olivat ahkeria remontoijia, joten mielenkiintoista on myös nähdä, minkä verran ja minkälaisia tapettikerroksia vanhasta apteekista löytyy. Tapettitutkimuksen taustatiedoksi käsittelen lyhyesti sisustustyylien ja tapettien kehittymisen tyylihistoriaa, minkä perusteella arvioin vanhan apteekin tapettien tyylipiirteitä ja ajoitusta.

⁴⁷ Heikkinen 2009, s. 297

Tapettimallien kehitys 1700-luvulta 1960-luvulle

Paperitapetteja alkoi Suomessa olla saatavilla 1700-luvun lopulla ja niistä tuli tavoiteltu osa sisustusta 1800-luvun alussa. Aluksi tapetit olivat käytössä vain säätyläiskodeissa, mutta 1800-luvun lopulla teollisen tapetitutuotannon käynnistyttyä tapetit tulivat kaiken kansan ulottuville. Tapetit ovat olleet suomalaistenkotien sisustuksen nopeimmin vaihtuva osa ja arkkitehtuurin tyyli muutokset ovat heijastuneet tapettikuoseihin ja malleihin nopeasti.⁴⁸ Varhaisimpien käsinpainettujen tapettien suosittuja aiheita olivat pystyraidat sellaisenaan tai kukkakuvioihin ja muihin kasviaiheisiin yhdistettynä, erokokoiset vinoruudut ja tekstiilijäljitelvät. Monet 1700-luvun tapetintekijöistä olivat tekstiilipainajia, mistä johtuen painokankaiden kuosit toistuvat saman aikakauden tapeteissa. Suosittuja malleja olivat myös panoraamatapetit, joiden aiheina olivat muun muassa eksoottiset maisemat ja kaupunkinäkyvät.⁴⁹

Empirekaudella 1800-luvun alussa yksivärinen maalipinta ja roiskemaalaukset olivat suosittuja. Teollisten värinvalmistustapojen keksimisen ansiosta sisustuksissa voitiin käyttää ennen näkemättömän heleitä värejä, joilla luotiin sisätiloihin uudenaikainen ilme. Yksivärisiksi maalatun seinän yläreunassa oli usein näyttävä leveä reunanauha. Roiskemaalauksessa harmaan pohjaväriin päälle roiskittiin varpuvispilällä maalipisteitä kahdella tai kolmella värillä. 1800-luvun alun erikoisuutena olivat niin sanotut iiristapetit, joissa kuvioiden värit muodostavat pystysuuntaisia pehmeästi vaihtuvia raitoja. Tarkoituksena oli saada aikaan sateenkaari-mainen vaikutelma. Suomessa painettiin tapetteja 1800-luvun alussa vielä melko vähän. Kotimaisten tapettien tyyppillisiä tapettien aiheita olivat pienikokoiset säännöllisiin riveihin sijoitetut kukkakuviot. Mallit olivat aikaisempaa sirompia ja 1700-luvulla suosittu varjostukset jäivät pois.⁵⁰

Kertaustyyli voimistui Euroopassa 1830-luvulla ja olivat voimissaan vuosisadan loppupuolelle asti. Kertaustyylien mallit vaihtuivat nopeasti ja valtasivat koko sisustuksen. 1840-luvulla empiren rinnalle kehittynyt biedermeier-tyyli näkyi tapettimallistoissa kaartuvalinjaisina volyyttikuvioina ja kasviaiheina. Kuviot olivat voimakkaita ja ne oli piirretty paikoitellen hyvinkin paksulla viivalla. Biedermeierajan väreistä silmiinpistävin oli voimakas ultramariinin sininen, mutta suosittuja olivat myös pronssinruskea, vihreä ja harmaa. 1870- ja 1880-luvuilla yleistyivät kertaustyylliset renessanssi- ja rokokootyylliset mallit. Suosituimpia olivat erilaiset sirot kukka- ja köynnöskuviot, jotka muodostivat vinoruutuverkkoa. Eteisissä käytettiin 1800-luvun loppupuolella harmaan- ja ruskeansävyisiä tapettimalleja, jotka imitoivat kivihiharkkopintaa. Vuosisadan taitteessa suosittujen kukkatapettien kukkien väliset alueet täytettiin usein taustakuviolla, kuten pienillä kolmioilla. Vähitellen pohjaan tai kuvion päälle alettiin tehdä koko pinnan peittävää ohutta rasteriverkkoa, jota käytettiin runsaasti vielä 1920-luvulla.⁵¹

1800- ja 1900-lukujen vaihteessa jugendkaudella luonnon kauneus ulotettiin sellaisenaan koriste-esineisiin. Kauniisti piirrettyjen tapettien malleina olivat tavalliset arkiset kasvit, kuten voikukat, ohdakkeet ja lumpeet. Aikaisemmat vahvat ja tummat pohjavärit vaihtuivat luonnonvaaleaan. 1910-luvulla oman tapettiryhmänsä muodostivat pienikuvioiset pystyraitamallit, joihin on sijoitettu jugendtyylisiä ornamentteja tai kasviaiheita. Jugendhenkinen tapettikerros löytyy lähes jokaisesta yli 100-vuotiaasta talosta, mutta usein vain pienenä haalistuneena palana. Käytössä olleet teolliset värit haalistuivat nopeasti, minkä vuoksi esiin otetut tapetit ovat usein pastellisävyisiä paperinvärisellä pohjalla.⁵²

⁴⁸ Heikkinen 2009, s.10 – 11

⁴⁹ Heikkinen 2009, s. 72 – 78; Heikkinen ym. 1989, s. 60 - 61

⁵⁰ Heikkinen 2009, s. 97 – 100; Heikkinen ym. 1989, s. 72; Pietarila 2004, s. 84

⁵¹ Heikkinen 2009, s. 102 - 209 ja 226; Pietarila 2004, s. 91

⁵² Heikkinen 2009, s. 230 – 236; Pietarila 2004, s. 100

1910-luvun lopulla koko pinnan peittävät kukkamallit yleistyivät jälleen. Kukkapintaa muodostavat mallit olivat aluksi yleissävyltään vaaleita, mutta 1920-luvulle tultaessa värisävyt muuttuivat huomattavasti tummemmiksi. Art Deco –tyyli valtasi tapettimallit 1920-luvun puolivälin jälkeen ja piti suosionsa vielä 1930-luvulla. Art Deco –tapeteissa terävälinjaisiksi tyyliteltyt tai jopa geometriset kuviot on sijoitettu harvakseltaan.⁵³

Funktionalismin lyötyä itsensä läpi 1930-luvulla tapettien suurikokoiset ja huomiota herättävät kuviot saivat väistyä. Huoneen seinäpinnan tuli olla vain sisustuksen tausta. Tapettikuoseissa tämä näkyi aluksi tekstiilimäisinä karkeaa kangasta jäljittelevinä malleina. 1930-luvun lopulla tapettimallistot valtasivat seuraaviksi vuosikymmeniksi lähes kokonaan ns. muraalitapetit, jotka imitoivat rappauspintaa. Kivimukailun rinnalle tuli myös varpumaisia pintakuvioita, joihin erityisesti 1940-luvulla yhdistettiin harvaan sijoitettuja kukkia. Funktionalismin värisävyt olivat vaaleita, kauempaa katsottuna lähes yksivärisiä. Vaikka neutraalit ja sileät tapetit valtasivat mallistot, kuviolliset kukkatapetit eivät hävinneet markkinoilta kokonaan. Kuvioissa palattiin lähemmäs luonnonmukaisuutta ja ilmavuutta, jota painotavasta syntyneet värien osittainen leviäminen toistensa päälle lisäsi. Yleisvaikutelma oli vaalea, mutta kukissa oli myös iloisia ja heleitä värejä.⁵⁴

Muraalitapetit olivat suosittuja 1950-luvulle asti, jolloin markkinoiden muutkin tapetit muuttuivat vaaleiksi ja häipyivät huoneen taustaksi. 1950-luvun uutuutena olivat tunnettujen taiteilijoiden piirtämät tyyliteltyt kasviaiheet ja geometriset viivasommitelmat. Muita jälleenrakennuskauden kuvioita ovat muun muassa tiheästi toistuvat, pienikokoiset kukkarykelmät. 1960-luvulla seinien, lattioiden ja huonekalujen värit muuttuivat hyvin voimakkaiksi. Yhdelle seinälle katseenvangitsijaksi kiinnitettävät tehostetapetit toivat koteihin rohkeat värit ja näyttävät kuviot. Oranssia, voimakasta keltaista ja vihreää käytettiin uutuutena myös suurissa pinnoissa. Suurin osa tapettimalleista oli kuitenkin yhä vaaleasävyisiä.⁵⁵

Vanhan apteekin tapetit

Vanhan apteekin inventoinnissa otettiin talteen tapettinäytteet kaikista huoneista. Tapeteista leikattiin mattoveitsellä irti noin A4-kokoiset palat, jotka nimettiin huonetilojen mukaan. Näytteet on otettu useimmiten keskeltä seinää, ja joissakin tapauksissa lisäksi katon rajasta, jolloin mukaan saatiin myös boordinauhat. Tapettinäytteet kostutettiin vedellä, minkä jälkeen eri kerrokset voitiin irrottaa toisistaan. Osa kerroksesta oli helppo irrottaa, mutta jotkut kerrokset oli hyvin vaikea saada irti toisistaan. Irrottamisen jälkeen näytteet kuivatettiin, nimettiin ja koottiin kansioihin. Pienten näytteiden lisäksi joistakin huoneista otettiin talteen isompia tapettipaloja, joissa kuvion raportti näkyi kokonaan. Tapeteista on myös paljon valokuvia.

Olen valinnut diplomityöhön tarkasteltavaksi tapettikerrokset kolmesta huoneesta: puustellin keittiöstä ja kamarista, jotka on myöhemmin yhdistetty apteekkarin asunnon suureksi ruokasaliksi (H103 ja H104), apteekin pienestä ruokasalista (H102) ja toisen kerroksen pienestä kamarista (H207). Valitut huoneet sijoittuvat rakennuksen eri-ikäisiin osiin ja niiden tapettikerrokset ovat edustavat ja laajat. Tässä työssä ei ole tarkoituksenmukaista perehtyä kaikkien huoneiden tapetteihin, joten olen pyrkinyt valitsemaan työni kannalta mielenkiintoisimmat näytteet. Tapettikansioita voidaan jatkosuunnittelussa käyttää esimerkiksi sisustus suunnittelun pohja-aineistona. Tapettinäytteet ovat myös dokumentti rakennuksen historiasta ja sen asukkaiden elämäntavasta ja mieltymyksistä.

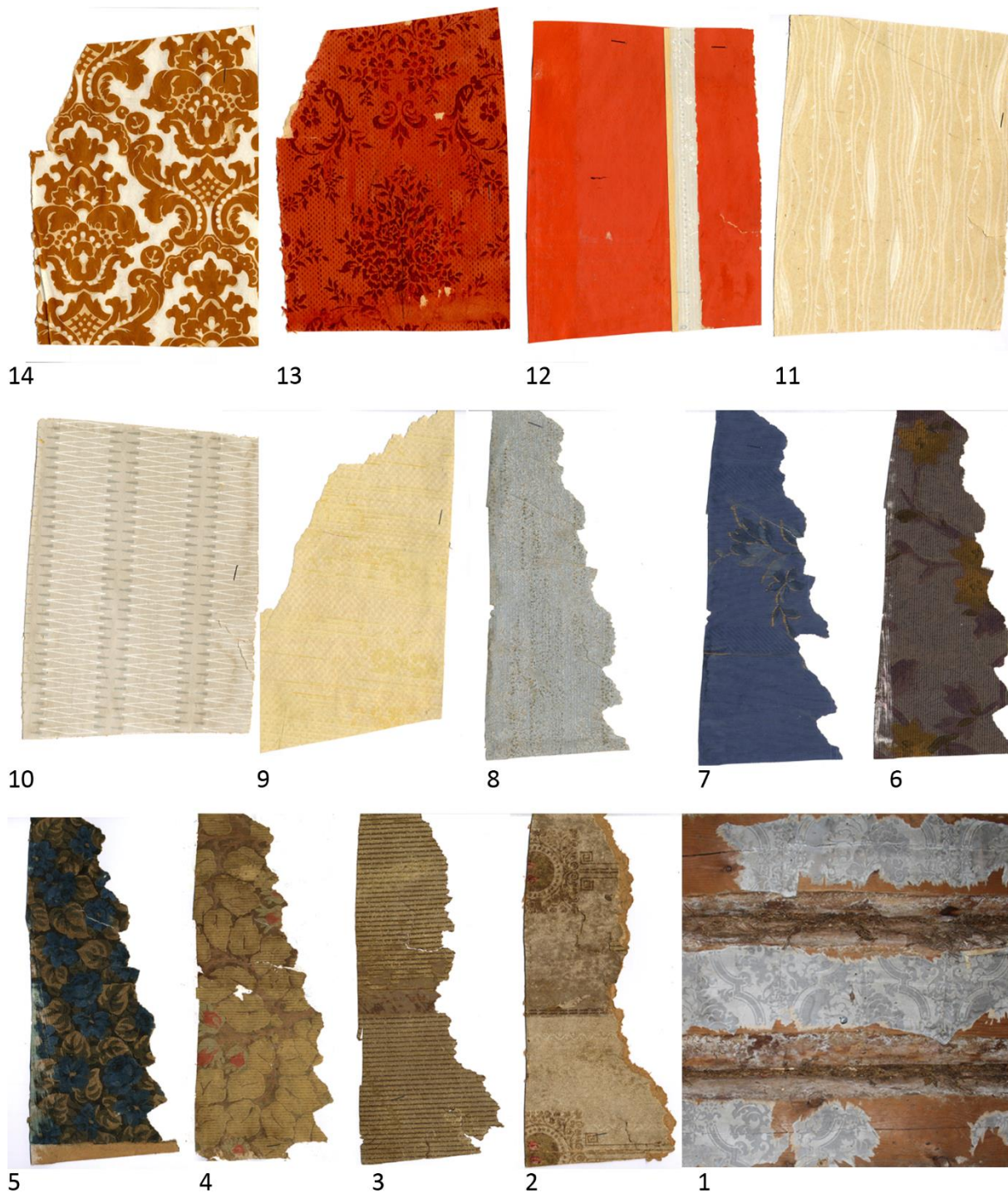
⁵³ Heikkinen 2009, s. 248 ja 255

⁵⁴ Heikkinen 2009, s. 261 – 262

⁵⁵ Heikkinen 2009, s. 262 ja 290 – 292; Pietarila 2004, s. 108

Huone 102 – apteekin pieni ruokasali

Huone 102 sijoittuu apteekintalon kaakkoispäädyn laajennusosaan, joka on rakennettu aikaisintaan apteekari Jurveliuksen aikana 1860-luvulla. Huoneesta otetusta tapettinäytteestä pystyttiin irrottamaan 13 tapettikerrosta, joiden lisäksi huoneessa oli suoraan hirsipintaan kiinnitetty tapetti. Seuraavassa on luonnehdittu huoneen tapettikerroksia ja esitetty arvio niiden ajoituksesta Maire Heikkisen Suomalaisen tapettikirjan perusteella.

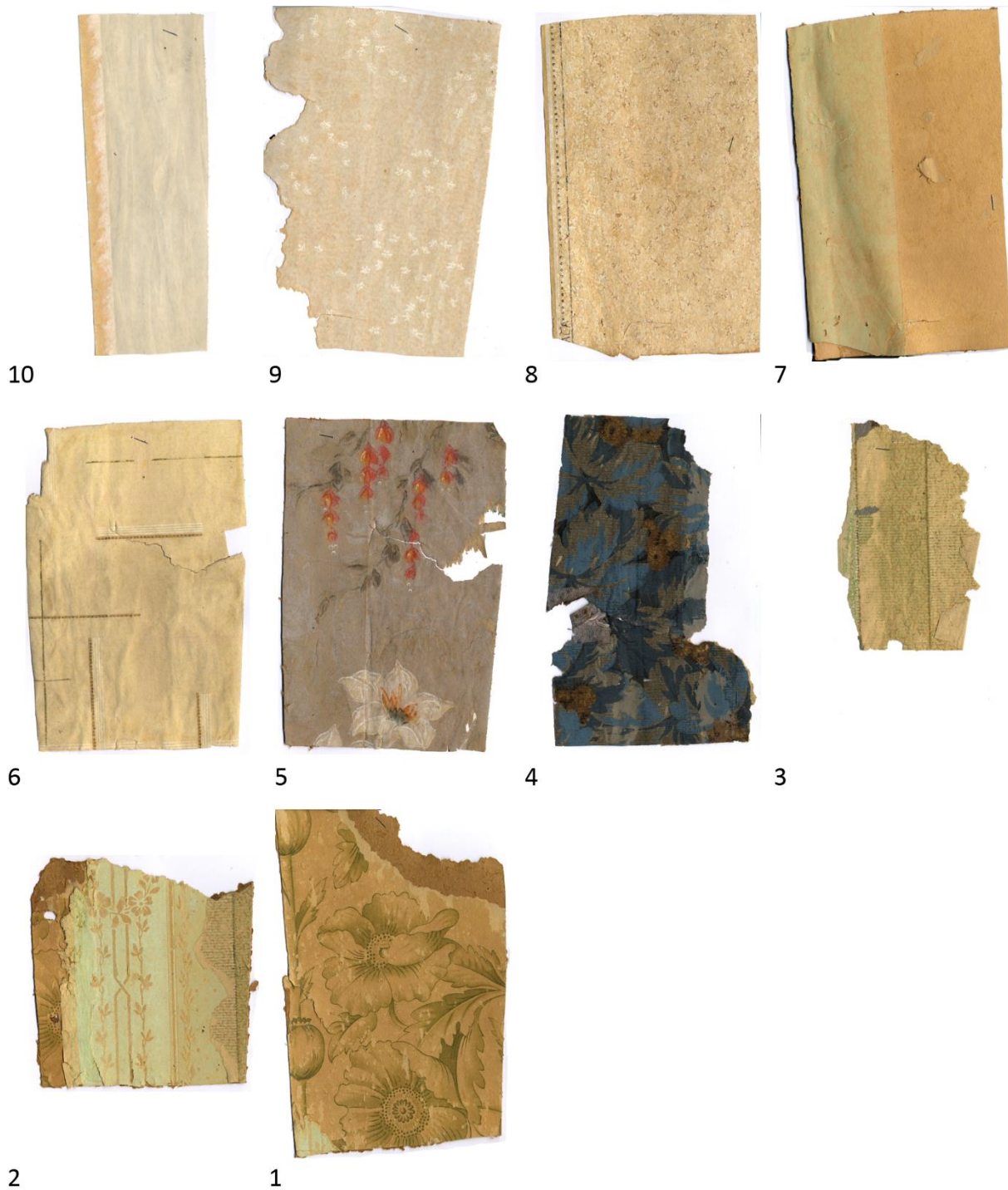
Kuva 63. Pienen ruokasalin tapettikerrokset

Huoneen 102 kerrokset:

1. Suoraan hirsipintaan kiinnitetty kaksivärinen tapetti, jossa on suurehko volyyttikuvio. Siniharmaassa tapetissa tummempi kuvio on piirretty paksulla viivalla vaalealle pohjalle. Kaartuvalinjaisia volyyttikuvioita oli kertaustyyllisissä tapeteissa 1840-luvulta alkaen.
2. Harmaansävyinen mahdollisesti vaakaraitainen tapetti, jossa on heleän punaisia yksityiskohtia. Tapetti on kiinnitetty pahviin. Tapetissa on vaaleammalla pohjalla ohuita vaakasuuntaisia viivoja ja neliömäinen ornamenttikuvio. Tapetti sijoittuu todennäköisesti jugendkaudelle 1900-luvun alkuun.
3. Ruskeansävyinen tiheästi vaakaraidoitettu tapetti jossa on tiheän raidoituksen lisäksi paksumpi, punaista ja vihreää väriä sisältävä vaakaraita.
4. Ruskeansävyinen pienikuvioinen kasviaiheinen tapetti, jossa on lehtikuvio ja punavihreitä kukan nappuja. Koko kuvion yli kulkee ohut vaakaviivarasteri. Vaaleasävyisiä kukkapintaa muodostavia tapetteja oli käytössä 1910-luvulla.
5. Tumma pienikuvioinen ruusutapetti, jossa vihreät lehdet ja siniset kukat muodostavat kukkapinnan. Ruskea pohjapaperi näkyy kuvion välistä ja koko kuvion yli kulkee musta pystyviivarasteri. Tummasävyiset kukkatapetit olivat muodissa 1910- ja 1920-lukujen taitteessa.
6. Tummasävyinen kasviaiheinen tapetti, jossa on harmaalla pohjalla violetteja kukkavarsia ja keltaisia kukkia. Kuvion yli kulkee lyhyistä kaarevista viivoista koostuva rasteri. Tummat sini- ja punaviolettit ja harmaat sävyt olivat käytössä 1920-luvulla.
7. Heleän sininen tapetti, jossa on sinisen eri sävyillä tehty siro kukkakuvio. Kukkakuvion reunaviivat ovat värjäämätöntä paperia. Sinisellä pohjalla on hieman tummemman sinisiä erisuuntaisia viivarastereita.
8. Yleissävyltään vaalean siniharmaa tapetti, jossa on hienovaraista rappausta muistuttavaa kuviointia ja kullavärisistä pisteistä muodostuvaa pystyraidoitusta. Tapetti on huoneen ensimmäinen funktionalismiin viittaava tapettikerros ja se ajoittunee 1930-luvulle.
9. Vaalean kellertävä elävää pintaa muodostava yksivärinen tapetti. Tapettityyli edustaa funktionalismia ja ajoittunee 1930- tai 1940-luvulle.
10. Vaaleansävyinen tapetti, jossa on geometrinen viivasommitelma. Tyyllitellyt viivasommitelmat olivat muodissa 1950-luvulla.
11. Vaalea tapetti, jossa on beigellä pohjalla valkoinen pystysuuntainen aaltoviivoitus. Viivat kaartuvat kauniisti ja niiden väliin on sijoitettu valkoisia kuvioita. Tapetti sijoittunee 1950-luvulle.
12. Voimakkaan punaisella maalilla maalattu tapetti, jonka alkuperäinen väritys on säilynyt sauman ohuessa kaistaleessa. Tapetti on siniharmaa ja siinä näyttäisi olevan pienikuvioinen tyyllitelty kasviaihe. Tapetti sijoittunee 1950-luvulle. Voimakkaat maalipinnat yleistyivät 1960-luvulta alkaen.
13. Voimakkaan punainen tapetti, jossa on vaaleammalla pohjalla tumman punainen siro kasviaiheinen kuviointi.
14. Ruskeansävyinen tapetti, jossa on vaalealla pohjalla ruskea vinoruutua muodostava kuvio.

Huone 207

Huone 207 sijoittuu vanhan apteekin toiseen kerrokseen. Huone on pieni ja se on ollut 1950-luvulla käytössä farmaseutin päivystysluona. Tapettinäyte on otettu huoneen ikkunaseinältä. Seuraavassa on luonnehdittu huoneen tapettikerroksia ja esitetty arvio niiden ajoituksesta Maire Heikkisen Suomalaisen tapettikirjan ja museoviraston tapettitietokannan perusteella.

Kuva 64. Huoneen 207 tapettikerrokset

Huoneen 207 kerrokset:

1. Pinkopahville kiinnitetty tapetti, jossa on herkkä naturalistinen kasviaihe. Tapetin pohja on paperin värinen ruskea ja kuviot vihreät. Kauniisti piirretyt arkiset kasvit koristivat vuosisadan vaihteen jugend-tapetteja.
2. Heleän vihreä tapetti, jossa on ruskea köynnöstävä kasviaihe. Kasviaihe ja geometriset viivat muodostavat seinään pystyraitoja. Pienikuvioiset pystyraitamallit olivat käytössä 1910-luvulla.
3. Hillitty tapetti, jossa on ruskealla pohjalla vihreitä pystyraitaa muodostavia kuvioita. Taustakuviokuva muistuttaa rappauspintaa, jonka päällä on vuorotellen vihreä ja valkoinen vaakaviivasteri. Talteen otettu pala on hyvin pieni, eikä siitä saa kokonaiskuvaa tapetin kuviosta.
4. Tumma sinisävyinen ja voimakaskuvioinen kukkapintatapetti. Kuvio muodostuu sinisistä ja ruskeista lehdistä ja punaruskeista pienistä kukista. Kuvion päällä on musta vaakasuuntainen viivasteri. Tummat kukkatapetit olivat muodissa 1920-luvulla
5. Vaalea kukkatapetti, jonka hennot kuviot ovat melko suuret ja harvakseltaan sijoitetut. Tapetin pohjaväri on harmahtava ja kukissa on käytetty valkoista ja heleää punaista väriä. Tapetti on Sanduddin tapettitehtaan malli 1920-luvulta⁵⁶.
6. Hillitty beige tapetti, jossa on pysty- ja vaakasuuntaisia viivakuvioita. Tummissa viivoissa on kullattu pisteviivakuviota.
7. Paksuhko pahvi, jossa on heleän vihreä tapetin pala.
8. Vaaleanruskea rappauspintaa imitoiva muraalitapetti. Muraalitapetit olivat suosittuja 1930-luvun lopulta 1950-luvun alkupuolelle.
9. Vaalea tapetti, jossa on vaaleanruskealla pohjalla pieniä valkoisia kukkakuvioita. Tapetti ajoitunee 1950-luvulle.
10. Vaalean vihertävä pystysuuntaista aaltokuvioita muodostava tapetti.

Huoneet 103 ja 104 – puustellin keittiö ja kamari, apteekkarin asunnon suuri ruokasali

Huoneet 103 ja 104 sijoittuvat apteekintalon ydinosaan, joka on valmistunut vuonna 1737. Huone 103 on ollut puustellin keittiö ja huone 104 puustellin kamari. Huoneet on apteekkareiden aikana yhdistetty asunnon suureksi ruokasaliksi. Tapettinäytteet on otettu portaikon seinästä ja huoneen 104 puolelta. Eri puolilta huonetta on lisäksi valokuvattu maalipintoja ja tapettifragmentteja, joita ei näytteenottoaikoissa ollut. Kummassakaan näytteenottoaikaissa ei ole säilynyt kaikkia huoneen tapettikerroksia. Tapettikerrosten epäjatkuvuuksista huolimatta halusin ottaa tämän huoneen tarkasteluun, koska huoneesta löytyi koko rakennuksen vanhin pintakäsittely: hirsipintaan tehty harmaa roiskemaalitus. Huone on myös ollut apteekkarin asunnon edustushuone. Seuraavassa on luonnehdittu huoneen eri osista löydettyjä tapettikerroksia ja esitetty arvio niiden ajoituksesta Maire Heikkisen Suomalaisen tapettikirjan ja Museoviraston tapettitietokannan perusteella.

⁵⁶ Heikkinen 2009, s. 296

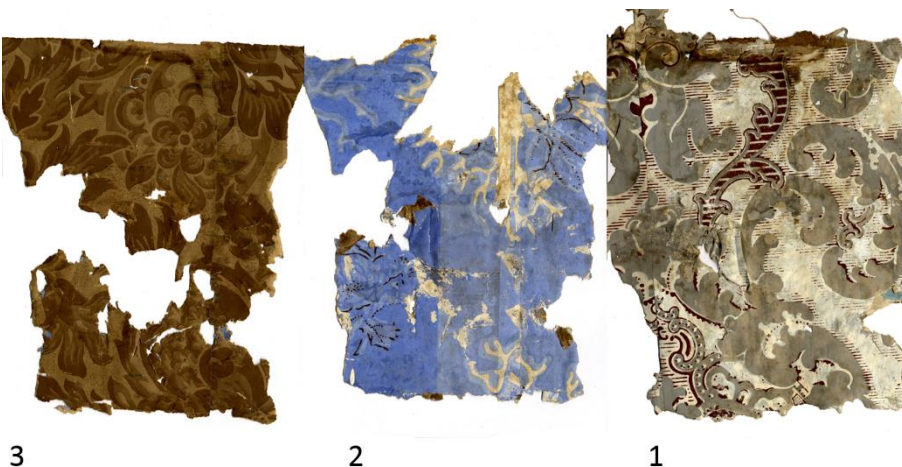
Huoneiden 103 ja 104 eri osista valokuvatut kerrokset:

4 3 2 1
Kuva 65. Huoneiden 103 ja 104 satunnaisia tapetti- ja maalikerroksia

1. Huoneen vanhin pintakäsittely on siniharmaa roiskemaalauus hirsipinnassa. Liimamaalilla maalattuja seinäpintoja koristeltiin roiskemaalauksella 1700-luvulta lähtien. Säätyläistaloissa roiskemaalauksella käytettiin 1800-luvun puoliväliin saakka. 1700- ja 1800-lukujen taitteessa roiskemaalauksella hyväksyttiin myös arvokkaiden huoneiden seinäkäsittelyksi, mutta muodin muuttuessa roiskemaalauksella siirtyi vähemmän tärkeisiin tiloihin, kuten eteisiin ja keittiöihin.⁵⁷ Huone 103 on ollut puustellin keittiö ja huone 104 kamari. Roiskemaalauksella löytyi molemmista huoneista.
2. Toinen hirsipintaan tehty maalaus on vaaleanpunainen. Vaaleanpunaista maalausta on vain huoneessa 103, joka on ollut puustellin keittiö.
3. Vaaleanpunaisen maalauksen päältä valokuvattiin voimakkaan punainen kertaustyylinen kuviotapetti, joka ajoittunee 1800-luvun jälkipuoliskolle.
4. Huoneesta 104 valokuvattiin vaaleansävyinen pystyraitatapetti, jossa on herkkä vaaleanpunainen ruusukuviotapetti ja kaunis kasviaiheinen reunanauha. Reunanauha on kiinnitetty noin 40 cm etäisyydelle katon rajasta. Tyyllitellyt kasviaiheet ja joutsenkaariviivat viittaavat jugendkaudelle.

Huoneesta 104 otettu tapettinäyte:

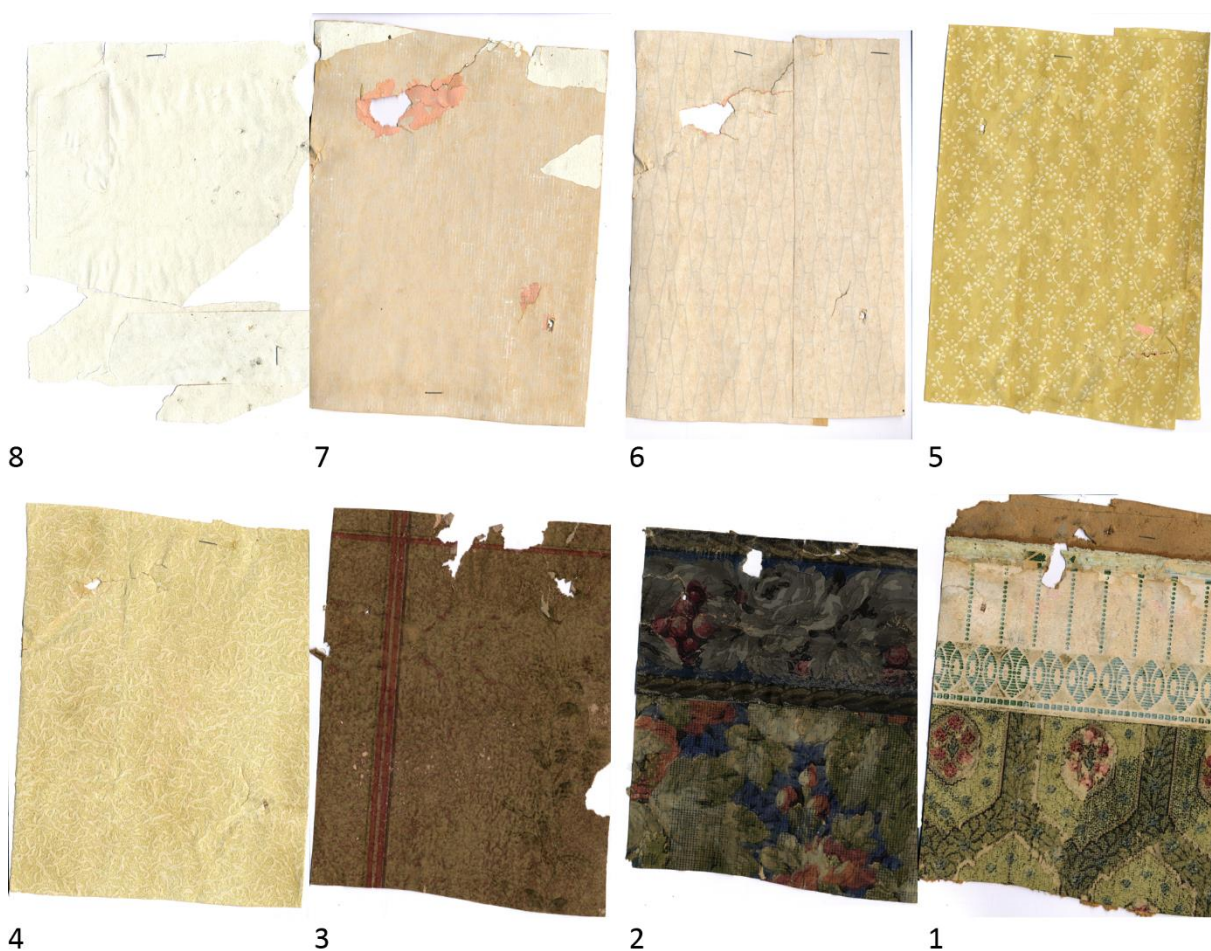
3 2 1
Kuva 66. Huoneen 104 vanhimpia tapettikerroksia

⁵⁷ Heikkinen 2009, s. 35

Huoneesta 104 otetun näytteen kerrokset:

1. Ruskean- ja harmaansävyinen tapetti, jossa on suurehko koristeellinen kuvio. Tapetin harmaa kuvio on valkoisella pohjalla, ja sitä on korotettu ruskeilla viivoituksilla. Tapetin kuvio viittaa kertaustyy-leihin, ja se ajoittune 1800-luvun puoliväliin. Tapettikerroksen pohjana on sanomalehtiä, joissa on vuosiluku 1860. Samantyylinen tapetti on muun muassa Runebergin kodin vuonna 1852 tape-toidussa salissa⁵⁸.
2. Heleän sininen tapetti, jonka kuviosta ei näytteen repaleisuuden vuoksi saa kunnolla selvää. Kuvio näyttäisi olevan jonkinlainen kukkakuvio, mahdollisesti ruusu.
3. Ruskea kukkakuvioinen tapetti, jonka taustarasteri on tehty kultavärillä. Ruskeansävyiset kukkata-petit olivat suosittuja 1800-luvun loppupuolella.

Portaikön yläpäästä otettu tapettinäyte:

Kuva 67. Huoneiden 103 ja 104 portaikon tapettikerrokset

⁵⁸ Heikkinen 2009, s. 117

Portaikon kerrokset:

0. Tapettikerrosten alla suoraan hirsipintaan kiinnitettynä oli paloja sanomalehdistä, joista löytyi vuosiluku 1863.
1. Pinkopahville kiinnitetty voimakkaan vihreä kennomaista pintaa muodostava tapetti, jossa kuusikulmion keskellä on punainen pienikokoinen kukka. Kuvion päällä on ohut viivarasteri. Tapettiin kuuluu vihreä-vaalea geometrinen leveä reunanauha, joka on kiinnitetty melko kauas katon rajasta. Museoviraston tapettitietokannasta löytyy samanlainen, mutta vaaleampi tapetti, joka on löydetty Sotkamon Tervajärven talomuseosta. Tapetti on ajoitettu vuosiin 1900 – 1919.
2. Erittäin tumma kukkapintatapetti, jossa on punaisia vihreälehtisiä ruusuja sini-mustalla pohjalla. Kuvion päällä on musta ohutviivainen ruuturasteri. Tapettiin kuuluu leveä reunanauha, jossa on samansävyinen kukkakuvio ja kullattu köynnösaihe molemmissa reunoissa. Tapetti ajoittune 1920-luvulle, jolloin tummasävyiset kukkapintatapetit olivat suosittuja.
3. Punaruskea ruutukuviainen tapetti. Tapetin pinta on ruskeansävyinen rappauspintaa jäljittelevä kuvio, jossa on mukana myös tummaa punaista. Pohjaväriin päällä on punaisista ja tummista viivoista koostuva suurikokoinen ruudutus. Ruutujen keskellä on herkkä pystysuuntainen köynnöstävä kasviaihe, jossa on kultahilettä.
4. Vaalean kellertävä rappauspintaa muistuttava muraalitapetti. Muraalitapetit olivat suosittuja 1930-luvun lopulta 1950-luvun alkupuolelle.
5. Voimakkaankeltainen tapetti, jossa on hyvin pientä vinoruutua muodostava valkoinen tyylielty kukkakuvio.
6. Pohjasävyiltään lähes valkoinen tapetti, jossa on harmaa geometrinen viivakuviot. Viivakuviot olivat muodissa 1950-luvulla.
7. Vaalea tapetti, jossa on valkoisella pienikuviainen geometrinen viivasommitelma.
8. Viimeisin tapettikerroksen on maalattu ensin vaalean punertavaksi ja sitten valkoiseksi, joka oli huoneen väri inventointihetkellä. 7. tapettikerroksen kuvio on selkeästi nähtävillä maalikerroksen takana.

Yhteenvedo vanhan apteekin tapeteista

Kalajoen vanhassa apteekissa on säilynyt runsaasti tapettikerroksia eri aikakausilta. Diplomityöhön valitsemieni huoneiden tapettikerrokset edustavat kattavasti rakennuksen koko historian aikana vallinneita sisustustyyliä. Vanhan apteekin vanhimmat tapettikerrokset ovat tyylihistoriallisin perustein peräisin 1800-luvun loppupuoliskolta. Vanhimpien tapettikerrosten alta löytyi lisäksi frakmenteja suoraan hirsipintaan tehdystä roiskemaalauksista. Tapettien ajoitus täsmää arkistotietojen perusteella tekemääni arvioon apteekintalon laajennusten rakentamisajankohdasta. Laajennusosat on todennäköisesti rakennettu pien 1860-luvun puolivälin jälkeen. Toisen kerroksen huoneen 207 varhaisimmat tapettikerrokset ovat jugendkaudelta 1900-luvun alusta. Apteekintalon mansardikattoinen toinen kerros rakennettiin vasta 1920 – 1930-luvuilla, mutta vanhasta vuonna 1903 pihan puolelta otetusta valokuvasta voidaan nähdä, että huoneen 207 kohdalla rakennuksen julkisivussa on frontoni ja asuinhuone toisessa kerroksessa (*kuvaa 12*).

2.5 Kuntoarvio

Apteekintalon kuntoa ei ehditty arvioida kattavasti ennen rakennuksen purkamista. Ala-, väli- ja yläpohjan kunnan selvittäminen ei olisi ollut edes tarkoituksenmukaista, koska nämä rakenteet tehdään kokonaan uudestaan apteekin uudelleen pystyttämisen yhteydessä. Sen sijaan hirsirungon kunnan selvittäminen ja vaurioiden merkitseminen piirustuksiin olisi ollut tärkeää. Työtä ei kuitenkaan ehditty suorittaa, joten hirsirungon kunto ja mahdolliset paikkaukset joudutaan selvittämään ja ratkaisemaan tilanteen mukaan rungon pystyttämisen yhteydessä. Silmämääräisesti arvioituna hirsirunko on pääosin hyvässä kunnossa, mutta lahoa on paikoitellen etenkin alimmissa hirsissä.

3. RAKENNUKSEN ARVOT JA ARVOTTAMINEN

3.1 Vanhan apteekin arvot ennen purkamista

Kalajoen vanha apteekki on Pohjois-Pohjanmaan maakuntakaavassa merkitty maakunnallisesti merkittäväksi kulttuurihistorialliseksi kohteeksi.⁵⁹ Maakuntakaavan merkinnät perustuvat Pohjois-Pohjanmaan seutukaavaliiton vuonna 1993 tekemään inventointiin, jossa vanhan apteekin maakunnallisen merkittävyyden perusteena ovat rakennuksen rakennushistorialliset arvot. Vanha apteekki on inventoinnissa luokiteltu C-luokkaan, mikä tarkoittaa, että kohteeseen voidaan tehdä sen käytön tai säilymisen kannalta tarpeellisia muutoksia.⁶⁰ Maakunnallisesti arvokkaana kohteena vanha apteekki on suojeltu Pohjois-Pohjanmaan maakuntakaavassa. Voimassa olevassa maakuntakaavassa Pohjankylän alue on lisäksi merkitty kulttuuriympäristön tai maiseman vaalimisen kannalta valtakunnallisesti tärkeäksi alueeksi. Tuoreen, vuonna 2009 hyväksytyyn valtakunnallisen inventoinnin (RKY 2009) mukaan Pohjankylä ei enää ole valtakunnallisesti merkittävä kulttuuriympäristö.⁶¹ Pohjankylän aluekohteen maakunnallinen arvotus ja suojelustatus ratkaistaan Pohjois-Pohjanmaan maakuntakaavan vuonna 2013 käynnistyneen päivityksen yhteydessä.

Vanhan apteekin asemakaavallinen suojelu purettiin vuonna 2009 hyväksytyssä asemakaavan muutoksessa. Kaavaprosessin alkaessa omistajan tavoitteena oli saada rakennukselle purkulupa⁶². Rakennuksen omistaja – ja Kalajoen kaupunki – eivät kaavaprosessin yhteydessä tunnistanee apteekintalon arvoja, ja rakennussuojelumerkintä poistettiin asemakaavasta Pohjois-Pohjanmaan museon ja Pohjois-Pohjanmaan ELY-keskuksen suojeluun kehottavista kannanotoista huolimatta. Huomattavaa on, että museoviranomaisiin ei käyttänyt pakkokeinoja vanhan apteekin suojelemiseksi, vaan hyväksyi rakennuksen arvojen heikentymisen ja omistajan teettämän kuntoraportin osoittaman rakennuksen huonon kunnon purkamisen perusteeksi.

Esitän seuraavassa oman arvioni Kalajoen vanhan apteekin arvoista ennen rakennuksen purkamista. Arvio perustuu diplomityössä tekemääni rakennuksen historian selvitykseen ja aikaisempaa tarkempaan inventointiin. Käytän arvottamisessa museoviraston ohjeen jakoa rakennushistoriallisiin, historiallisiin ja maisemallisiin arvoihin⁶³. Lisäksi tarkastelen rakennuksen arvoja määrittävien tekijöiden alkuperäisyyttä ja säilyneisyyttä.

Rakennushistorialliset arvot

Rakennushistoriallisesti tärkeillä kohteilla voi olla huomattavaa rakennustaiteellista tai rakennusteknistä arvoa. Ne voivat edustaa luonteenomaista ja tyypillistä alueellista rakennustapaa tai olla merkittäviä eri sosiaaliryhmien rakennusperinteen ja vanhan rakennustekniikan esimerkkejä.⁶⁴ Rakennustaiteellinen arvo ei ole luonteeltaan abstrakti, vaan se muodostuu rakennuksen konkreettisesta olemuksesta ja yksityiskohdista, kuten huolellisesti salvotusta hirsirungosta ja hyvin säilyneistä puuikkunoista.

Kalajoen vanha apteekki on rakentunut vaiheittain, ja sen eri rakennusvaiheisiin liittyy toisistaan poikkeavia rakennushistoriallisia merkityksiä. Apteekintalon ytimenä on 1700-luvulla rakennettu Marttilan luutnantin

⁵⁹ Pohjois-Pohjanmaan maakuntakaava

⁶⁰ Pohjois-Pohjanmaan seutukaavaliitto 1993

⁶¹ Museovirasto 2009

⁶² Kalajoen keskustan asemakaavan muutos 2008, kaavaselostus s. 17

⁶³ Museoviraston rakennushistorian osasto, 1979

⁶⁴ Museoviraston rakennushistorian osasto, 1979

puustelli, jonka luultiin jo kadonneen. Marttilan puustelli liittyy Ruotsin valtakunnan ruotujakoisen armeijan rakennushistoriaan ja toimii esimerkkinä mallipiirustusten mukaan rakennetusta sotilaspuustellista. Alemman upseeriston puustelleja ei ole säilynyt Suomessa todistettavasti ainuttakaan⁶⁵, joten apteekintalon ytimenä oleva hirsirunko edustaa erittäin harvinaista rakennustyyppiä. 1700-luvun alusta peräisin oleva puustelliosa antaa apteekintalolle myös voimakasta ajallista ulottuvuutta. Mallipiirustusten mukaan rakennetut virkatalot toimivat ympäristössään esimerkkeinä uusista rakentamistyyleistä ja –tekniikoista, ja niiden kautta uutuudet levisivät koko maahan. Apteekintalon rakennushistoriallinen arvo ruotujakoisen armeijan virkatalotyyppin edustajana on merkittävä, vaikkakin monien muutostöiden ja rakenteellisten menetysten vuoksi huomattavasti heikentynyt.

Apteekintalo edustaa myös toista rakennustyyppiä, maalaisapteekkia. Apteekkitaloissa on tyypillisesti ollut tilat sekä apteekille että apteekkarin perheen asunnolle. Apteekin tiloissa on myymälän lisäksi ollut tilat lääkkeiden valmistamiseen. Apteekkitalot ovat rakentuneet ilman ylemmän tahon ohjausta kunkin aikakauden tyyli-ihanteiden ja rakentajansa mieltymysten mukaisesti. Rakennustyyppin arvot liittyvät apteekkitoiminnan kehittymisen historiaan, jonka dokumentteja säilyneet apteekkirakennukset ovat. Vanhan apteekin ulkoasusta ja arkkitehtuurista voidaan olla monta mieltä. Rakennus ei edusta puhtaasti mitään tyyliisuuntaa, eikä sitä ole rakennettu arkkitehtonisen kokonaissuunnitelman mukaan. Apteekintalo on kuitenkin ollut torneineen Kalajoentien varren näyttävimpiä rakennuksia, ja kukoistuksensa aikana varsin sopusuhtainen kokonaisuus. Rakennuksen esteettisiä arvoja ovat kuitenkin heikentäneet erityisesti pääjulkisivujen näyteikkunat, kivijalan madaltuminen ja pihaympäristön köyhtyminen.

Vanhan apteekin rakennushistorialliset arvot liittyvät myös sen rakennustekniikkaan sekä autenttiseen ja iäkkääseen rakennusmateriaaliin. Rakennus edustaa 1700- ja 1800 lukujen hirsirakentamistekniikkaa, ja sen eri rakennusvaiheet sisältävät myös muita aikakaudelleen tyypillisiä rakennusteknisiä ratkaisuja. Esimerkiksi vanhan apteekin väli- ja yläpohjissa säilyneet eri aikakausien rakenteet ovat kerroksellisuudessaan tärkeä dokumentti rakennustekniikan kehityksestä 1700-luvulta nykypäivään. Apteekintalon puuikkunat ja väliovet ovat säilyneet rakennusaikansa asussa. Rakennustekniikkaan ja autenttiseen materiaaliin liittyviä arvoja ovat heikentäneet apteekintaloon 1960-luvun jälkeen tehdyt harkitsemattomat muutostyöt, joiden yhteydessä on purettu kokonaisia hirsiseiniä, puhkaistu julkisivuun suuret näyteikkunat ja valettu rakennukseen betoninen alapohja.

Vanhalla apteekilla on merkitystä myös osana Pohjankylän kulttuurihistoriallisesti arvokasta aluekokonaisuutta. Pohjankylän rakennukset on rakennettu eri aikoina, kukin oman aikansa ihanteiden mukaisesti. Alueen vanhat puurakennukset muodostavat Kalajoentien hajanaisessa kaupunkikuvassa mittakaavaltaan ja luonteeltaan yhtenäisen kerroksen. Kerroksellinen kaupunkikuva toimii arvokkaana dokumenttina Pohjankylän kehittymisestä maatalousvaltaisesta alueesta kaupungin keskustaksi. Kaupunkikuvan hajaantumisesta huolimatta Pohjankylä on edelleen kulttuurihistoriallisesti merkittävä ympäristö. Vanha apteekki on osa tätä merkittävää kokonaisuutta, mikä nostaa sen rakennushistoriallista arvoa.

Historialliset arvot

Rakennettu kulttuuriperintö ilmentää historiaa, ja auttaa meitä ymmärtämään historian ja ympäristömme kehitystä menneestä nykypäivään. Historiallisesti arvokas rakennus voi liittyä koko maan tai kotipaikkakuntansa vaiheisiin. Rakennuksen historialliset merkitykset voivat liittyä esimerkiksi henkilö-, sivistys- tai sosiaalhistoriaan.⁶⁶ Kalajoen vanhan apteekin historialliset arvot liittyvät Ruotsin valtakunnan ruotujakoisen

⁶⁵ Lounatvuori 1996, s. 68

⁶⁶ Museoviraston rakennushistorian osasto, 1979

armeijan historiaan, Suomen apteekkilaitoksen kehityksen ja maalaisapteekkien historiaan sekä näiden molempien merkitykseen Kalajoen pitäjän historialle.

Marttilan luutnantin puustelli on osa Ruotsi-Suomen ruotujakoisen armeijan virkatalojärjestelmän historiaa. Rakennus toimii dokumenttina virkatalojen rakennustavasta, mutta myös koko virkatalojärjestelmän toimintatavasta, jossa upseerit asutettiin ympäri maata joukko-osastojensa yhteyteen. Ruotujakoisen armeijan virkatalojen vaikutus pitäjänsä elämään on ollut merkittävä. Säätyläistöön kuuluvat upseerit ohjasivat esimerkiksi miehistönsä jokapäiväistä työtä ja elämää, ja näin kohottivat maaseudun taloudellista ja sivistyksellistä tasoa⁶⁷.

Apteekkilaitos on ollut tärkeä osa Kalajoen pitäjän ja koko maan terveydenhuollon kehitystä. Vanhat apteekkirakennukset ovat muisto apteekkilaitoksen ja lääkkeenvalmistuksen historiasta Suomessa. Rakennukset kertovat konkreettisella tavalla varhaisten apteekkien toiminnasta ja apteekkarin perheen elämäntavasta ja asumisesta. Kalajoen apteekki perustettiin vuonna 1857, ja se oli Suomen ensimmäisiä maalaisapteekkejä. Piirilääkäri pitäjään saatiin kaksi vuotta apteekin perustamisen jälkeen, ja sairaala perustettiin vasta vuonna 1929⁶⁸. Komea apteekkirakennus on ollut sekä arkkitehtuurinsa, että toimintansa perusteella kylänraitin huomattavimpia rakennuksia.

Vanhan apteekin historialliset merkitykset elävät ihmisten ja pitäjän muistoissa. Apteekintalon varhainen historia 1700-luvun sotilaspuustellina paljastui vasta rakennuksen purkamisen yhteydessä, mutta apteekkihistoria on ollut ihmisten muistissa jo rakennuksen kutsumanimessäänkin. Historia elää muistojen ja kirjoitusten lisäksi konkreettisesti rakennuksissa ja merkityksellisissä paikoissa. Vanhan apteekin ulkoasu muistuttaa viimeaikaisista muutoksista huolimatta edelleen vahvasti rakennuksessa toimineesta apteekista, ja sen viimeisestä apteekkarista Väinö Granlundista. Puustellin historia sen sijaan on kätkeyty rakennuksen sisälle, ja harjaantunut silmä huomaa sen lähinnä rakennuksen keskiosan huonejärjestyksestä. Aikaisemmin onohduksissa ollut puustellin historia nostaa apteekintalon historiallista arvoa ja ulottuvuutta huomattavasti.

Maisemalliset arvot

Maisemallisesti tärkeiden kohteiden arvon perustana on niiden merkitys kulttuurimaiseman tai kaupunkikuvan osana ja vaikutus laajalle ympäristöönsä⁶⁹. Kalajoen vanha apteekki on merkittävä elementti Kalajoen keskustan hajanaisessa kaupunkikuvassa. Apteekin torni toimii Kalajoentien katukuvassa kiintopisteenä, ja muodostaa näin kaupunkikuvallisen kohokohtan paikoin sekavassakin ympäristössä. Vanhan apteekin kaupunkikuvallinen merkitys ei ulotu laajalle alueelle, mutta on rakennuksen lähiympäristössä merkittävä.

Apteekintalon kaupunkikuvallinen arvo on ollut nykyistä suurempi vielä 1900-luvun puolivälissä ennen Kalajoentien katutilan leventämistä ja nykyaikaisten liiketalojen rakentamista. Rakennus on sekä toimintansa että arkkitehtuurinsa ansioista ollut katutilan kiintopiste. Viime vuosikymmenien kehitys on hajauttanut Kalajoentien rakennuskannan sellaiseksi, että apteekintalo on jäänyt vanhanaikaiseksi kummajaiseksi uudempien rakennusten ja niiden laajojen asfalttipihojen keskelle. Myös apteekintalon oman pihaympäristön köyhtyminen on vähentänyt rakennuksen kaupunkikuvallista arvoa.

⁶⁷ Lounatvuori 1996, s. 9 - 12

⁶⁸ Sipilä 1977

⁶⁹ Museoviraston rakennushistorian osasto, 1979

Yhteenveto vanhan apteekin arvoista

Vanhan apteekin tärkeimmät arvot liittyvät Ruotsin valtakunnan ruotujakoisen armeijan historiaan ja Kalajoen apteekin historiaan. Apteekintalo on konkreettinen historiallinen todiste ruotujakoisen armeijan toimintatavasta ja mallipiirustuksiin perustuvasta rakentamisesta. Kalajoen apteekin historia liittyy pitäjän terveydenhuollon historiaan ja apteekin asemaan pitäjän merkkirakennuksena, jossa suuri osa kalajokisista on asioinut. Apteekintalolla on lisäksi monia rakennustekniikkaan ja autenttisiin rakennusosiin liittyviä rakennushistoriallisia arvoja. Vanha apteekki on eri aikakausien kerrostumista koostuva mielenkiintoinen rakennus, joka uusimpiin tietoihin perustuen olisi mielestäni ansainnut asemakaavallisen suojelun, jonka myötä rakennus olisi voinut säilyä omalla paikallaan osana Pohjankylän kulttuurihistoriallisesti merkittävää ympäristöä.

3.2 Siirtämisen vaikutukset rakennuksen arvoihin

Rakennetun ympäristön kulttuurinen merkitys on sen konkreettisissa ominaisuuksissa, kuten fyysisessä sijainnissa, rakenteessa ja esteettisessä laadussa sekä sen aineettomissa arvoissa, kuten historiallisissa, sosiaalisissa ja tieteellisissä assosiaatioissa.⁷⁰ Rakennuspaikka tai rakennuksen fyysinen sijainti on tärkeä osa rakennuksen kulttuurista merkitystä ja kulttuurihistoriallisesti arvokas rakennus tulee aina ensisijaisesti säilyttää alkuperäisellä paikallaan. Rakennuksen siirtäminen voidaan hyväksyä vai silloin, kun alkuperäisellä paikalla säilyttäminen ei ole mahdollista ja rakennus katoaisi ilman siirtämistä kokonaan.⁷¹ Kalajoen vanha apteekki ei voinut säilyä omalla paikallaan, ja se oli määrä purkaa pois uuden rakennuksen tieltä. Rakennuksen siirron myötä rakennus säästyi kertakaikkiselta häviämisläpeltä, mutta sen ei voida kuitenkaan ajatella säilyneen yhtä arvokkaana, kuin jos se olisi restauroitu omalla paikallaan. Seuraavassa pohdin, mitä rakennuksen siirtämisestä seuraa rakennuksen arvoille ja kulttuuriselle merkitykselle.

Rakennus on aina sidoksissa omaan rakennuspaikkaansa. Sen historia, arkkitehtuuri, käyttötarkoitus ja asukkaat kytkeytyvät juuri tähän paikkaan, eivät pelkästään rakennukseen itseensä. Jokaisella paikalla on oma luonteensa, paikan henki. Paikan henki koostuu aineellisista ja aineettomista elementeistä, joita ovat esimerkiksi sijainti, ympäristö, tiet ja maisema sekä muistot, kertomukset, perinnetieto ja arvot.⁷² Siirrettäessä rakennus menettää yhteyden alkuperäiseen ympäristöönsä. Vanhan apteekin tapauksessa rakennuksen arkkitehtuuri ja apteekkikäyttö kytkeytyvät kunnan keskustaan, eivätkä ne voisi olla sellaisia kuin ne ovat missään muualla. Apteekin luonnollinen sijainti on pitäjän keskustassa ihmisten saavutettavissa, eikä se voisi sijaita syrjäisellä seudulla. Rakennuksen arkkitehtuuri on suunniteltu juuri omaan paikkaansa ja ympäristön muihin rakennuksiin sopivaksi. Vanha apteekki on osa Pohjankylän vanhaa puurakennuskantaa, ja arvokas osana sitä. Apteekki ja Marttilan puustelli ovat sijainneet Pohjanmaan rantatien varrella, ja olleet näin merkittävän historiallisen kulkuväylän vaikutuspiirissä.

Siirrettäessä rakennuksesta tulee historiastaan irrallinen objekti. Rakennuksen omaan paikkaansa liittyvät muistot katoavat, eikä niitä voida palauttaa. Uudella paikalla rakennuksen historia alkaa alusta, ja se joutuu luomaan historialliset kerroksensa uudelleen. Ajan myötä, jos uusi paikka on valittu hyvin, rakennus voi saada uusia uuteen paikkaan liittyviä merkityksiä ja arvoja.

⁷⁰ ICOMOS 2011

⁷¹ ICOMOS 2004, s. 62

⁷² ICOMOS 2008

Kulttuurihistoriallisesti arvokasta rakennusta siirrettäessä on pohdittava myös siirretyn rakennuksen autenttisuutta⁷³. Naran julistuksen mukaan autenttisuus on tärkeä määrittävä tekijä kun puhutaan arvoista. Kohteen luonteesta riippuen autenttisuuden näkökulmia ja määrittäviä tekijöitä ovat esimerkiksi rakennuksen muoto ja arkkitehtuuri, materiaalit ja rakennusaine, käyttö ja käyttötarkoitus, sijainti ja ympäristö sekä henki ja tunnelma.⁷⁴ Kun rakennus siirretään, sen autenttisuudesta menetetään ainakin alkuperäinen sijainti ja ympäristö sekä niihin liittyvä tunnelma ja paikan henki. Yleensä myös osa rakennusosista, eli alkuperäisestä rakennusaineesta, menetetään siirrossa. Vanhan apteekin tapauksessa iso osa rakenteista ja autenttisesta rakennusmateriaalista häviää, koska rakennuksesta saatiin otettua talteen vain hirsirunko ja tärkeimmät puusepäntyöt. Uudelleenpystytyksessä rakenteita joudutaan rekonstruoimaan tai rakentamaan uudisrakentamiseen verrattavalla tavalla.

Rakennuksen mukana siirtyvät rakennusosiin ja alkuperäiseen rakennusmateriaaliin liittyvät arvot, kuten rakennusaineen patina sekä hirsirunkoon ja puusepäntöihin sitoutunut rakennushistoria. Hirsirunkoja on siirretty kautta aikojen, ja siirtäminen kuuluu hirsirakentamisen luonteeseen. Huolellisesti siirretty hirsirakennus voikin säilyttää suurimman osan rakennushistoriallisista arvoistaan myös siirron jälkeen. Vanhasta apteekista ei voitu siirtää kaikkia merkittäviä rakennusosia, mikä luonnollisesti vähentää alkuperäisen ja autenttisen rakennusmateriaalin määrää uudelleenpystytetyssä rakennuksessa. Uudelleenpystytykseen vallittavasta lähestymistavasta riippuen rakennuksen ulkomuoto ja tilajärjestys voivat säilyä tunnistettavana. Jos vanha apteekki päätetään rakentaa uudelleen sen aikaisempaan historialliseen asuun, säilyy alkuperäisistä arkkitehtonisista arvoista ainakin osa. Mielenkiintoista on pohtia sitä, tuleeko historialliseen muotoon suhtautua rekonstruktiona, koska vain osa uudesta rakennuksesta koostuu alkuperäisestä siirretystä rakennusmateriaalista.

Rakennuksen siirtämisellä voidaan luoda myös uusia arvoja. Tärkeintä on tietysti se, että rakennus ei katoa kokonaan, vaan se voi saada uuden elämän eri paikassa. Jos uusi rakennuspaikka on valittu hyvin, siirretty rakennus voi saada uudenlaisia maisemallisia tai kaupunkikuvallisia arvoja. Se voi eheyttää rikkonaista rakennettua ympäristöä tai istua muuten omalle paikalleen erityisen hyvin. Ajan kuluessa siirretty rakennus voi saada uusia historiaan ja paikkaan liittyviä arvoja.

⁷³ Autenttisenä säilynyt kohde kykenee ilmaisemaan kulttuurisen merkityksensä materiaalien ominaisuuksien ja aineettomien arvojen kautta totuudenmukaisella ja uskottavalla tavalla.

⁷⁴ ICOMOS 2004, s. 118

4. HIRSIRAKENNUKSEN SIIRTÄMISEN PERIAATTEET

3.1 Yleistä hirsirakennuksen siirtämisestä

Hirsitalo on rakenteensa puolesta tehty siirrettäväksi. Taloja on siirretty toiseen paikkaan pihapiirin sisällä tai kokonaan uuteen asuinpaikkaan. Taloja on siirretty kokonaisuena, tai esimerkiksi veljesten kesken kahtia jaettuna. Rakenteensa ansioista hirsirakennus on helppo purkaa, kuljettaa toiseen paikkaan ja koota uudelleen. Menneinä aikoina purkaminen oli erityisen helppoa, koska rakennuksissa ei ollut sisä- tai ulko- vuorausta eikä naulattuja rakenteita. Rakennusmateriaalina hirren elinkaari on pitkä. Hirsirunko on voitu hyödyntää sellaisenaan toisessa paikassa, uudessa pienemmässä rakennuksessa tai uuden rakennuksen paikkamateriaalina. Myös muut rakennusosat, kuten ikkunat, ovet, laudat ja tiilet on ollut tapana kierrättää. Nykyään rakennuksen siirron syynä voivat olla käytännölliset tai rakennussuojelulliset perusteet. Rakennussuojelun näkökulmasta siirtäminen on aina hävittämistä parempi vaihtoehto, mutta parasta olisi rakennuksen säilyttäminen alkuperäisellä paikallaan.⁷⁵

3.2 Siirtotavan valinta

Laudoituksella vuoratun, sisältä verhotun ja monia muutoksia kokeneen hirsitalon siirtäminen on työläs ja haastava tehtävä, joka vaatii asiantuntemusta, huolellista suunnittelua ja valmistelua. Haasteita siirtämiselle aiheuttavat ulkoiset syyt, kuten kiire ja rahoitus, ja hirsitalon luonnolliset ominaisuudet. Hirsirakennus on luonteeltaan epäsäännöllisen kokonaisuus, jonka käsintehdyt ainutkertaiset sovitukset ja vuosien varrella tapahtuneet muodonmuutokset asettavat suuria vaatimuksia siirron suunnittelulle. Helpointa on rakennuksen siirtäminen kokonaisuena, mutta tämä ei useinkaan ole rakennuksen suuren koon, huonon kunnon tai siirtomatkan pituuden vuoksi mahdollista. Luontainen tapa siirtää hirsitalo on sen purkaminen osiksi. Osina siirtämisen hyvä puoli on se, että kaikki rakenteet ja rakennusosat voidaan tarkastaa ja käydä läpi purkamisen yhteydessä, jolloin mahdolliset vauriot tulevat ilmi ja ne voidaan uudelleenpystyttämisen yhteydessä korjata.⁷⁶

Vanhan apteekin siirtotapaa selvitetessä pohdittiin kolmea vaihtoehtoa: rakennuksen siirtämistä kokonaisuena, rakennuksen purkamista osiksi ja hirsiseinien sahaamista levymäisiksi elementeiksi. Elementteinä siirtämisen ajatus hylättiin ensimmäisenä, koska se hirsirungon rakenteellisuuden tuhoavana keinona ei sovellu kulttuurihistoriallisesti arvokkaan rakennuksen siirtämiseen. Apteekintalon siirtäminen kokonaisuena osoittautui lopulta mahdottomasti rakennuksen suuren koon ja pohjan L-muodon vuoksi. Haasteita kokonaisuena siirtämiselle olisi aiheuttanut myös se, että apteekintalossa ei ole selkeää ehjää hirsikehikkoa, vaan rakennus koostuu useista erillisistä hirsirungoista. Apteekintalon siirtotavaksi valittiin lopulta rakennuksen purkaminen osiksi. Tiukasta aikataulusta huolimatta tämä todettiin parhaaksi, ja oikeastaan ainoaksi, vaihtoehdoksi. Osiksi purkamisen eduiksi katsottiin rungon vaurioiden paljastuminen sekä osien helppo kuljettaminen ja varastointi. Osien varastoinnin helppous oli apteekintalon tapauksessa erityisen tärkeää, koska rakennuksella ei vielä ole tonttia, eikä uudelleenrakentamisen aikataulusta ole varmaa tietoa. Haasteita apteekintalon osina siirtämiselle aiheutti erityisesti tiukka aikataulu, jonka puitteissa dokumentointia ei voitu tehdä kattavasti, eikä kaikkia rakennusosia ottaa talteen.

⁷⁵ Museoviraston korjauskortti, Hirsirakennusten siirto; Vuolle-Apiala 2007, s. 171

⁷⁶ Museoviraston korjauskortti, Hirsirakennusten siirto; Vuolle-Apiala 2007, s. 171

Hirsirakennuksen siirtämisen työvaiheet:

1. Kuntoselvitys
2. Mittaus ja mittapiirustusten laatiminen
3. Merkitseminen (jatkuu purkutyön edetessä)
4. Purku
5. Purettujen osien varastointi purkupaikalla
6. Siirto
7. Varastointi pystytyspaikalla
8. Uudelleenpystytys

Kuva 67. Hirsirakennuksen siirtämisen työvaiheet aikajärjestyksessä.⁷⁷

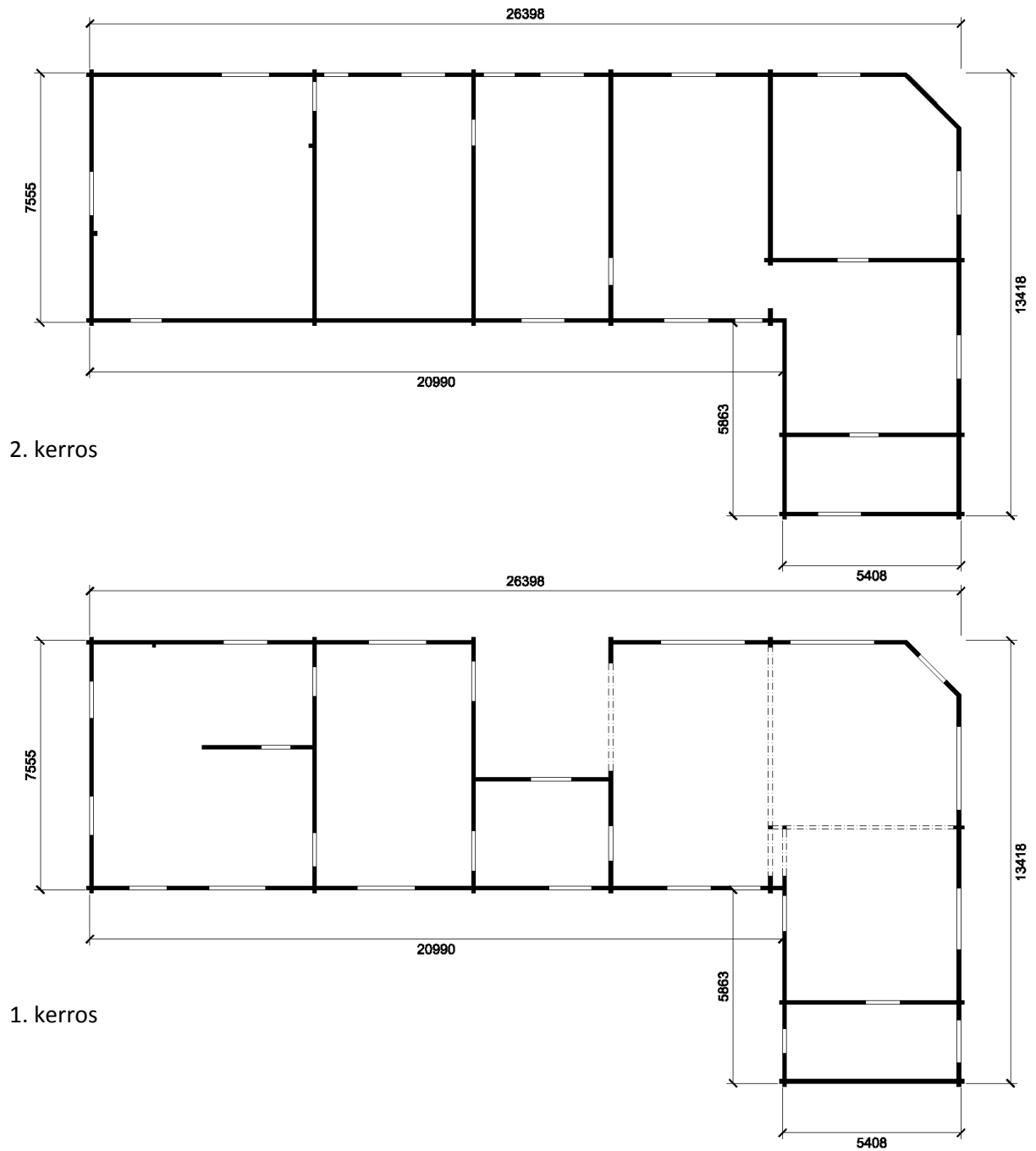
3.3 Mittaus ja dokumentointi

Siirrettävästä rakennuksesta on laadittava mittauspiirustukset siirron suunnittelua ja rakennuksen uudelleen pystyttämistä varten. Kulttuurihistoriallisesti arvokkaissa kohteissa mittapiirustukset ovat myös arvokas dokumentti rakennuksesta. Mittaustyön tarpeeseen ja tarkkuuteen vaikuttavat esimerkiksi rakennuksen koko ja tuleva käyttö. Pieni ja yksinkertainen aitta voidaan siirtää ilman piirustuksia, kun taas suuri, uudelleenläiseen käyttöön tuleva rakennus vaatii tarkat piirustukset siirtämisen ja suunnittelun pohjaksi. Hirsikehikon pystytyksen kannalta tärkeitä mittatietoja ovat kehikon kokonaismitat, väliseiniä ja aukkojen sijainti, suorakulmaisuus ja alimman hirsikerran suhteellinen korkeusasema. Hirsirungon mittaus pyritään suorittamaan rungon todellisten mittojen mukaan, eli mieluiten ulko- ja sisäverhouksen purkamisen ja ikkunoiden ja ovien irrottamisen jälkeen. Usein joudutaan kuitenkin tyytymään julkisivulaudoituksen ja vuorilautojen päältä otettuihin mittoihin. Tärkeintä on se, että mitat otetaan johdonmukaisesti samalla tavalla koko rakennuksesta ja mittaustapa merkitään piirustuksiin. Mittaamisen lisäksi rakennus dokumentoidaan valokuvaamalla se kauttaaltaan. Valokuvat otetaan rakennuksen lisäksi pihapiiristä ja maisemasta.⁷⁸

Vanhan apteekin pohjapiirros mitattiin kahteen kertaan, ensin alkutilanteessa ennen purkutyön aloittamista ja toisen kerran hirsikehän paljastumisen jälkeen. Mittaus suoritettiin mittanauhoja ja lasermittaa käyttämällä. Ennen purkua tehty mittapiirustus toimii dokumenttina rakennuksesta sellaisena, kun se oli ennen purkamista. Hirsikehän mitoiltaan tarkempaa mittapiirustusta käytetään uudelleenrakentamisen suunnittelun pohja-aineistona. Apteekintalon julkisivuja ja leikkauksia ei valitettavasti ehditty mittaamaan. Rakennuksesta kuitenkin otettiin runsaasti valokuvia, joiden perusteella uutta rakennusta voidaan suunnitella ainakin jollakin tasolla. Julkisivut ja vaakarakenteiden korkeusasemat olisi kuitenkin hyvä mitata hirsirungon pystyttämisen yhteydessä ja tarpeen mukaan tarkistaa suunnitelmat vastaamaan rakennuksen todellisia mittoja.

⁷⁷ Museoviraston korjauskortti, Hirsirakennusten siirto

⁷⁸ Museoviraston korjauskortti, Hirsirakennusten siirto; Kaila ym. 1983, s. 15

Kuva 68. Vanhan apteekin siirretty hirsirunko ja rungon päämitat. Ensimmäisessä kerroksessa hirsikehä on rikkonainen ja siten rakenteellisesti epävaka. Toisen kerroksen runko on säilynyt melko ehyenä.

3.4 Talteen otettavat rakennusosat

Talteen otettavien rakennusosien valintaan vaikuttavat osien kunto, materiaallinen arvo ja kulttuurihistoriallinen merkitys. Myös purkutyön aikataulu, työmaan olosuhteet ja työvoima vaikuttavat siihen, mitä rakennusosia rakennuksesta voidaan siirtää. Museovirasto suosittelee, että kaikki kelvolliset osat otetaan ehjinä talteen ja käytetään joko uudelleenpystytettävässä rakennuksessa tai varastoidaan käytettäväksi muualla. Jos vanhat rakennusosat soveltuvat käytettäväksi siirtokohteessa, on niiden siirtäminen ja kunnostaminen yleensä taloudellisestikin kannattavaa. Vähäisten vaurioiden korjaaminen ja maalauskesittelyt ovat lähes aina edullisempia kuin vastaavan uuden rakennusosan hankkiminen. Siirrettäväksi soveltuvia rakennusosia ovat hirsirungon lisäksi muun muassa ikkunat ja ovet vuorilistoineen, katto- ja jalkalistat, lattialaudat, kattotuolit ja kaakeliuunit.⁷⁹ Vanhojen rakennusosien käyttö uudelleenpystytettävässä rakennuksessa lisää uuden rakennuksen rakennushistoriallista arvoja ja autenttisuutta. Esimerkiksi uudet ikkunat ja ovet eivät yleensä ole mittasuhteiltaan tai rakenteiltaan vanhoja vastaavia.

Apteekintalosta otettiin hirsirungon lisäksi talteen kivijalan lohkokivet, vanhat ikkunat ja ovet sekä ruokasalin kaakeliuuni. Lisäksi talteen otettiin kokonaisena ruokasalin portaikko ja sisäänkäynnin torni. Tornia ei todennäköisesti voida käyttää uudessa rakennuksessa sellaisenaan, mutta se haluttiin säilyttää malliksi uudelle tornille. Talteen otetut ikkunat ja ovet on luetteloitu ikkuna- ja oviluettelossa, jotka ovat diplomityön liitteinä 1 ja 2. Vanhasta apteekista oli tavoitteena siirtää lisäksi eteisen pönttöuuni ja yläkerran pieni kakluuni, mutta molemmat särkyivät työmaalla. Jos siirtoprojektin aikataulu olisi antanut myöten, vanhasta apteekista olisi voitu siirtää uuteen rakennukseen myös väli- ja yläpohjan rakenteita, lattialankkuja, jalka- ja kattolistoja sekä ovien ja ikkunoiden vuorilistoja.

Kuva 69. Apteekin sisäänkäynnin tornin yläosa irrotettiin kokonaisena. Vanhaa rakennetta tuskin käytetään sellaisenaan uudelleenpystytettävässä rakennuksessa, mutta torni toimii erinomaisena mallina uuden tornin suunnittelussa.

Kuva 70. Yläkerran pieni kakluuni ei kestänyt siirtämistä. Kakluuni yritettiin ottaa talteen kokonaisena, mutta rakenne ei kestänytkaan nostamista. Kakluunin kaakelit olisi pitänyt irrottaa ja merkitä samaan tapaan kuin ruokasalin kaakeliuunin, jotta siirto olisi onnistunut.

⁷⁹ Museoviraston korjauskortti, Hirsirakennusten siirto

3.5 Siirrettävien rakennusosien merkitseminen

Siirrettävän rakennuksen purku aloitetaan pintaverhouksista, joiden alta hirsirunko ja muut kantavat rakenteet paljastetaan. Hirsirungon merkitseminen voidaan aloittaa kun runko ja muut kantavat rakenteet on otettu esiin. Siirrettävät rakennusosat on sekaantumisen estämiseksi merkittävä luotettavalla tavalla. Merkintöjen on kestävä purkamisen, siirron ja varastoinnin aikaiset mekaaniset ja sään aiheuttamat rasitukset. Hirsien merkintä voidaan tehdä kosteuden kestäväällä huopakynällä, rasvaliidulla, maalaten, veistämällä tai käyttämällä etukäteen valmistettuja merkintälappuja. Laput voivat olla muovia tai peltiä ja ne kiinnitetään hirsiin yleensä naulaamalla. Kaikkein luotettavimmat menetelmät ovat merkintöjen veistäminen rakennusosiin tai merkinnän lyöminen ohueen alumiinipeltiin, joka kiinnitetään rakennusosaan naulaamalla. Lattia- ja kattolaudat, listat ja ulkuvuoraus numeroidaan timpurinkynällä nurjalle puolelle irrottamisen yhteydessä.⁸⁰

Kuva 71. Vanhassa apteekissa hirren tunnus on kiinnitetty jokaisen hirren päähän. Katkeavissa hirsikehissä tunnus on lisäksi merkitty hirren sivuun.

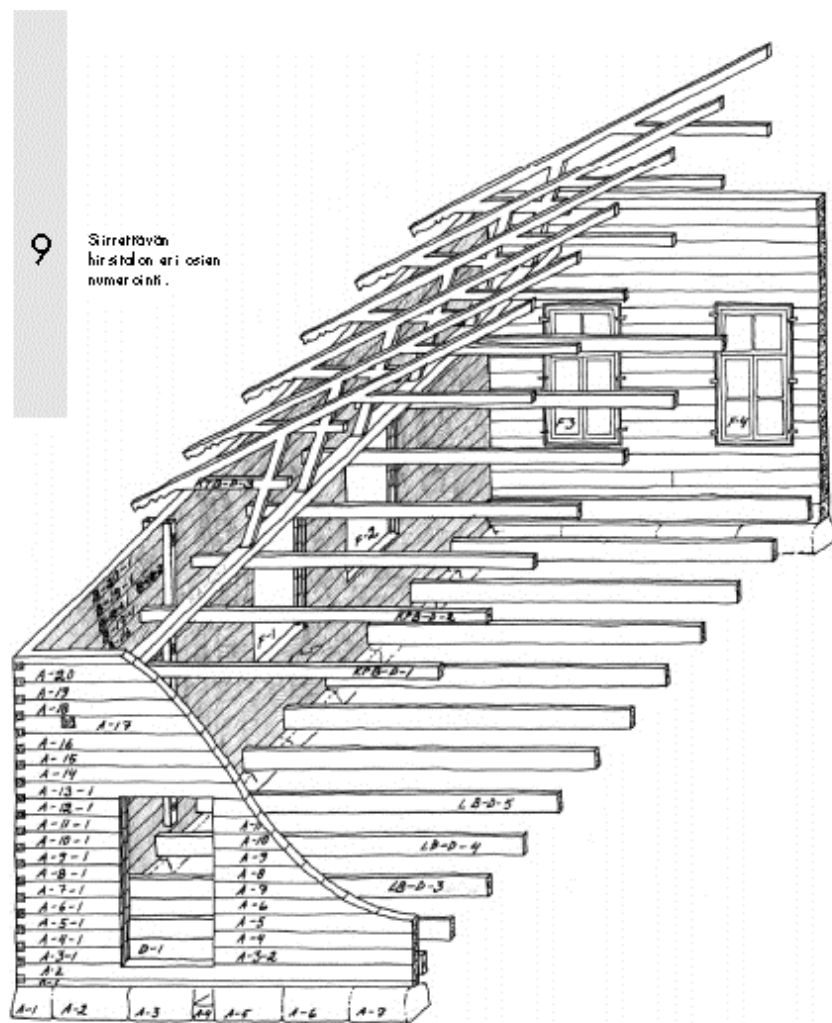
Kuva 72. Väliseinät on numeroitu samaan tapaan kuin ulkoseinätkin.

Kuva 73. Vanhassa apteekissa hirren tunnus on kirjoitettu merkintälapulle kosteuden kestäväällä huopakynällä. Laput on kiinnitetty hirsiin naulaamalla.

Kaikki siirrettävät rakennusosat merkitään yksilöllisellä tunnukseella, jonka avulla osa voidaan rakennusta pystytettäessä sijoittaa oikealle paikalleen. Rakennusosat jaetaan ryhmiin antamalla erityyppisille osille oma tunnus. Ryhmien sisällä osille annetaan yksilöivä tunnus, yleensä juokseva numero. Kohteet merkitään niin, että osan paikka on yksiselitteinen ja väärin päin asentamisen mahdollisuutta ei ole. Hirsirunko numeroidaan seinittäin antamalla ensin jokaiselle seinälle kirjaintunnus (A...Ö) ja numeroimalla sen jälkeen hirsikerrat alimmasta alkaen (1...n). Näin ollen ehjän hirsikerran yksittäisen hirren tunnus on esimerkiksi A-1. Koska hirsikerrat yleensä katkeavat jatkosten ja aukkojen kohdalla, annetaan lisäksi jokaisessa hirsikerrassa eri osille tunnus (1...n). Katkeavan hirsikerran yksittäisen hirren tunnus on näin esimerkiksi B-5-1. Merkintä tehdään hirren sivuun ja lisäksi sen päähän. Päähän tehty merkintä näkyy hirsien ollessa pinossa. Muiden

⁸⁰ Museoviraston korjauskortti Hirsirakennusten siirto; Vuolle-Apiala 2007, s. 172; Kaila ym. 1983, s. 15

rakennusosien merkintä tehdään samaan tapaan. Esimerkiksi välipohjan ja yläpohjan vasat merkitään tyy-
pin, sijainnin ja järjestyksen mukaisin tunnuksin niin, että merkinnästä käy ilmi miten päin orsi oli raken-
teessa. Ikkunat ja ovet merkitään omalla tunnuksellaan vuorilautoineen ja listoineen. Jos ikkuna on moni-
osainen, jokainen puite merkitään erikseen. Yleinen ikkunoiden merkintätapa on F1...Fn. Ovet merkitään
yleensä tunnuksella D1...Dn. Siirrettävistä rakennusosista tehdään työn edistyessä sijaintikaaviot ja luettelo,
josta ilmenevät rakennusosien tunnuksat ja lukumäärät. Merkintä- ja purkuvaiheessa joudutaan usein hyl-
käämään huonokuntoisia rakennusosia. Osan poisjättäminen on merkittävä selvästi kaavioihin ja luettelo-
ihin, jotta vältetään osan etsiskelyltä pystytysvaiheessa. Toinen vaihtoehto on kuljettaa huonokuntoiset osat
mukana ja käyttää niitä mallina osan uusimiselle.⁸¹

Kuva 74. Siirrettävän hirsitalon rakennusosien numerointi Museoviraston ohjeen mukaisesti. (Kuva: Museoviraston korjauskortti, Hirsirakennusten siirto)

⁸¹ Museoviraston korjauskortti, Hirsirakennusten siirto; Kaila ym. 1983, s. 15

Vanhan apteekin siirrettäviä rakennusosia ovat hirret, ikkunat, ovet, ruokasalin kaakeliuuni ja perustuksen lohkokivet. Hirsirungon merkitsemisen suoritti Peruskorjaus Erkki Hiipakka Oy, jolla on vuosikymmenten kokemus hirsirakennusten siirroista ja korjaustöistä. Vanhan apteekin hirsiseinät numeroitiin vakiintuneen käytännön mukaisesti kirjaintunnuksella ja juoksevilla numeroinnilla. Hirren tunnus kirjoitettiin vedenkestävästä kartongista leikatuille lapuille, jotka naulattiin hirren päähän ja tarvittaessa myös hirren sivuun. Selvyyden vuoksi ulkoseinät on numeroitu mustalla värillä ja väliseinät sinisellä värillä.

Apteekintalon ikkunoiden ja ovien merkitsemisen teki arkkitehti Seija Haarala. Ikkunoiden numerointi tehtiin maalaisjärjen varassa hieman tavanomaisesta käytännöstä poiketen. Ikkunoiden tunnuksena käytettiin kirjainta **i**. Alakerran ikkunat merkittiin numeroilla 1...19 ja yläkerran ikkunat numeroilla 21...38. Vanhan apteekin ikkunan tunnus on siis esimerkiksi **i-23**. Ovien tunnuksena käytettiin kirjainta **O**. Alakerran ovet merkittiin numeroilla 1...19 ja yläkerran ovet numeroilla 21...34. Vanhan apteekin ovitunnus on siis esimerkiksi **O-15**. Merkintä kirjoitettiin timpurinkynällä kaikkiin ikkunoiden ja ovien eri osiin, mahdollisuuksien mukaan sellaiseen paikkaan, josta merkintä ei näy. Ovien ja ikkunoiden tunnuksot ja sijaintikaaviot on esitetty diplomityön liitteissä 1 ja 2.

Perustuksen lohkokiviä ei ehditty merkitsemään työmaalla. Kivet käytetään siksi uudessa rakennuksessa soveltaen. Kaakeliuunin merkitsemisen suoritimme minä ja Seija Haarala. Kaakelirivit numeroitiin roomalaisella numerolla alhaalta alkaen. Yksittäiset kaakelit merkittiin juoksevilla numerolla vasemmalta oikealle. Kaakelin tunnus on siis esimerkiksi **IV-4**. Jokaiseen kaakeliin kiinnitettiin pala maalarinteippiä, johon merkintä kirjoitettiin kosteutta kestäväällä huopakynällä. Kaakelit on varastoitu kuivaan sisätilaan, mutta uudelleen kokoamisen aikataulun venymisen vuoksi maalarinteippimerkintöjen kestävyys voi olla koetuksella.

3.4 Purkutyö

Purkutyössä on tärkeää tuntee rakennuksen alkuperäiset rakennusmenetelmät. Purku tehdään mieluiten vanhoja työtapoja noudattaen johdonmukaisesti rakennustöille käänteisessä järjestyksessä. Purkaminen aloitetaan kalusteista ja varusteista, joita ovat esimerkiksi kiintokalusteet sekä sähkö- ja LVI-varusteet. Ensimmäisenä poistetaan kaikki talteen otettavat kalusteet ja varusteet, jotka estävät pintarakenteiden poistamisen. Ehjänä purettavia pintarakenteita ovat yleensä listoitukset sekä lauta- ja paneeliverhoukset. Ne pintarakenteet, joita ei voida purkaa ehjänä, puretaan tilanteen mukaan tarkoituksenmukaisimmalla tavalla. Ennen purkamista ne dokumentoidaan valokuvaamalla ja näytteitä ottamalla. Alkuvaiheen purkutöihin kuuluu myös yläpohjan täyteen poistaminen imuautolla tai pudottamalla täyte alas välikattoon tehdyistä aukoista.⁸²

Ikkunat ja ovet voidaan irrottaa kun niiden listoitukset ja vuorilaudoitukset on purettu. Irrotetut ikkunat ja ovet vahvistetaan ja suojataan heti irrottamisen jälkeen laudoilla tai rakennuslevyllä siirtovalmiiksi yksiköiksi. Vahvistaminen tehdään niin, että ikkunan tai oven kaikki osat säilyvät siirrossa ehjinä. Karmit tuetaan vinojäykisteillä. Ikkunat ja ovet kestävät huonosti kostumista, joten ne on työmaallakin varastoitava pystyasentoon irti maasta ja suojattava sateelta vähintään peitteellä.⁸³

Vesikatto tulee säilyttää mahdollisimman pitkään purkutyön suojana ja purkaa vasta kun sateelle herkätkä rakennusosat on purettu. Katteen aluslaudoitus pyritään purkamaan ehjänä ja ottamaan talteen, koska ruo-

⁸² Museoviraston korjauskortti, Hirsirakennusten siirto

⁸³ Museoviraston korjauskortti, Hirsirakennusten siirto; Kaila ym. 1983, s. 15

delautoina on usein käytetty vanhoja uritettuja vesikattolautoja, joiden säilyttäminen lisää siirretyn rakennuksen rakennushistoriallista arvoa. Vesikaton kannattajat ovat yleensä siirrettäviä rakennusosia. Orsira-kenteinen katto puretaan osiksi ja jokainen osa numeroidaan, mutta kattotuolit on yleensä edullisinta siirtää kokonaisuina, koska niiden liitokset ovat herkkiä rikkoutumaan. Vesikaton rakenteet eivät yleensä liity hirsirakenteeseen ja ne voidaan purkaa hirsirungon purusta riippumatta. Ylä- ja välipohjan orret on useimmiten liitetty hirsiseiniin salvoksilla, minkä vuoksi orret voidaan purkaa vasta kun hirsikehikko on purettu niin pitkälle, että salvokset paljastuvat.⁸⁴

Hirsiseinät puretaan ylhäältä alaspäin niin, että koko hirsikehikko madalletaan tasaisesti kaikilta seiniltä. Hirsi irrotetaan tasaisesti kaikista liitoksistaan yhtä aikaa, koska epätasainen kankeaminen rikkoo hirren. Kireät tapit on toisinaan sahattava poikki, mutta tästä ei ole haittaa, koska tapitukset uusitaan joka tapauksessa uudelleen rakentamisen yhteydessä. Hirret voidaan laskea maahan viistoon seinää vasten asetettuja vinotukia pitkin tai nosturilla. Nosturia käytettäessäkin hirsiä ei saa irrottaa väkivalloin nostokoneen voimalla, vaan ne tulee irrottaa käsityökaluilla rikkoutumisen estämiseksi. Hirret lajitellaan purkamisen yhteydessä seinittäin pinoihin, joihin hirret asetetaan samansuuntaisesti uudelleen pystyttämisen helpottamiseksi. Hirsien väliin laitetaan rimapätkät, jotka edesauttavat ilman kiertämistä hirsien välissä.⁸⁵

Alapohja puretaan yleensä vasta kun hirsirungon purku on edennyt lattiaan saakka, jolloin lattia toimii purkamisen työtasona. Jos lattialaudat on tarkoitus ottaa talteen, pitää ne irrottaa ennen vesikaton purkamista. Alapohjan rakenteissa on yleensä lahovaurioita, minkä vuoksi osa puutavarasta joudutaan hylkäämään jo purkuvaiheessa. Muutoin alapohja puretaan samaan tapaan kuin yläpohja.⁸⁶ Jos rakennuksessa on korkea luonnonkivinen sokkeli, uuteen rakennukseen on pyrittävä tekemään toimintaperiaatteeltaan ja ulkonäöltään samanlainen kivijalka. Luonnonkivisokkeliä siirrettäessä kiviä ei voida asettaa alkuperäiseen järjestykseen, mutta säännölliset kiilakivet tai hakatut kivet numeroidaan siirtoa varten maalaamalla niihin merkinnät. Sokkeliin mahdollisesti liittyvät luukut otetaan talteen.⁸⁷

Kuva 75. Vanhan apteekin sisäpuoliset purkutyöt tehtiin käsityönä.

Kuva 76. Julkisivulaudoitus ja vesikattorakenteet purettiin konetyönä. Kokenut kaivinkoneen kuljettaja riipi pintarakenteet irti nopeasti ja hirsirunkoa vahingoittamatta.

Kuva 77. Hirret koottiin työmaalla nippuihin seinittäin. Kuvassa hirsinippua nostetaan kuorma-auton lavalle kuljettamista varten.

⁸⁴ Museoviraston korjauskortti, Hirsirakennusten siirto; Vuolle-Apiala 2007, s. 172

⁸⁵ Museoviraston korjauskortti, Hirsirakennusten siirto; Kaila ym. 1983, s. 18

⁸⁶ Museoviraston korjauskortti, Hirsirakennusten siirto

⁸⁷ Museoviraston korjauskortti, Hirsirakennusten siirto; Kaila ym. 1983, s. 18

Kalajoen vanhan apteekin purku aloitettiin maaliskuun lopulla 2012 sisävuorausten purkamisella. Purkutyöt suoritti Tapani Saari Oy. Pintamateriaalien purkamisesta edettiin kiintokalusteisiin, varusteisiin ja listoihin, joita ei siirretty uuteen rakennukseen. Seuraavaksi irrotettiin ikkunat ja ovet. Ikkunoista irrotettiin ensin puitteet, ja vasta sen jälkeen karmit, jotka tuettiin irrottamisen jälkeen vinojäykisteillä. Kaikki rakennuksen sisäpuoliset työt tehtiin miesvoimin käsityökaluilla. Ikkunoiden irrottamisen jälkeen aloitettiin julkisivulaudoituksen purkaminen, joka tehtiin kaivinkoneen kouran piikeillä. Osaava konemies riipi laudoituksen irti hirsistä niin, että hirsirunko säilyi kolhuitta. Apteekintalon tapauksessa julkisivulaudoitusta ei ollut tarkoitus ottaa talteen ehjänä, joten nopea konepurku oli hyväksyttävä purkamistapa. Samaan tapaan purettiin myös vesikaton peltikate ja aluslaudoitus. Ennen kattorakenteiden purkamista apteekin sisäänkäynnin tornin yläosa irrotettiin kokonaisuena. Kevytrakenteinen torni irrotettiin hirsiseinistä ja nostettiin nosturilla sivuun (kuva 69). Tässä vaiheessa purettiin myös 1990-luvulla rakennettu kevytrakenteinen erkkeri.

Vanhan apteekin vesikattorakenteita ei siirretty uudelleen pystytettäväksi, vaan ne purettiin tavalliseen tapaan konetyönä. Yläpohjasta siirrettiin vanhoihin hirsipäätyihin liittyvät jyrkät vuoliaiset. Vesikaton purun jälkeen aloitettiin hirsirungon purkaminen. Hirsien merkitseminen tehtiin rinnan muiden rakennusosien purkamisen kanssa sitä mukaa kun hirret paljastuivat. Purkamista ja merkitsemistä tekivät eri työryhmät. Hirsien purkaminen tehtiin ylhäältä alaspäin madaltamalla kehikko tasaisesti kaikilta seiniltä. Välipohjan hirsirunkoon lovetut rakenteet purettiin kun hirsikehikko oli madaltunut niiden kohdalle. Hirsien purku tehtiin koneellisesti nosturikoneella niin, että hirsi irrotettiin salvoksista miesvoimin ja nostettiin alas nosturilla. Alapohjan rakenteet purettiin hirsirungon purun valmistuttua. Alapohjasta siirrettiin vain perustuksen lohkokivet. Purkutyötä ja purkamisen myötä paljastuvia rakenteita dokumentoitiin valokuvaamalla koko purkutyön ajan.

3.5 Siirto ja varastointi

Lajitellut ja niputetut rakennusosat on helppo siirtää uudelle rakennuspaikalle kuorma-autolla. Suurimpien osien siirtoon voidaan tarvita tukkirekkaa. Kuljetuksen ajaksi rakennusosat suojataan säältä, lialta ja kolhiintumiselta. Uudella rakennuspaikalla rakennusosat varastoidaan hyvin, koska pystyttäminen on melko hidas prosessi. Eri osien sijoittaminen rakennuspaikalle suunnitellaan etukäteen, ja nipuille tehdään valmiiksi hyvät maanpinnasta irti olevat alustat. Varastointi on erityisen tärkeää silloin, kun rakennuksen pystytystä ei aloiteta saman tien. Jos hirsitä varastoidaan useita vuosia, ne katetaan kestävällä katolla niin, että ilma pääsee kiertämään hirsien ympärillä. Pienet, arvokkaat osat on parasta säilyttää lukittavassa varastossa.⁸⁸

Vanhan apteekin uudelleenpystyttämisen aikataulu ei ollut tiedossa purkutöiden aikana. Rakennusosien varastoinnissa varauduttiin siihen, että pystyttäminen viivästyy jopa useita vuosia. Hirret kuljetettiin lähelle uutta rakennuspaikkaa ja niille rakennettiin kestävä varasto. Varaston kuivaksi pohjaksi ajettiin paksu kerros sepeliä, jonka päälle rakennettiin vaja tuulensuojalevyistä ja aaltopellistä. Vajasta tehtiin melko iso, jotta hirret voitiin varastoida ilmavasti. Hirsiniiput varastoitiin vaihtolavojen päälle, irti maanpinnasta. Apteekintalon ikkunat, ovet ja kaakeliuuni varastoitiin sisätiloihin vanhan rakennuspaikan läheisyyteen.

⁸⁸ Museoviraston korjauskortti, Hirsirakennusten siirto

Kuva 78. Vanhan apteekin hirret on varastoitu uuden rakennuspaikan läheisyyteen Raution kylään.

Kuva 79. Hirsiniput on varastoitu vajaan vaihtolavojen päälle irti maanpinnasta. Niput ovat melko tiiviitä, mutta toistaiseksi hirret ovat säilyneet varastossa hyvinä.

3.6 Uudelleenpystytys

Purettu rakennus olisi parasta pystyttää mahdollisimman pian purkamisen jälkeen. Pitkä varastointi ei ole rakennusosille hyväksi, ja useiden vuosien jälkeen työn tehnyttä purkuryhmää voi olla vaikea saada uudelleen kokoon. Purkaminen ja pystytys sujuvat aina parhaiten samoilta tekijöiltä.⁸⁹ Ensimmäinen vaihe siirretyn rakennuksen uudelleenpystyttämisessä on perustuksen rakentaminen uudelle rakennuspaikalle. Jos rakennuksen pystyttäminen aloitetaan heti siirron yhteydessä, perustukset tehdään rakennuspaikalle valmiiksi. Perustuksen suunnittelu ja perustamistavan valinta tehdään samaan tapaan kuin uudisrakentamisessa. Perustamistapaan valintaan vaikuttaa rakennuspaikan maaperän lisäksi siirrettävän rakennuksen alapohjan rakenne.⁹⁰

Uudelleenrakentamisen seuraava vaihe on hirsirungon pystyttäminen merkintäpiirustusten mukaisesti. Ennen pystyttämisen aloittamista hirret käydään läpi ja puhdistetaan nauloista ja vanhoista tilkkeistä. Hirsirungon kokoaminen aloitetaan sovittamalla alin hirsikerta sokkelin päälle. Hirret eivät yleensä istu tarkasti paikoilleen heti, koska ne ovat voineet vääntyä varastoinnissa tai ne on alun perinkin sovitettu epäsäännöllisen luonnonkivisokkelin päälle. Alimmat hirret tuetaan lopullisesti paikalleen vasta kun rakennus on nousut ikkuna-aukkojen tasalle ja seinien vaaka- ja pystysuoruus voidaan todeta luotettavasti. Pystyttämisen yhteydessä hirsikertojen väliin asennetaan tilke ja hirsikerrat liitetään toisiinsa puutapeilla. Aukkojen karat, palokarat ja följarit asennetaan paikalleen oikeassa rakennusvaiheessa. Hirsien kunto tarkistetaan työtä tehtäessä ja huonokuntoisia hirsiiä paikataan tai korvataan uusilla tarpeen mukaan. Seiniin salvoksilla liittyvät vaakarakenteet asennetaan paikalleen työn etenemisen mukaan, ja niitä korjataan tai vahvistetaan tarvittaessa. Runkotyövaihe tehdään valmiiksi ja rakennus katetaan mahdollisimman nopeasti, jotta rakenteet pääsevät kuivumaan. Siirrettykin hirsirakennus painuu jonkin verran, mikä tulee huomioida täydentävien

⁸⁹ Kaila ym. 1983, s. 18

⁹⁰ Museoviraston korjauskortti, Hirsirakennusten siirto

rakennusosien ja verhouksien rakentamisessa. Paras tapa on verhota rakennus vasta yhden lämmityskauden jälkeen. Muut rakennusosat, kuten ikkunat ja ovet, kunnostetaan ennen paikalleen asentamista. Ovet, ikkunat ja muut puusepäntyöt on helpointa kunnostaa irrallaan.⁹¹

Vanhan apteekin uudelleen pystyttämisen aikataulu ei ole vielä tiedossa. Rakennusosat ovat olleet varastossa jo kaksi vuotta, mutta niiden kuntoa on pidetty jatkuvasti silmällä. Toistaiseksi kaikki on sujunut hyvin. Vanhan apteekin ikkunoiden ja ovien kunnostus on mahdollista tehdä jo nyt, vaikka pystyttäminen viipyisi vielä jonkin aikaa. Muutoin pystyttäminen joutunee vielä odottamaan sopivaa ajankohtaa.

⁹¹ Museoviraston korjauskortti, Hirsirakennusten siirto; Kaila ym. 1983, s. 18

4. RAKENNUKSEN KÄYTTÖ- JA UUELLEENRAKENTAMISSUUNNITELMA

4.1 Suunnittelun lähtökohtia

Kalajoen vanhan apteekin uudelleenrakentamiseen ei voida suhtautua pelkästään restaurointihankkeena, eikä pelkästään uudisrakentamishankkeena. Vanhan apteekin uudelleenrakentamishanke tulee ajatella restauroinnin, osittaisen rekonstruktion ja uudisrakentamisen yhdistelmänä. Apteekintalon rakennusosista voitiin ottaa talteen vain osa, ja rakennusta joudutaan täydentämään uusilla rakenteilla. Uudet rakenteet voidaan rekonstruoida vastaamaan mahdollisimman hyvin rakennuksen alkuperäisiä rakenteita, mutta täysi historiallinen vastaavuus ei dokumentoinnin pintapuolisuuden vuoksi ole mahdollista. Kansainvälisesti hyväksytyjen periaatteiden mukaan rekonstruktion tulee perustua kuvallisiin, kirjallisiin tai materiaalsiin todisteisiin kohteista, eivätkä otaksunta ja yleistykset eivät kelpaa rekonstruktion perusteeksi. Puutteellisiin todisteisiin perustuva rekonstruktio väärentää arvokkaan rakennuksen historiaa, mutta hyvin tehtykään rekonstruktio ei voi korvata alkuperäisen rakennuksen historiallista ulottuvuutta.⁹² Jos uudelleenrakentamisessa päädytään apteekintalon osittaiseen rekonstruoimiseen, tärkeää on dokumentoida ja merkitä mitkä osat ovat alkuperäisiä. Vanhan apteekin tapauksessa rakenteiden täysi rekonstruktio ei oikeastaan ole edes järkevää, koska vanhan apteekin eri vaiheissa rakennetut osat sisältävät hyvin erilaisia ja toisiinsa liittymättömiä rakenteita, joiden uudelleenrakentaminen oletusten pohjalta johtaisi hyvin kummalliseen rakennusjärjestelmään

Lähestymistapa vanhan apteekin uudelleenrakentamiseen riippuu siitä, minkälaisena apteekintalo päätetään rakentaa uudelleen. Pyritäänkö uudelleenrakentamisessa jonkin tietyn historiallisen vaiheen palauttamiseen vai ajatellaanko rakennuksen arkkitehtuuri kokonaan uudestaan hyödyntäen säilytetyt rakennusosat vain rakennusmateriaalina? Apteekintalon rappeutumisen ja siirron vaikutuksesta heikentyneet arvot mahdollistavat melko vapaan suhtautumisen uudisrakennuksen suunnitteluun. Siirrettyä rakennusta ei voida tässä tapauksessa ajatella suoranaisesti suojelurakennuksena, vaan sen arvoja ja tulevaisuutta voidaan harkita rakennuttajan toivomista lähtökohdista.

Rakennuslupakäytännön kannalta rakennuksen uudelleen pystyttäminen on uudisrakentamista. Yleisesti ottaen korjausrakentamisessa ja uudisrakentamisessa lupamääräyksiä tulkitaan hieman eri tavalla. Korjausrakentamisessa nykyaikaisista rakentamismääräyksistä voidaan joustaa, etenkin jos kyseessä on kulttuurihistoriallisesti arvokas rakennus. Uudisrakentamisessa rakennustarkastajan velvollisuutena on valvoa voimassa olevien määräysten noudattamista. Siirron yhteydessä esimerkiksi paloturvallisuuteen ja rakenteelliseen kestävyysliittymään liittyvät puutteet onkin korjattava. Rakennusmääräykset on hyvä huomioida myös rakennuksen uuden käytön valinnassa. Esimerkiksi julkisissa rakennuksissa vaaditaan parempaa paloturvallisuutta kuin tavallisissa asuinrakennuksissa.⁹³ Oman haasteensa rakennuksen siirrolle asettavat nykypäivän tiukat energiamääräykset. Alustavissa keskusteluissa Kalajoen kaupungin rakennusvalvonnan kanssa on sovittu, että vanhan apteekin tapauksessa nykyisistä energiamääräyksistä voidaan joustaa jonkin verran. Kalajoella on toimittu näin myös muiden siirrettyjen hirsirakennusten kanssa.

⁹² ICOMOS 2004, s. 19 – 20

⁹³ Museoviraston Korjauskortti, hirsirakennusten siirto

4.2 Uusi paikka

Rakennuspaikan valinta

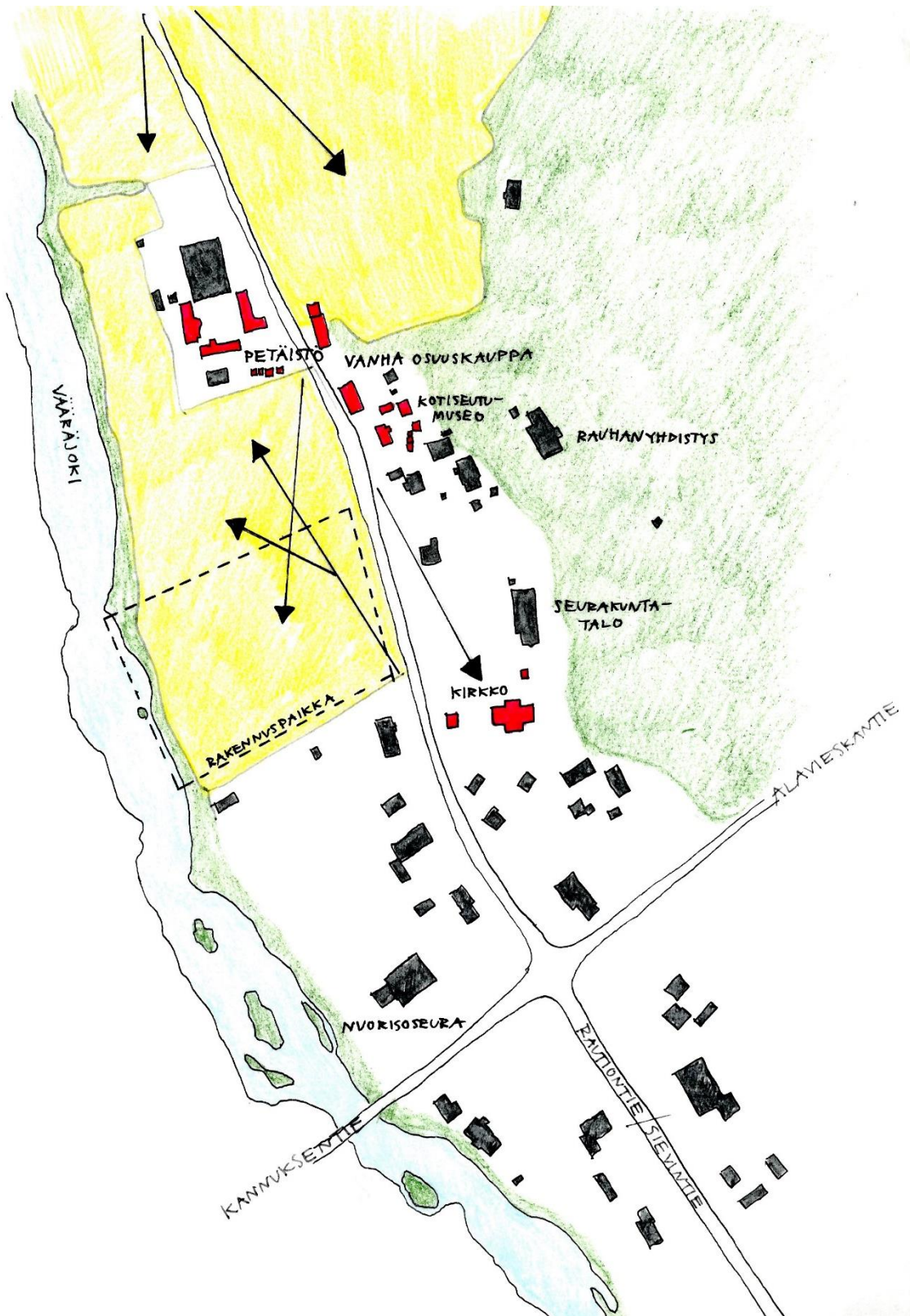
Jos rakennus on välttämätöntä siirtää sen säilymistä turvaamiseksi, ensimmäinen vaatimus on varmistaa, että historiallisen rakennuksen uusi rakennuspaikka on topografisesti verrannollinen alkuperäiseen rakennuspaikkaan. Uuden rakennuspaikan tulisi olla mahdollisimman lähellä alkuperäistä paikkaa, ja sen tulisi sijoittua maisemaan mahdollisimman samalla tavalla kuin alkuperäisellä paikallaan.⁹⁴

Kalajoen vanha apteekki on tarkoituksena pystyttävä uudelleen Raution kylään, noin 25 kilometrin päähän alkuperäisestä rakennuspaikasta. Rakennuksen omistajalla on Raution keskustan läheisyydessä maa-alue, joka on katsottu apteekintalolle sopivaksi uudeksi rakennuspaikaksi. Uusi rakennuspaikka sijaitsee Raution keskustan pohjoispuolella Vääräjoen rannalla. Rakennuspaikka on tällä hetkellä peltoa, ja sen ohi kulkee kylän päätie Rautiontie. Rakennuspaikan läheisyydessä on muitakin vanhaa rakennuskantaa, esimerkiksi Petäistön pihapiiri, Raution kotiseutumuseo ja vanha osuuskauppa. Petäistö ja sitä ympäröivät pellot ovat luonteeltaan maaseutumaista ympäristöä, mutta osuuskauppa kuuluu toiminnaltaan kylän keskustaan.

Kuvat 80 – 83. Uusi rakennuspaikka sijaitsee Raution kyläkeskuksen tuntumassa. Rakennuspaikka on tällä hetkellä peltoa, ja sen ympäristössä sijaitsee useita kulttuurihistoriallisesti arvokkaita rakennuksia. Kuvassa 81 näkyvät Raution kirkko ja tapuli. Kuvissa 82 ja 83 näkyvät raittimaista rakennetta muodostavat Raution kotiseutumuseo, vanha osuuskauppa ja Petäistön pihapiiri.

⁹⁴ ICOMOS 2004, s. 22

Kuva 84. Rakeisuuskartta uuden rakennuspaikan ympäristöstä. Raution kyläkeskusta sijoittuu Rautiontien ja Alavieskantien risteykseen, ja sen ympäristössä sijaitsevat kylän tärkeimmät palvelut. Karttaan on merkitty kulttuurihistoriallisesti arvokkaat rakennukset punaisella täytteellä ja tärkeimmät näköakselit mustilla nuolilla.

4.3 Rakennuksen uusi käyttö

Uudelleen pystytettävän Kalajoen apteekin lopullista käyttötarkoitusta ei ole vielä lyöty lukkoon. Rakennuksen omistajalla on joitakin ajatuksia ja reunaehdotuksia rakennuksen käytölle, mutta diplomityössä on tarkoituksena myös ideoida rakennuksen käyttötarkoitusta ja tutkia, minkälainen käyttö rakennukseen luontevasti sopii. Suunnittelun lähtökohdaksi on tarkoituksena ottaa nykyisen huonejaon pääasiallinen säilyttäminen ja alkuperäisen huonejaon osittainen palauttaminen. Purettujen väliseinien palauttaminen on järkevää jo rakenteiden vakaudenkin kannalta.

Helena Petäistön tavoitteena on ollut, että rakennukseen voitaisiin sijoittaa ainakin pieni asunto, vierashuoneita ja tiloja vieraiden vastaanottamiseen sekä jonkinlainen julkinen tila, jossa voitaisiin järjestää esimerkiksi konsertteja tai seminaareja. Asunnon olisi hyvä toimia omana pienenä yksikkönään niin, että sen käyttö on mahdollista ilman koko rakennuksen lämmittämistä. Asunnon koolle ei ole asetettu sitovia vaatimuksia, joten tarkoitukseni on tutkia millainen asunto apteekintaloon luontevasti asettuu. Oikeastaan ainoa toive asunnon suunnittelulle on ollut ilta-auringon puoleinen terassi tai parveke. Yksityisten vierashuoneiden ja ns. parempien oleskelutilojen olisi hyvä sijaita asunnon yhteydessä, mutta niin, että ne voidaan sulkea pois asunnon päivittäisestä käytöstä. Uusi rakennuspaikka sijaitsee Vääräjoen rannalla, joten rantasauna on luonnollinen lisä pihapiirin toimintaan.

Vanha apteekki on melko iso rakennus, joten sen yhteyteen sopii hyvin jonkinlainen julkinen tila. Myös rakennuksen historia apteekkina puoltaa kyläläisille avoimen tilan rakentamista apteekintaloon. Onhan rakennuksessa aikaisemminkin ollut tilat sekä omistajan perheelle että apteekin myymälälle. Julkisen käytön lopullisesta luonteesta ei ole vielä päätetty, joten tavoitteenani on suunnitella tilakokonaisuudesta sellainen, että se taipuu monenlaiseen käyttöön. Alustavan ideoinnin mukaisesti tilassa pitäisi pystyä järjestämään ainakin konsertteja ja seminaareja, tai vaikkapa pitämään kesäkauppaa tai pariisilaista teehuonetta. Tilan vuokraaminen juhlatilaksi voisi tuoda tuloja rakennuksen ylläpitoon. Rautiossa, ja koko Kalajoella, on rajallisesti viihtyisiä juhlatiloja esimerkiksi häiden järjestämiseen. Mikäli rakennuksessa olisi ulosvuokrattava juhlatila, pihapiirissä olisi hyvä olla myös majoitustilaa. Majoitustilat voisivat toimia tarpeen mukaan myös vierashuoneina. Pääasiallisten toimintojen lisäksi rakennukseen tai pihapiiriin on tarvetta osoittaa varastotilaa ja autotalli.

4.4 Rakennuksen ulkoarkkitehtuuri

Se, minkälaisena vanha apteekki pystytetään uudelleen, on periaatteessa valintakysymys. Rakennus voidaan suunnitella vastaamaan jotakin sen historiallista vaihetta, tai rakentaa moderni uudisrakennus kierrätetyistä rakennusmateriaalista. Vaiheita, johon vanha apteekki voitaisiin rekonstruoida, ovat mallipiirustusten mukaan rakennettu puustelli, Kalajoen apteekin harjakattoinen rakennusvaihe ja apteekin viimeisin mansardikattoinen rakennusvaihe. Mansardikattoinen vaihe voidaan tehdä inventoinnin ja vanhan valokuvaineiston avulla historiallisesti oikeellisemmaksi kuin apteekin harjakattoinen vaihe. Kumpakaan vaihetta ei kuitenkaan voida rekonstruoida täydellisesti. Puustellin uudelleenrakentamisessa voitaisiin periaatteessa käyttää alkuperäisiä mallipiirustuksia, mutta tiedossa ei ole, onko puustelli rakennettu täydellisesti mallipiirustuksen mukaan. Mikä tahansa aikaisempi rakennusvaihe valitaan, riskinä on väärin rakennuksen historiaa. Modernin rakennuksen rakentamisessa tällaista ongelmaa ei ole, mutta jos rakenteet hyödynnetään vain rakennusaineena, menetetään vanhan apteekin viimeisetkin rakennushistorialliset ja historialliset arvot.

Ulkoasun valinnan teki tässä tapauksessa rakennuksen omistaja, joka on ihailut vanhaa apteekkiä sen viimeisimmässä, mansardikattoisessa rakennusvaiheessa. Olen siis ottanut diplomityössäni uudelleenrakentamisen lähtökohdaksi Helena Petäistön toiveesta vanhan apteekin 1930-luvun arkkitehtonisen asun. Uudelleenrakentamisen yhteydessä rakennuksen 1960-luvun jälkeiset kokonaisuutta rikkovat muutokset pyritään palauttamaan edellä mainittuun rakennusvaiheeseen. Palauttavat korjaukset tehdään vanhoihin valokuviin ja vuonna 2012 tehtyyn inventointiin perustuen.

Kuva 85. Vanhan apteekin uudelleenrakentamisen suunnittelun lähtökohdaksi otetaan rakennuksen 1930–1960-lukujen mansardikattoinen asu. Palauttavan korjauksen tärkeimpiä perusteita ovat omistajan tahto saattaa rakennus jälleen kukoistukseensa ja mansardikattoisesta vaiheesta säilyneet dokumentit, joihin suunnittelu voidaan perustaa. (Kuva: Kalajoen kotiseutuarkisto)

4.5 Uudelleenrakentamissuunnitelma

Diplomityöni suunnitelmaosuus on luonnosmainen tutkielma vanhan apteekin sijoittamisesta uudelle tontilleen, rakennuksen käyttömahdollisuuksista ja rakennuksen arvoa palauttavasta korjaamisesta. Suunnitelma pohjautuu arviooni vanhan apteekin arvoista ja pohdintaan uudelleenrakentamisen lähtökohdista. Suunnitelmani tarkoituksena on toimia lähtölaukauksena ja ideointina uudelleenrakentamisen lopulliselle suunnittelulle.

Asemapiirros

Vanhan apteekin uusi rakennuspaikka sijaitsee pienen peltoaukean keskellä Petäistön pihapiirin ja Raution urheilukentän välissä. Rakennuksen ohi kulkee Rautiontie, ja sen itäpuolella virtaa Vääräjoki. Olen sijoitta-

nut apteekintalon lähelle Rautiontietä, melko lailla samalla tavalla kuin alkuperäinen rakennus sijaitsi Kala-joentiehen nähden. Kadun varteen sijoitettuna uusi rakennus täydentää maisemaa raittimaiseksi, ja vanhasta apteekista tulee pellon keskellä maisemallinen kohokohta. Rakennuksen sijoittamisessa pellon keskelle on riskinä näkymän peittäminen Petäistölle päin, mutta suunnittelemassani ratkaisussa pihapiirien väliin jää niin paljon tilaa, että Petäistön asema kylärakenteessa ei heikkene. Sijoitin rakennuksen tiehen nähden hieman vinoon, jotta kulmatorni on mahdollisimman hyvin näkyvässä tien molempiin suuntiin. Rakennuksen ja tien väliin olen sijoittanut apteekin historiasta inspiroituen puutarhan, joka suojaa rakennusta tielle päin. Uudelleen rakennettava parveke on puutarhaan päin, ja siltä avautuu näkymä Raution kirkolle.

Asemapiirroksessa olen osoittanut apteekintalon pihapiiriä täydentämään ulkorakennuksia. Ulkorakennukset ovat tarpeellisia niin toimintansa kuin pihapiiriä rajaavan vaikutuksensaakin vuoksi. Uusi rakennuspaikka on pellon keskellä, ja ilman piharakennuksia apteekintalo näyttäisi maisemassa hyvin yksinäiseltä. Piharakennuksiin on tarpeen sijoittaa muun muassa varastotilaa, autotalli, vieraille mitoitettu sauna pesutiloihin ja lisämajoitustilaa. Vääräjoen rantaan olen osoittanut rantasaunan. Piharakennusten sijoittamisessa on huomioitava näkymät päärakennuksesta joelle niin, että piharakennuksilla ei suljeta kaunista maisemaa pois näkuvistä.

Käyttötarkoitus ja sisätilat

Olen suunnitellut apteekintaloon kolme rinnakkaista käyttötarkoitusta rakennuksen omistajan toiveiden pohjalta. Rakennukseen on sijoitettu pieni asunto, asuntoon liittyviä edustustiloja ja ulosvuokrattava juhlatila. Eri käytössä olevat rakennuksen osat on eroteltu niin, että niiden käyttö on mahdollista toisistaan riippumatta. Edustustilat toimivat puskurina asunnon ja juhlasalin välillä, ja niitä on tarvittaessa mahdollista käyttää myös osana juhlatilaa.

Rakennuksen omistajan yksityisasunnon suunnittelin apteekintalon pätyyn, missä sijaitsi alun perin myös apteekkarin perheen asunto. Asunto on suunniteltu kahteen kerrokseen niin, että toisen kerroksen oleskelutilaan kuljetaan lämmitettävän kuistin kautta. Ensimmäiseen kerrokseen sijoitin keittiön, makuuhuoneen ja kylpyhuoneen, jotka muodostavat asunnon pienimmän mahdollisen käyttöyksikön.

Asuntoon liittyy tarvittaessa käyttöön otettavia edustustiloja ja vierashuoneita. Ensimmäiseen kerrokseen vanhalle paikalleen olen sijoittanut ruokasalin, ja apteekin salin paikalle salongin. Edustustiloihin pääsee kulkemaan pihan puolelta uudelleen käyttöön otetun eteisen tai yksityisasunnon kautta. Vierashuoneet olen sijoittanut toisen kerroksen huoneisiin. Yläkerran kylpyhuone on läpikuljettava ja siten hieman hankala, mutta vanhassa talossa on sallittava joitakin normeista poikkeavia ratkaisuja. Yhdestä vierashuoneesta on kulku uudelleenrakennettavalle parvekkeelle.

Rakennuksen vinkkeliosaan apteekin offisiinin ja liiketilan paikalle olen sijoittanut juhlasalin aputiloihin. Salia on mahdollista muuntaa myös muuhun käyttöön, mutta diplomityössäni olen osoittanut sen juhlatilaksi. Kulku juhlatilaan on tien puolelta kulmatornin kautta tai pihan puolelta vanhan eteisen kautta. Olen säilyttänyt suuren salitilan avoimena, vaikka rakenteellisesti parempi ratkaisu voisi olla hirsiseinien palauttaminen. Toiminnallisesti avoin tila on kuitenkin pieniä huoneita parempi, joten välipohjan ja toisen kerroksen seinien kannatus on hoidettu palkeilla. Juhlatilaan liittyy pieni jakelukeittiö ja tarvittavat wc-tilat. Juhlasalin yläpuolisen ullakon tornihuoneeseen olen osoittanut kesäkäyttöön morsiusviitin.

Sisätilojen suunnittelun tavoitteena on ollut vanhan tilarakenteen hyödyntäminen ja osittainen palauttaminen. En ole osoittanut enempää hirsiseiniä purettavaksi, mutta joidenkin kevytrakenteisten seinien paikkaa

olen hieman muuttanut. Uusittavat hirsiseinät on merkitty pohjapiirroksen tummemmalla täytteellä. Apteekintalon vinkkeliosan laajentamisen yhteydessä syntyneen kaksoissalvosrakenteen olen poistanut uudelleenrakennettavasta talosta. Uudessa rakenteessa aikaisemmin vierekkäin sijainneet seinät on siirretty linjaan niin, että rakennus lyhenee kokonaisuudessaan noin 40 cm. Ensimmäisessä kerroksessa rakenteen muuttaminen ei aiheuta ongelmia, mutta toisessa kerroksessa kadun puoleisia seinähirsiiä joudutaan lyhentämään. Kummallisen rakenteen uudelleen rakentaminen ei mielestäni ole mielekäästä, varsinkin kun rakenteen järjeistäminen on hirsikehän uudelleen pystyttämisen yhteydessä melko helppoa.

Julkisivut

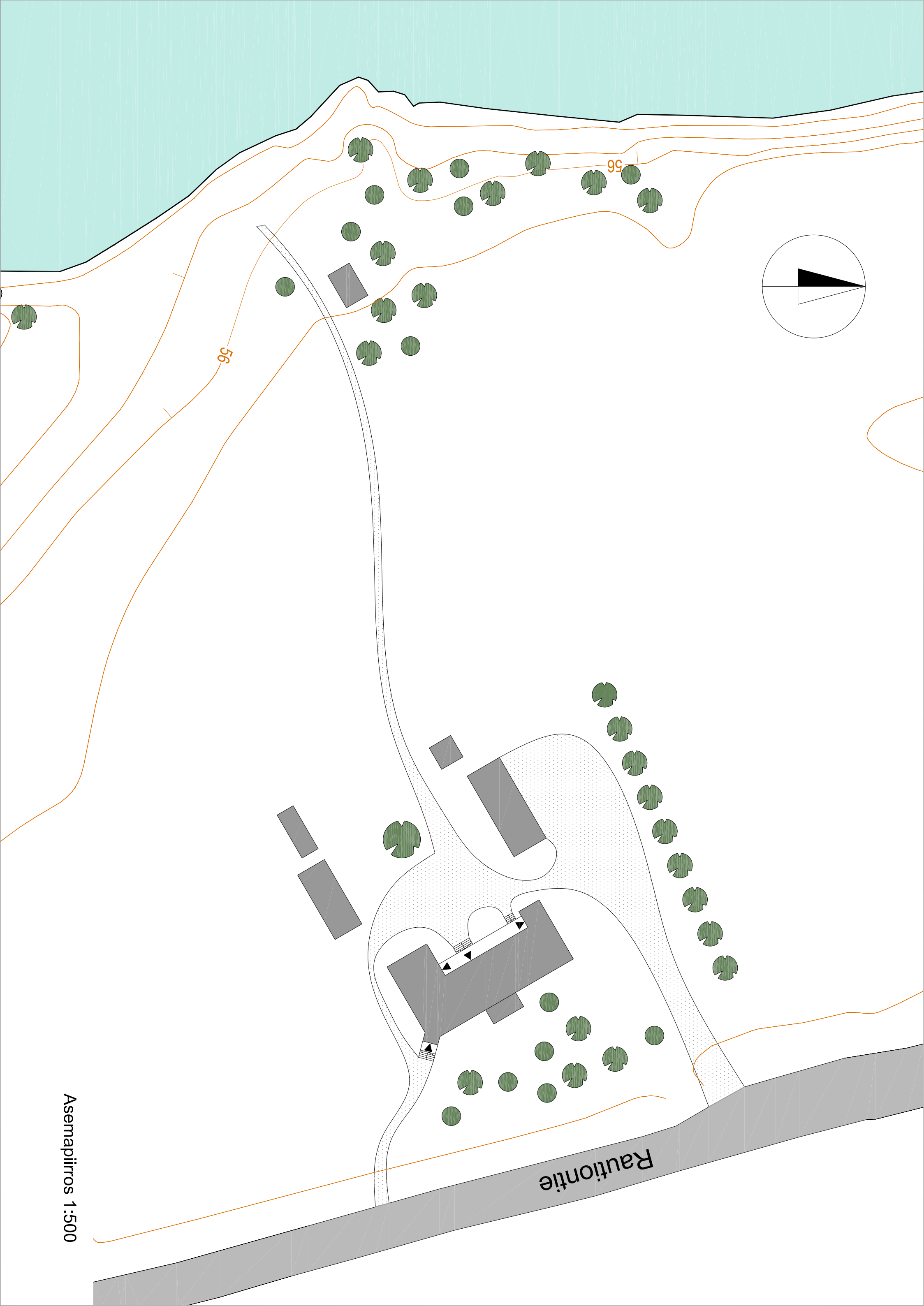
Julkisivujen suunnittelun lähtökohdaksi olen ottanut omistajan toiveesta apteekintalon 1930-luvun mansardikattoisen klassistisen asun. Julkisivujen suunnittelu on ollut pääasiassa palauttavaa tyylirestaurointia ja osittaista vanhan rakenteen rekonstruointia. Olen palauttanut ikkunajaon alkuperäiseksi vanhojen valokuvien perusteella. Valokuvien perusteella olen suunnitellut uudestaan myös pääjulkisivun erkkerin yläpuolisen parvekkeen. Rakenteellisista ja arkkitehtonisista syistä olen korottanut rakennuksen kivijalan 80 cm korkeaksi, kun se purkuhetkellä oli vain noin 30 cm.

Kokonaan uusi osa on pihan puoleinen koko julkisivun pituinen veranta. Tiloja suunnitellessani päätin palauttaa pihan puoleisen rakennuksen keskellä sijaitsevan eteisen vanhaan käyttöön ja ottaa pihan puoleisen sisäänkäynnin sen kautta. Näin pihan puolelle tuli yhteensä kolme sisäänkäyntiä, jotka kaikki vaativat yli 100 cm korkuiset portaat entistä korkeammalle lattiatasolle. Massiiviset portaat olisivat erillisinä näyttäneet tarpeettoman hallitsevilta, joten päädyin yhdistämään sisäänkäynnit koko julkisivun levyisellä verannalla. Verannalle olen osoittanut kaksi porrasta, jotka on osittain upotettu terrasserakenteen sisään. Lapekattainen veranta sopii U-muotoiseen rakennukseen hyvin, ja muodostaa omistajan toivoman miellyttävän ulko-oleskelutilan ilta-auringon puolelle.

Julkisivun värityksen suunnittelin omistajan toiveiden pohjalta. Hän toivoi, että rakennuksen julkisivun pääväri olisi edelleen vaaleanpunainen, joskaan ei niin kirkkaana kuin väri oli ennen rakennuksen purkamista. Värisuunnittelun kantavana ajatuksena oli tehdä apteekintalosta sievä kuin karamelli, mutta ei kuitenkaan liian imelä tai hempeä. Suunnitelmassani olen osoittanut julkisivun pääväriksi vaaleahkon vanhan roosan sävyn (Tikkurilan vanhan ajan värit, sävy 353X). Ikkunanpielet ja muut julkisivun yksityiskohdat olen osoittanut vaalean harmaiksi (Tikkurilan vanhan ajan värit, sävy 364X). Katto on grafiitin harmaa ja kivijalka graniittista lohkokiveä. Vaaleaan väritykseen lisän antavat alkuperäiset tumman punaiset ikkunanpuitteet (Tikkurilan vanhan ajan värit, sävy 350X). Vanha roosa harmaalla jäsentelyllä on melko tyypillinen 1920-luvun klassismin julkisivuväri, joten asiakkaan toiveen noudattaminen tuntui minusta luontevalta lähtökohdalta värityksen suunnittelulle, vaikka se ei vastaakaan täysin mitään apteekintalon todellista historiallista vaihtetta⁹⁵.

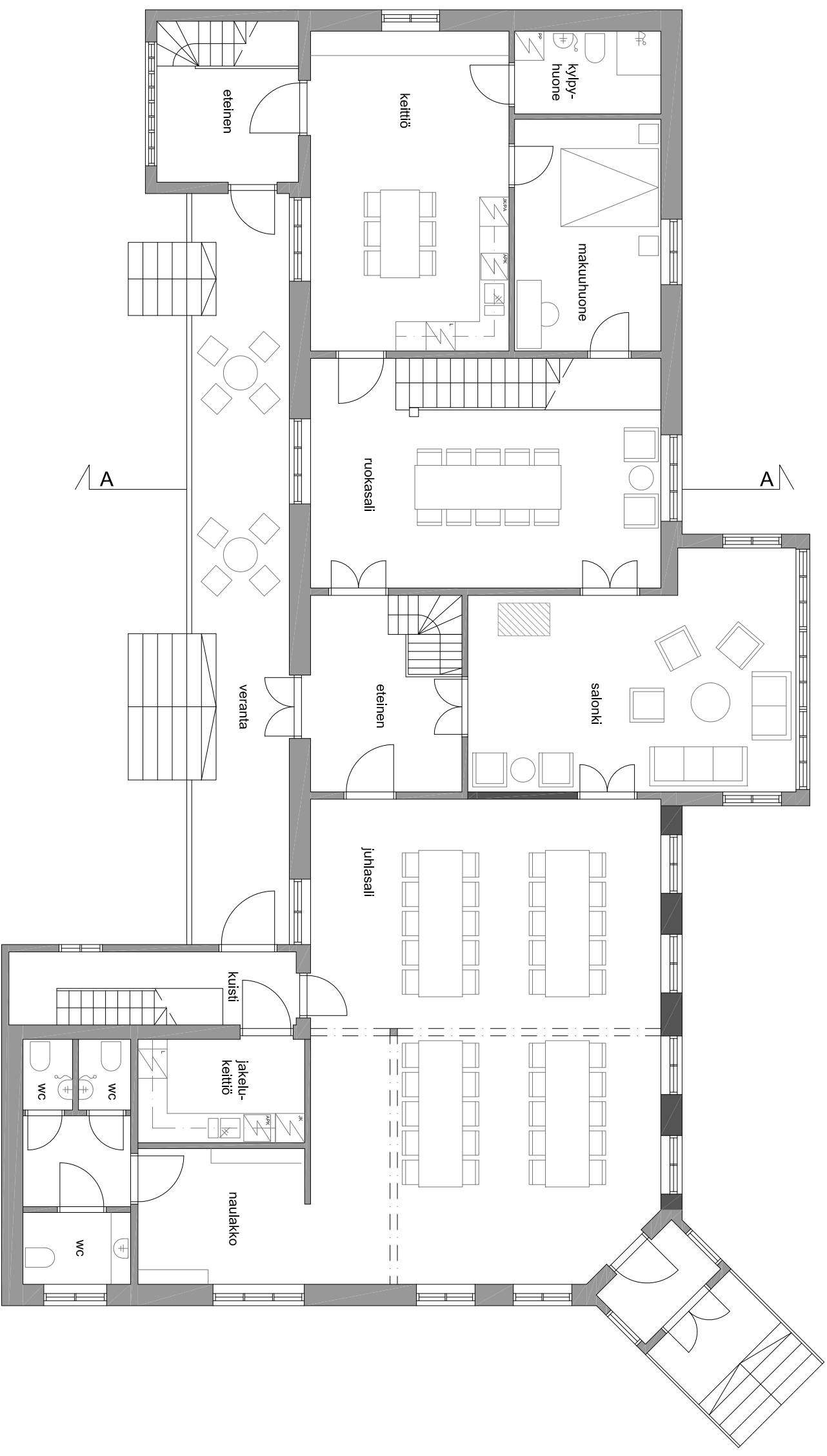
Julkisivujen suunnittelun haasteena on ollut kunnollisten mittatietojen puuttuminen. Olen joutunut rekonstruoimaan leikkauksen ja julkisivut parhaan taitoni mukaan valokuvien ja hajanaisten mittatietojen perusteella. Apteekintalon inventoinnin yhteydessä korkeusmittoja ei juurikaan otettu, joten julkisivujen ja leikkauksen suunnitteluun liittyy melko suuria epävarmuustelijöitä. Suosittelen, että jatkosuunnittelussa asiaan perehdytään vielä tarkemmin. Korkeusmittoja on syytä ottaa tarkemmin hirsirungon pystyttämisen yhteydessä ja tarkistaa suunnitelmia tarvittaessa todellisten mittatietojen perusteella.

⁹⁵ Pietarila 2004, s. 65

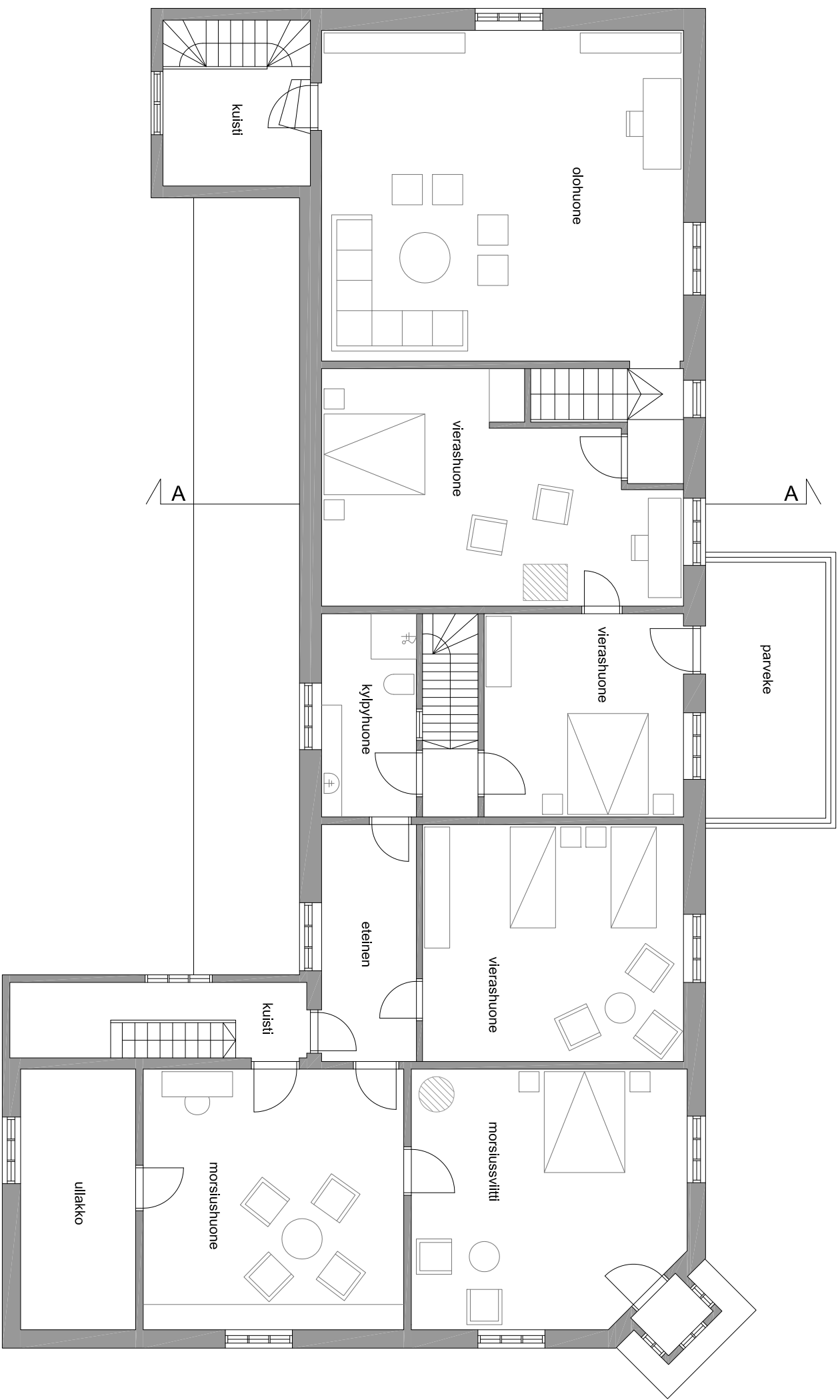

Asemapiirros 1:500

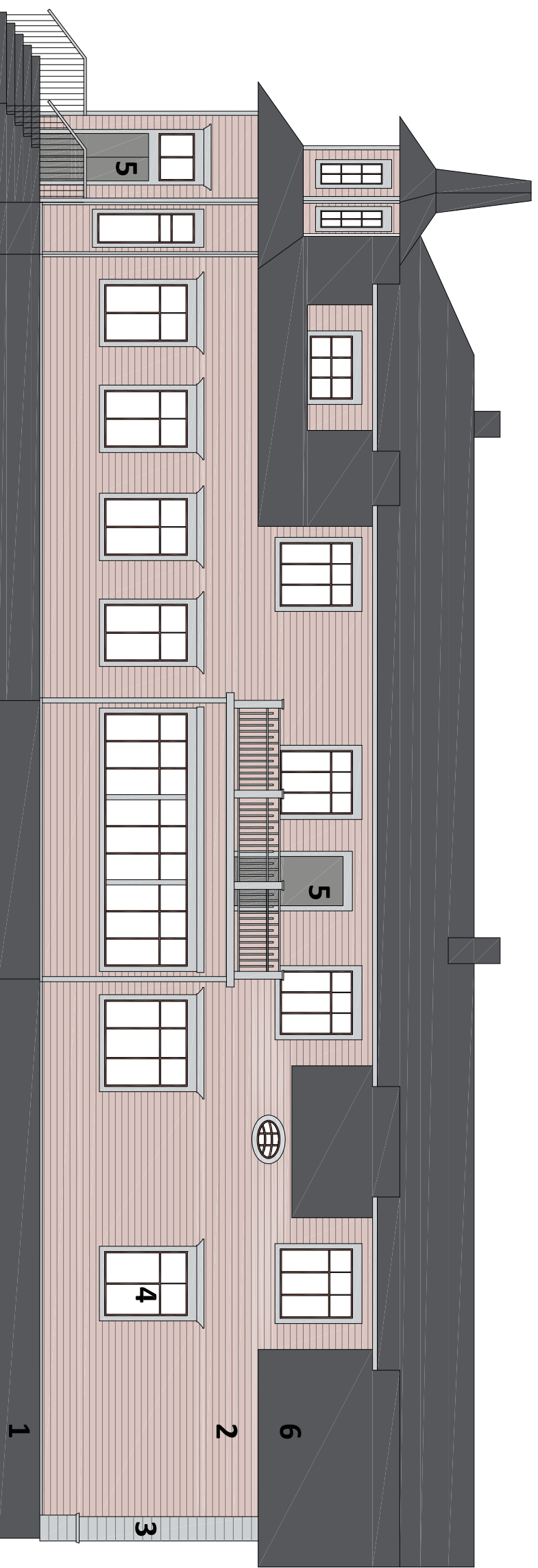
Rautiontie

1. kerroksen pohjapiirustus 1:100

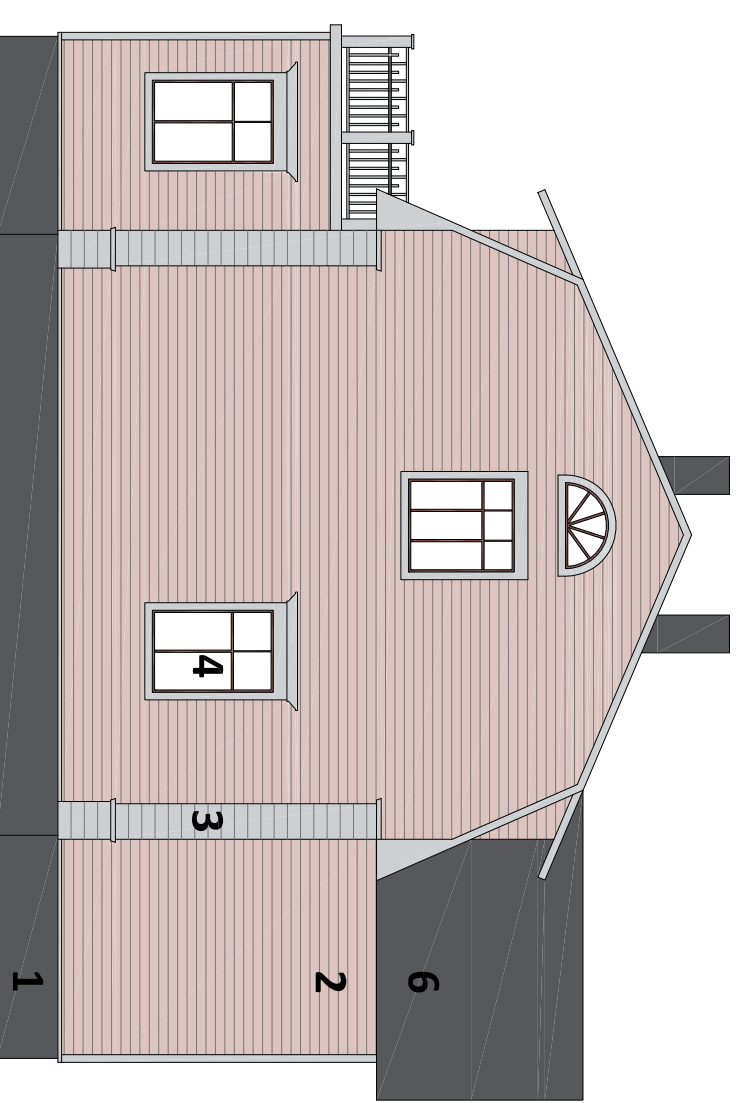

2. kerroksen pohjapiirustus 1:100

Julkisivu koilliseen 1:100

- JULKISIVUMATERIAALIT
1. SOKKELI, LOHKOTTU LUONNONKIVI
 2. VAAKASUUNTAINEN JULKISIVULAUDOITUS, MAALATTU, VANHA ROOSA
 3. JULKISIVUN JÄSENTELY, MAALATTU, VAALEAN HARMMAA
 4. IKKUNANPUITTEET, MAALATTU, TUMMA PUNAINEN
 5. PUUOVI, MAALATTU, KESKHARMMAA
 6. KONESAUMATTU PELTIKATE, GRAFIITINHARMMAA

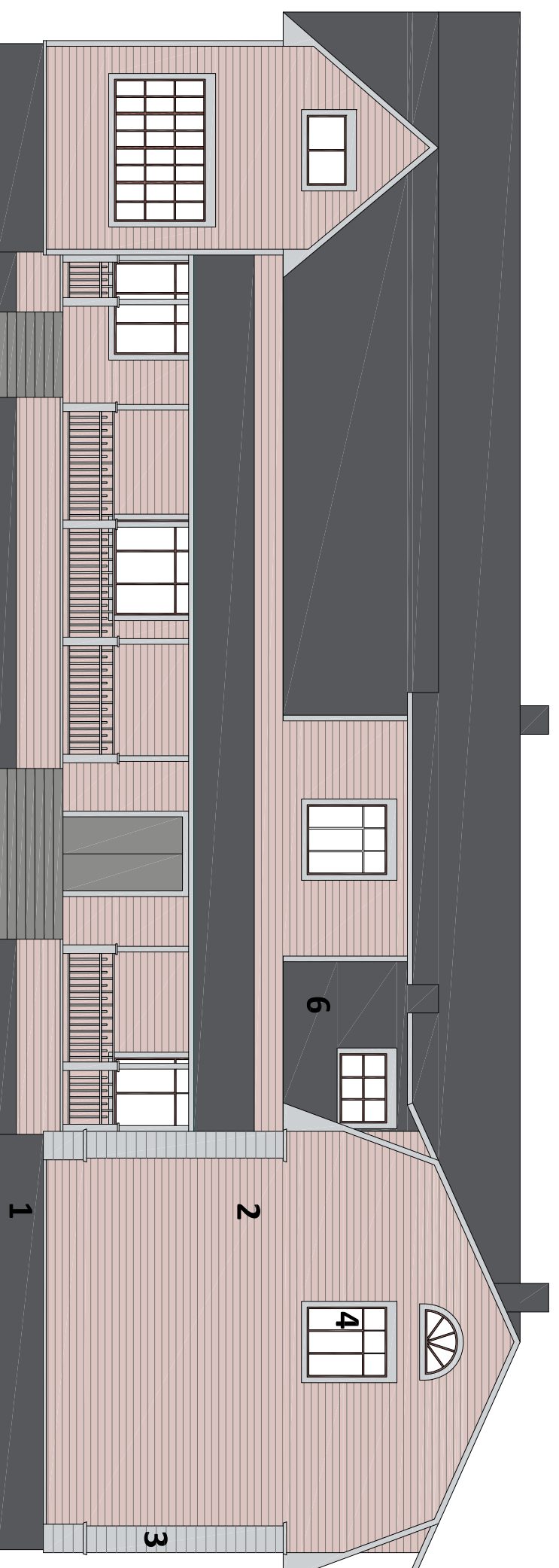
Julkisivu luoteeseen 1:100

JULKISIVUMATERIAALIT

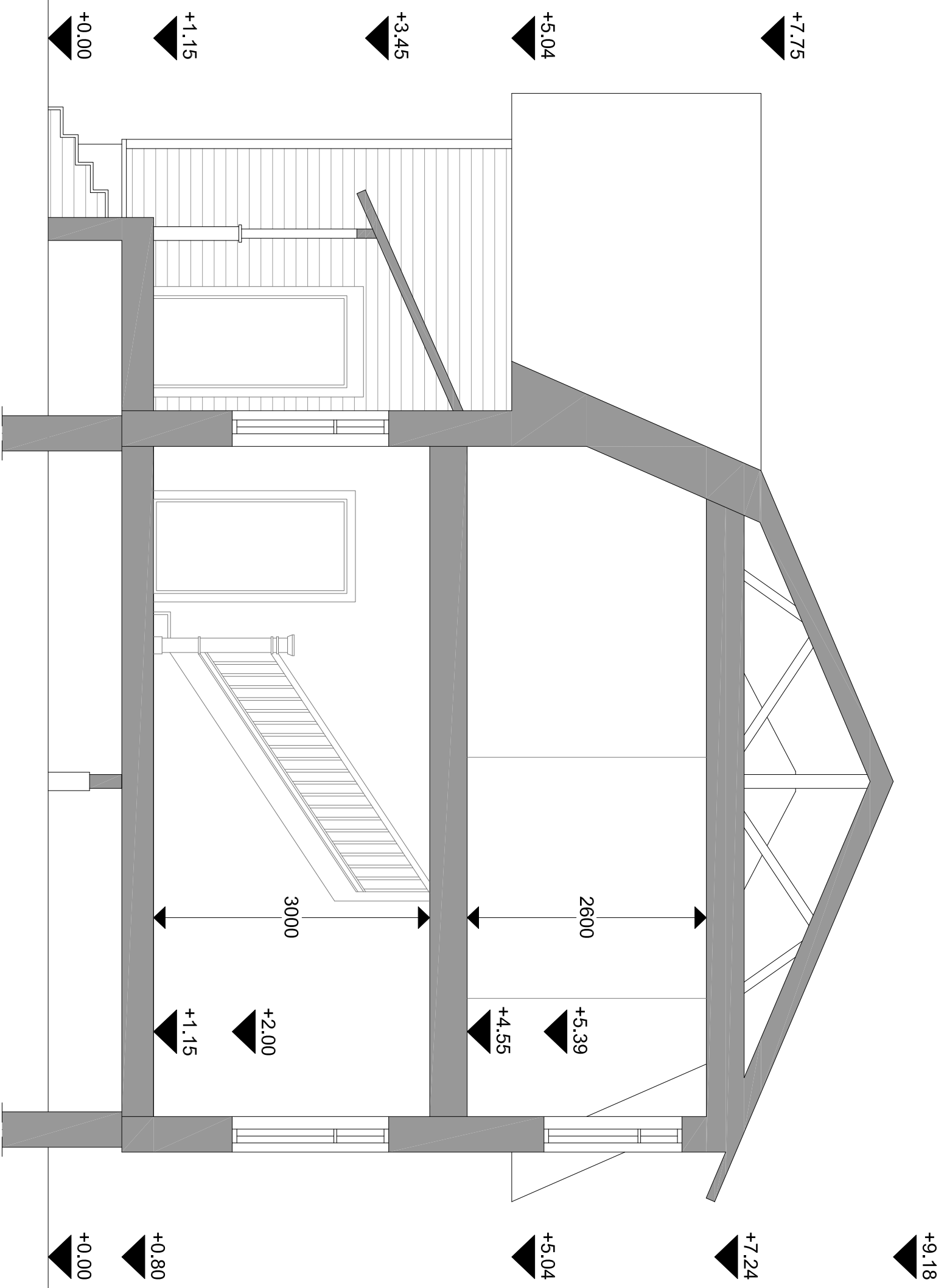
1. SOKKELI, LOHKOTTU LUONNONKIVI
2. VAAKASUUNTAINEN JULKISIVULAUDOITUS, MAALATTU, VANHA ROOSA
3. JULKISIVUN JÄSENTELY, MAALATTU, VALEAN HARMMAA
4. IKKUNANPUITTEET, MAALATTU, TUMMA PUNAISEN
5. PUUOVI, MAALATTU, KESKIHARMMAA
6. KONESAUMATTU PELTIKATE, GRAFITINHARMMAA

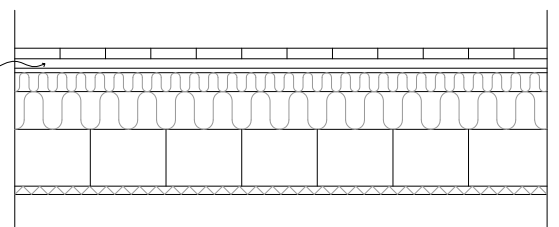
Julksivu kaakkoon 1:100

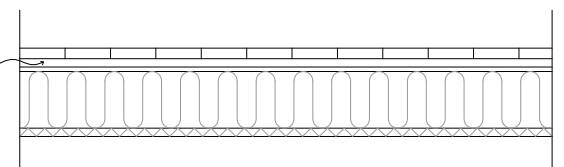
Julksivu lounaaseen 1:100

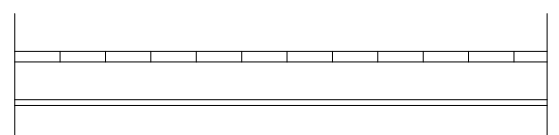
Leikkauspiirustus A-A 1:50

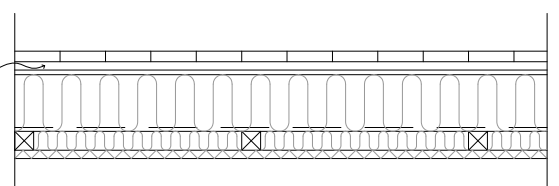
US HIRSISEINÄ
huokoinen puukuitulevy 22mm
ilmansulkupaperi
hirsirunko
pystykoolaus 50x100mm k600
/puukuitueriste
vaakakoolaus 50x50mm k600
/puukuitueriste
tuulensuojalevy 12mm
pystykoolaus 22x100mm k600
/ilmaväli
vaakaverkouslautta 28x120mm

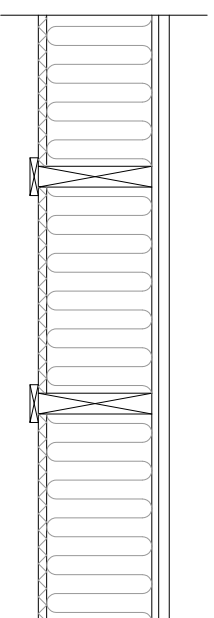
US KUISTI (viiää tila)
huokoinen puukuitulevy 22mm
ilmansulkupaperi
pystyrunko 50x150mm k600
/puukuitueriste
tuulensuojalevy 12mm
pystykoolaus 22x100 mm k600
/ilmaväli
vaakaverkouslautta 28x120mm

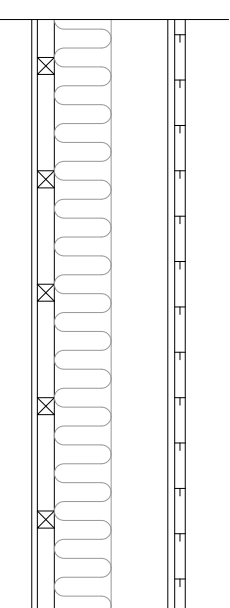
US KYLMÄ KUISTI
sisäverhouspaneeli 15x100mm
pystyrunko 50x100mm k600
vaakaverkouslautta 28x120mm

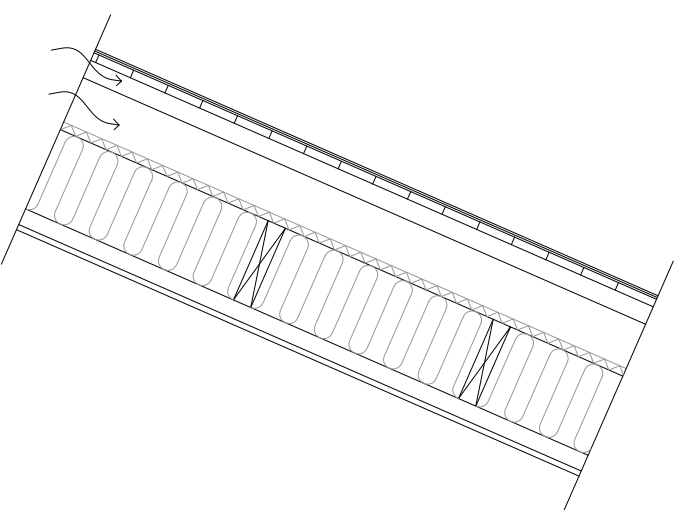
KEVYTRAKENTEINEN US
huokoinen puukuitulevy 22mm
vaakakoolaus 50x50 mm k600
/puukuitueriste
ilmansulkupaperi
pystyrunko 50x150mm k600
/puukuitueriste
tuulensuojalevy 12mm
pystykoolaus 22x100mm k600
/ilmaväli
vaakaverkouslautta 28x120mm

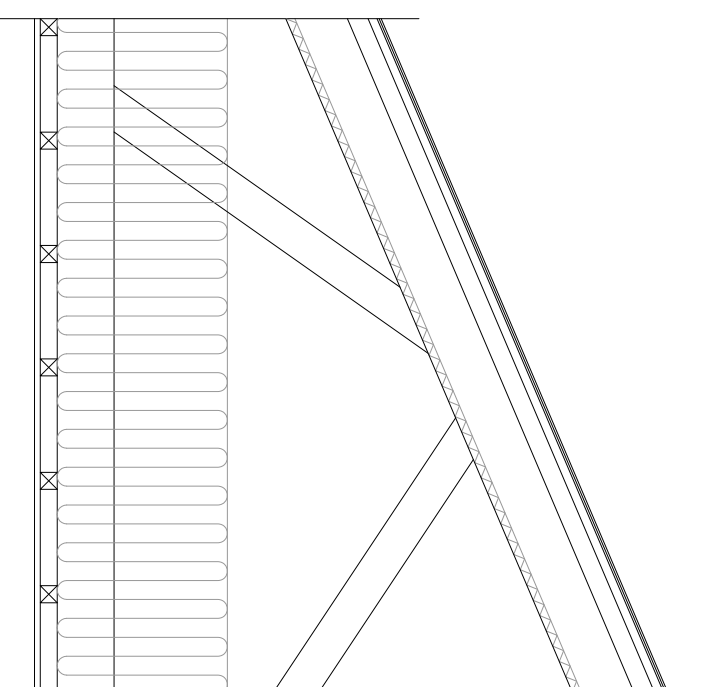
ALAPOHJA
pontattu lattialautta 28x120mm
pontattu havuvanereri 18mm
alapohjapalkisto rakennesuunnitelman mukaan
puukuitueriste, tässä 275mm
tuulensuojalevy 22mm
tuulensuojalevyn kannatuslautta 22x100mm

VÄLPOHJA
pontattu lattialautta 28x120mm
pontattu havuvanereri 18mm
alapohjapalkisto rakennesuunnitelman mukaan
ääntä vaimentava puukuitueriste, tässä 150mm
koolaus 45x45mm k300
sisäverhouspaneeli 15x100mm

VLÄPOHJA 1
konesaumattu peltikate
vaimennuskaista 5mm
ruodelaudoitus
korokerimat 50x50mm kattokannattajien kohdilla
/tuuletusväli
aluskatte
tuuletusväli 128mm
tuulensuojalevy 22mm
kattokannattajat k900 rakennesuunnitelman mukaan
koolaus 50x230mm k600 / puukuitueriste 230mm
ilmansulkupaperi
koolaus 45x45mm k300
sisäverhouspaneeli 15x100mm

VLÄPOHJA 2
konesaumattu peltikate
ruodelaudoitus
korokerimat 50x50 kattokannattajien kohdalla
/tuuletusväli
aluskatte
tuulettuva tila väh. 100mm, tuuletus harjalta ja päädyistä
puhallusvilla 500mm
kattokannattajat k900 rakennesuunnitelman mukaan
ilmansulkupaperi
koolaus 45x45 mm k300
sisäverhouspaneeli 15x100mm

5. YHTEENVETO

Diplomityöni käsittelee Kalajoen vanhan apteekin siirtämistä ja uudelleenrakentamisen suunnittelua. Työni keskeisin sisältö on suunnittelutyön pohjaksi tehty rakennuksen historian ja rakennusvaiheiden selvittäminen ja selvityksen tulosten perusteella tehty rakennuksen arvojen ja uudelleenrakentamisen lähtökohtien pohdinta. Tarkoitukseni on ollut tuottaa tietoa rakennuksesta uudelleenrakentamisen pohjaksi ja herättää ajatuksia rakennuksen siirtämisen mielekkyydestä rakennussuojelun keinona.

Diplomityöni tärkeä osa on hirsirakennuksen siirtämisen periaatteista kertominen. Olen työssäni selostanut miten siirto tulisi yleisesti hyväksytyn tavan mukaan toteuttaa, ja miten siirto toteutui vanhan apteekin tapauksessa. Johtopäätöksenä voi esittää, että apteekintalon siirto voitiin kireästä aikataulusta huolimatta toteuttaa pääosin hyvin. Myönnytyksiä jouduttiin tekemään lähinnä rakennuksen mittaamisessa ja piilossa olevien rakenteiden dokumentoinnissa. Jos aikaa olisi ollut enemmän, olisi apteekintalosta myös voitu siirtää enemmän alkuperäisiä rakenteita, kuten yläpohjan ja välipohjan palkkeja.

Olen työssäni käsitellyt apteekintalon historian 1700-luvulta nykypäivään ja kertonut eri rakennusvaiheiden taustalla olevien yhteiskunnallisten ilmiöiden vaikutuksesta apteekintalon rakentamiseen. Mielenkiintoisin osa rakennuksen historiassa on sen aika Marttilan luutnantin puustellina. Alemman upseeriston mallipiirustusten mukaan rakennettuja virkataloja ei ole tiettävästi säilynyt Suomessa ainuttakaan, joten vanhan apteekin ytimenä oleva hirsirunko on mahdollisesti ainutlaatuinen. Puustelli ei ole apteekintalon laajentamisvaiheiden vuoksi säilynyt tunnistettavana, mutta tieto rakennuksen 275 vuoden taakse ulottuvasta historiasta nostaa huomattavasti sen historiallista ja rakennushistoriallista arvoa. Apteekintaloa arvottaessani olen pohtinut myös siirtämisen vaikutuksia rakennuksen arvoihin. Kaikkein olennaisin siirrossa menetettävä arvo on rakennuksen sidos sen alkuperäiseen paikkaan ja ympäristöön. Alkuperäiseen paikkaan sidoksissa ovat niin rakennuksen historialliset, rakennushistorialliset kuin maisemallisetkin arvot.

Diplomityöni suunnitelmaisuus ja pohdinta uudelleenrakentamisen lähtökohdista pohjautuvat rakennuksen historiaan ja inventointiin ja niiden pohjalta tehtyyn arvottamiseen. Suunnitelman kantava ajatus on rakentaa apteekintalo uudestaan niin, että sen muutostöissä heikentyneitä arvoja voidaan palauttaa. Toisaalta en ole suhtautunut rakennukseen restaurointikohteena, vaan olen suunnitellut uudet rakenteet reilusti uudisrakentamisen lähtökohdista. Tavoitteena on ollut palauttaa apteekintalon ulkomuoto 1930-luvun aikaiseen loistoonsa, mutta ei suhtautua piiloon jääviin rakenneratkaisuihin liian puhdaslinjaisesti. Tärkeä suunnitelman lähtökohta on ollut myös rakennuksen omistajan tahto, johon apteekintalon uusi ulkomuoto pohjautuu. Kalajoen vanhan apteekin uudelleenrakentamisen ja rakennussuunnittelun haasteita ovat erityisesti rakentamisen aikataulun pitkittyminen ja ennen purkamista kerättyjen korkeusmittatietojen puutteellisuus. Etenkin mittatietojen epävarmuudet on hyvä tiedostaa, kun uudelleenrakentamisen jatkosuunnittelu käynnistyy.

Diplomityöni suunnitteluprosessi kesti noin kaksi vuotta. Ensimmäisen vuoden työstin pikkuhiljaa mittapiirustuksia ja tein ajatustyötä työni lopullisesta sisällöstä. Aktiivisen työnteon aloitin vasta syksyllä 2013, jolloin ajatus diplomityöntöön rakenteesta oli kypsynyt valmiiksi ja into kirjoittamiseen syntynyt. Työni aihe on ollut erittäin mielenkiintoinen ja monipuolinen, ja koen oppineeni paljon rakennuksen inventoinnista ja historian selvittämisestä, syvällisemmästä arvopohdinnasta ja hirsirakennusten siirtämisestä. Erityistä mielenkiintoa työhön on tuonut projektin konkreettisuus ja se, että olen saanut olla sinä mukana alusta saakka.

LÄHTEET

Kirjallisuusähteet:

Alajoki Sari 2005, Pohjankylän historiaa ja nykyaikaa, Pohjankylän asukasyhdistys, Pohjankylähanke

Alajoki Sari 2013, Mitä meillä oli ennen Puustellinhovia, Kalajokiseutu-lehti 31.1.2013

Haarala Seija, Rakennuskulttuuriselvitys. Kalajoki, Pohjankylä. Kaavoitustoimi, Kalajoen kunta 1996

Hannula Jouko, Lääkkeiden valmistajasta osaksi terveydenhuoltoa, Ylivieskan apteekki 1903 - 2003, Ylivieska 2003

Heikkinen Maire, Suomalainen tapettikirja, Porvoo 2009

Heikkinen, Heinämies, Jaatinen, Kaila, Pietarila, Talo kautta aikojen – kiinteän sisustuksen historia, Helsinki 1989

Kaila, Vihavainen, Ekbon, Rakennuskonservointi – Museokohteena säilytettävien rakennusten korjausopas, 1983

Kaila, Pietarila, Tomminen, Talo kautta aikojen – julkisivujen historia, Helsinki 1987

Kalajoen keskustan asemakaavan muutos, Kalajoen kaupunki, 2008

Kyllönen Matti, Kalajoen ja Raution historia, Vaasa 1980

Lounatvuori Irma, Mallin mukaan maan tavalla, Mallipiirustukset ja sotilasvirkatalojen rakentaminen 1687-1810, Museoviraston rakennushistorian osasto, 1996

Marttilan puustellin lähtö- ja tulokatselmuspöytäkirja 1866, OMA

Meriläinen Anneli, Kokkolan Kanta-apteekki 220 vuotta, Kokkola 2001

Museovirasto, korjauskortisto, Hirsirakennusten siirto

Museoviraston rakennushistorian osaston julkaisu N:o 8, Rakennuskulttuurin luettelointi, 1979

Museovirasto, Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt, 2009
www.rky.fi (luettu 4/2014)

Museoviraston tapettitietokanta
<http://tapetti.nba.fi> (luettu 2/2014)

Peltonen Markku, Apteekki suomalaisessa yhteiskunnassa, Helsinki 1987

Pietarila Pentti, Rakennusten värit ja koristetyylit, 2004

Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet 3, Pohjois-Pohjanmaan seutukaavaliitto. Oulu 1993

Sipilä Sinikka, Kalajoen apteekki 120 vuotta, Suomen apteekkarilehti 9/1977

Soikkeli Anu, Suomen vanhat pappilat – menneisyyden tulevaisuus osa 1, Oulu 2000

Tuula Luokkalan haastattelut sähköpostitse 28.10.2013 ja 13.3.2014

Tuulasvaara Jaakko, Suur-Kalajoen historia 2, Isostavihasta pitäjän jakoon, Kokkola 1960

Vuolle-Apiala Risto, Hirsitalo ennen ja nyt, Porvoo 2012

Wirilander Kaarlo, Suomen armeijan upseeristo ja aliupseeristo 1718 – 1810 - virkatalonhaltijain luettelot, Helsinki 1953

ICOMOS, The Quebec Declaration on the Preservation of the Spirit of the Place, 2008
<http://www.icomos.org/en/charters-and-texts> (luettu 4/2014)

ICOMOS, International charters for conservation and restoration, 2004
<http://www.icomos.org/en/charters-and-texts> (luettu 4/2014)

ICOMOS, Approaches for the conservation of twentieth-century architectural heritage, Madrid document 2011
<http://icomos-isc20c.org/id13.html> (luettu 4/2014)

Pohjois-Pohjanmaan maakuntakaava, Pohjois-Pohjanmaan liitto, 2005
http://www.pohjois-pohjanmaa.fi/maakunnan_suunnittelu_ja_kehittaminen/maakuntakaavoitus/voimassa_oleva_maa- ja_kuntakaava (luettu 4/2014)

Kuvalähteet:

Valokuvat ovat omiani tai Erkki Haaralan, ellei toisin mainita

Valokuva, Kalajoen kotiseutuarkisto

Valokuvia, Tuula Luokkalan perhealbumi

Valokuva, Aarne Hedman

Kalajoen Pohjankylän kartta, Erik Florin 1763, Kansallisarkisto

Marttilan puustellin tiluskartta, katselmuspöytäkirja 1824, Kansallisarkisto

Kartta Marttilan virkatalon kaikista tiluksista, Kalle Nurmela 1934, Kalajoen kaupunki, maankäyttöpalvelut

Kalajoen kirkonseudun ajantasa-asemakaava, Kalajoen kaupunki, kaavoitustoimi

Kalajoen kaupungin opaskartta, Kalajoen kaupunki

Lounatvuori Irma, Mallin mukaan maan tavalla, Mallipiirustukset ja sotilasvirkatalojen rakentaminen 1687-1810, Museoviraston rakennushistorian osasto, 1996

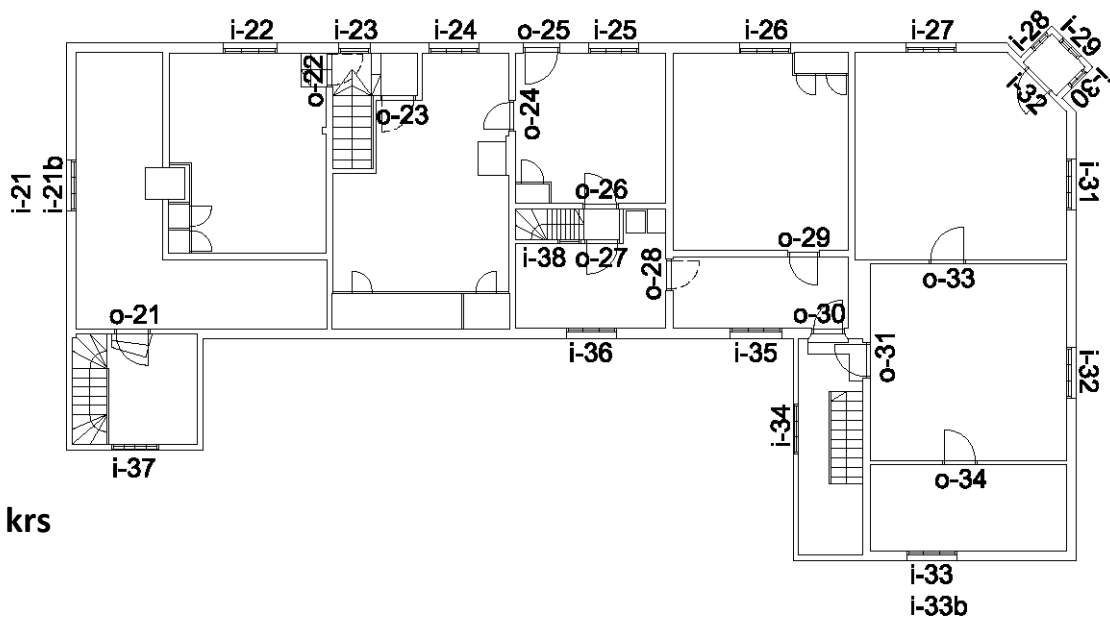
Museovirasto, korjauskortisto, Hirsirakennuksen siirto

LIITE 1: IKKUNALUETTELO

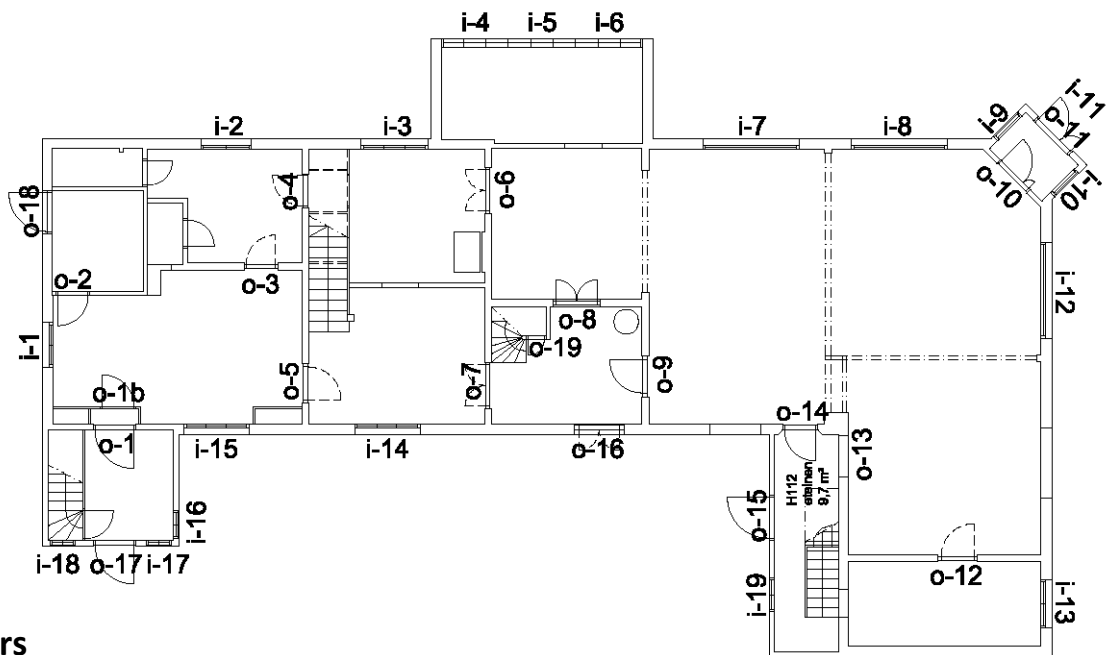
Kalajoen vanhan apteekin inventointi 3/2012

Seuraavassa on luettelointi Kalajoen vanhan apteekin ikkunat ja kerrottu, onko ikkuna varastoitu siirrettäväksi uudelleenrakennettavaan apteekintaloon. Ikkunoita ei ole mitattu, eikä niiden kuntoa ole arvioitu. Nämä työt tulee suorittaa ikkunoiden korjauksen yhteydessä. Ikkunoiden merkitsemisessä on käytetty tunnusta i ja numeroa. Ensimmäisen kerroksen ikkunoiden numerot ovat 1 – 18. Toisen kerroksen ikkunoiden numerot ovat 20 – 37. Ikkunoiden tunnukset on merkitty alla olevaan pohjapiirrokseen.

2. krs

1. krs

1. KERROKSEN IKKUNAT

IKKUNA 1 / i-1

Neliruutuinen puuikkuna

On siirretty käytettäväksi uudelleen

IKKUNA 2 / i-2

Neliruutuinen puuikkuna

On siirretty käytettäväksi uudelleen

IKKUNA 3 / i-3

Kuusiruutuinen puuikkuna

On siirretty käytettäväksi uudelleen

IKKUNAT 4, 5 ja 6

Kolme kuusiruutuista puuikkunaa 1990-luvulta

Ei ole siirretty käytettäväksi uudelleen

IKKUNA 7

Näyteikkuna

Ei ole siirretty käytettäväksi uudelleen

IKKUNA 8

Näyteikkuna

Ei ole siirretty käytettäväksi uudelleen

IKKUNA 9 / i-9

Tornin pieni puuikkuna

On siirretty käytettäväksi uudelleen

IKKUNA 10 / i-10

Tornin pieni puuikkuna

On siirretty käytettäväksi uudelleen

IKKUNA 11 / i-11

Tornin oven päällä oleva pieni puuikkuna

On siirretty käytettäväksi uudelleen

IKKUNA 12

Näyteikkuna

Ei ole siirretty käytettäväksi uudelleen

IKKUNA 13 / i-13

Neliruutuinen puuikkuna

On siirretty käytettäväksi uudelleen

IKKUNA 14 / i-14

Kuusiruutuinen puuikkuna

On siirretty käytettäväksi uudelleen

IKKUNA 15 / i-15

Kuusiruutuinen puuikkuna

On siirretty käytettäväksi uudelleen.

IKKUNA 16 / i-16

Kuusiruutuinen kuistin pieni puuikkuna

On siirretty käytettäväksi uudelleen

IKKUNA 17 / i-17

Kuistin pieni yksiruutuinen puuikkuna

Ikkunalasi on rikki.

On siirretty käytettäväksi uudelleen

IKKUNA 18 / i-18

Kuusiruutuinen kuistin pieni puuikkuna

On siirretty käytettäväksi uudelleen

IKKUNA 19 / i-19

Neliruutuinen puuikkuna

On siirretty käytettäväksi uudelleen

2. KERROKSEN IKKUNAT

IKKUNAT 21 JA 21b / i-21 ja i-21b

Kuusiruutuinen puuikkuna ja puolipyöreä päätyikkuna

Päätyikkuna on asennettu valeikkunaksi hirsiseinän päälle

On siirretty käytettäväksi uudelleen

IKKUNA 22 / i-22

Kuusiruutuinen puuikkuna

On siirretty käytettäväksi uudelleen

IKKUNA 23 / i-23

Soikea yhdeksänruutuinen puuikkuna

On siirretty käytettäväksi uudelleen

IKKUNA 24 / i-24

Kuusiruutuinen puuikkuna

On siirretty käytettäväksi uudelleen

IKKUNA 25 / i-25

Kuusiruutuinen puuikkuna

On siirretty käytettäväksi uudelleen

IKKUNA 26 / i-26

Kuusiruutuinen puuikkuna

On siirretty käytettäväksi uudelleen

IKKUNA 27 / i-27

Kuusiruutuinen puuikkuna

On siirretty käytettäväksi uudelleen

IKKUNA 28 / i-28

Tornin kuusiruutuinen puuikkuna

On siirretty käytettäväksi uudelleen

IKKUNA 29 / i-29

Tornin kuusiruutuinen puuikkuna

On siirretty käytettäväksi uudelleen

IKKUNA 30 / i-30

Tornin kuusiruutuinen puuikkuna

On siirretty käytettäväksi uudelleen

IKKUNA 31 / i-31

Kuusiruutuinen puuikkuna

On siirretty käytettäväksi uudelleen

IKKUNA 32 / i-32

Kuusiruutuinen puuikkuna

On siirretty käytettäväksi uudelleen

IKKUNAT 33 JA 33b / i-33 ja i-33b

Kuusiruutuinen puuikkuna ja puolipyöreä päätyikkuna

On siirretty käytettäväksi uudelleen

IKKUNA 34 / i-34

Kuusiruutuinen puuikkuna

On siirretty käytettäväksi uudelleen

IKKUNA 35 / i-35

Kuusiruutuinen puuikkuna

On siirretty käytettäväksi uudelleen

IKKUNA 36 / i-36

Kuusiruutuinen puuikkuna

On siirretty käytettäväksi uudelleen

IKKUNA 37 / i-37

Kuistin kaksi kuusiruutuinen puuikkunaa

On siirretty käytettäväksi uudelleen

IKKUNA 38 / i-38

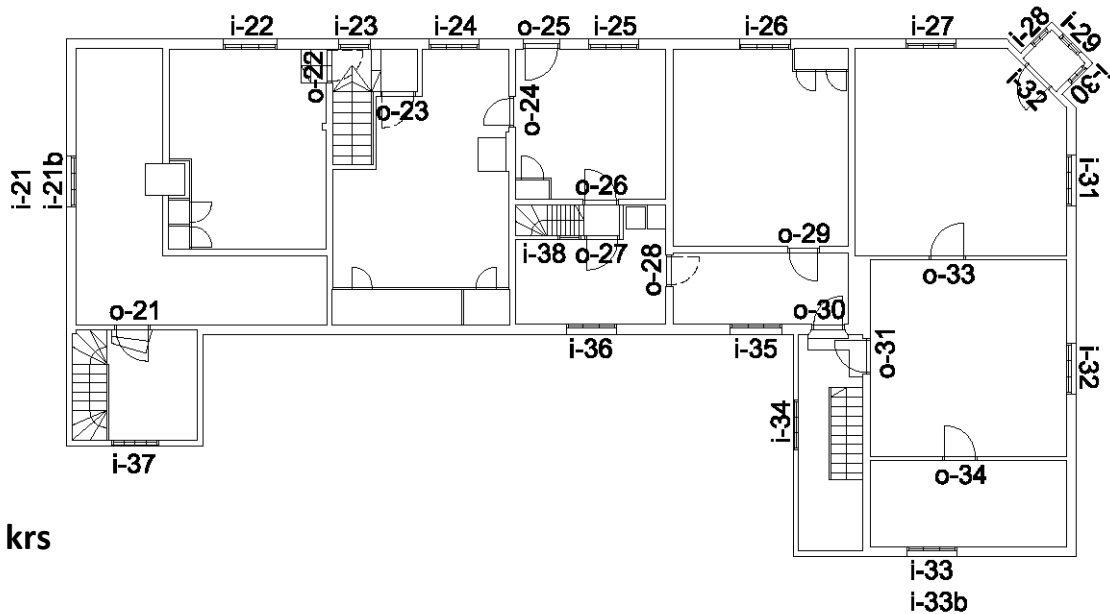
Huoneiden 207 ja 214 välinen sävytetty ikkuna

On siirretty käytettäväksi uudelleen

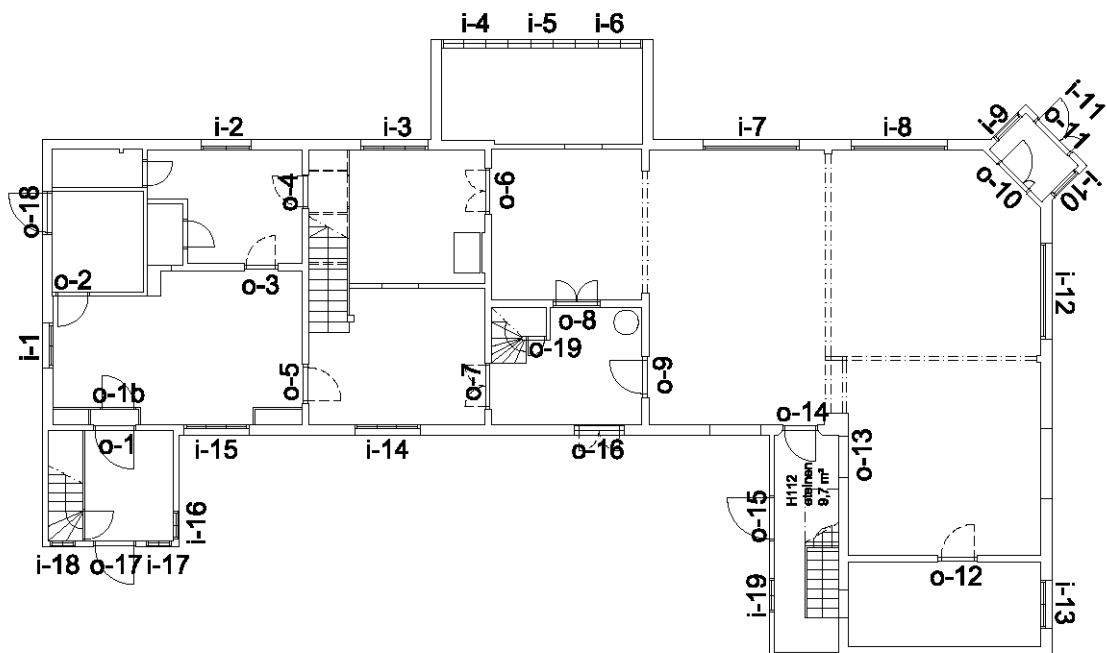
LIITE 2: OVILUETTELO

Kalajoen vanhan apteekin inventointi 3/2012

Seuraavassa on luettelointi Kalajoen vanhan apteekin ulko- ja sisäovet ja kerrottu, onko ovi varastoitu siirrettäväksi uudelleenrakennettavaan apteekintaloon. Ovia ei ole mitattu, eikä niiden kuntoa ole arvioitu. Nämä työt tulee suorittaa ovien korjauksen yhteydessä. Ikkunoiden merkitsemisessä on käytetty tunnusta o ja numeroa. Ensimmäisen kerroksen ovien numerot ovat 1 – 19. Toisen kerroksen ovien numerot ovat 21 – 34. Ovien tunnukset on merkitty alla olevaan pohjapiirrokseen.

2. krs

1. krs

1. KERROKSEN OVET

OVET 1 ja 1b / o-1

Vanha puinen peiliovi ja ikkunallinen sisäovi

Peiliovi on maalattu

Peiliovi on siirretty käytettäväksi uudelleen

OVI 2

Ei valokuvaa

Ei ole siirretty käytettäväksi uudelleen

OVI 3 / o-3

Ovilehti puuttuu, paikallaan vain karmit

Ei valokuvaa

Karmit on otettu talteen

OVI 4 / o-4

Ovilehti puuttuu, paikallaan vain karmit

Ei valokuvaa

Karmit on otettu talteen

OVI 5 / o-5

Ovilehti puuttuu, paikallaan vain karmit

Ei valokuvaa

Karmit on otettu talteen

OVI 6 / o-6

Pariovi, jonka ovilehdet puuttuvat

Karmit on otettu talteen

OVI 7 / o-7

Pariovi, jonka ovilehdet puuttuvat
Ei valokuvaa
Karmit on otettu talteen

OVI 8 / o-8

Vanha puinen peilitetty pariovi, maalattu
Ovi oli huoneen 105 puolelta levytetty umpeen. Huoneen 109
puolelta ovet on maalattu keltaiseksi.
On siirretty käytettäväksi uudelleen

OVI 9 / o-9

Vanha puinen peiliovi, maalattu
Ovi oli levytetty umpeen
On siirretty käytettäväksi uudelleen

OVI 10

Liiketilan metallivahvisteinen puuvi
Ei ole siirretty käytettäväksi uudelleen

OVI 11

Tornin ikkunallinen ulko-ovi
Ei ole siirretty käytettäväksi uudelleen

OVI 12 / o-12

Ovilehti puuttuu, paikallaan vain karmit
Ei valokuvaa
Karmit on otettu talteen

OVI 13 / o-13

Ovilehti puuttuu, paikallaan vain karmit
Oviaukko oli levytetty umpeen.
Ei valokuvaa
Karmit on otettu talteen

OVI 14

Nykyaikainen metallivahvistettu puuovi
Ei ole siirretty käytettäväksi uudelleen

OVI 15

Vinkkeliosan eteisen ulko-ovi
Ei ole siirretty käytettäväksi uudelleen

OVI 16 / o-16

Vanha puinen peilitetty pariovi, jossa on ikkunat
Ovi oli laudoitettu ulkopuolelta umpeen.
On siirretty käytettäväksi uudelleen

OVI 17

Kuistin ulko-ovi
Ei ole siirretty käytettäväksi uudelleen

OVI 18

Pannuhuoneen ulko-ovi
Ei ole siirretty käytettäväksi uudelleen

OVI 19

Kapea puinen peiliovi, maalattu
On siirretty käytettäväksi uudelleen

2. KERROKSEN OVET

OVI 21 / o-21

Vanha puinen peiliovi, ootrattu
On siirretty käytettäväksi uudelleen

OVI 22 / o-22

Ovilehti puuttuu, paikallaan vain karmit
Karmit on otettu talteen

OVI 23 / o-23

Ovilehti puuttuu, paikallaan vain karmit
Karmit on otettu talteen

OVI 24 / o-24

Vanha puinen peiliovi, maalattu
On siirretty käytettäväksi uudelleen

OVI 25 / o-25

Vanha puinen peiliovi, maalattu
Ovi on parvekkeen ulko-ovi, ja sen on ulkopuolelta laudoitettu umpeen.
On siirretty käytettäväksi uudelleen

OVI 26 / o-26

Vanha puinen peiliovi, maalattu
On siirretty käytettäväksi uudelleen

OVI 27 / o-27

Vanha puinen peiliovi, maalattu
On siirretty käytettäväksi uudelleen

OVI 28 / o-28

Ovilehti puuttuu, vain karmit paikallaan
Karmit on otettu talteen

OVI 29 / o-29

Vanha puinen peiliovi, maalattu
On siirretty käytettäväksi uudelleen

OVI 30 / o-30

Vanha puinen peiliovi, jossa on ikkunat
On siirretty käytettäväksi uudelleen

OVI 31 / o-31

Vanha puinen peiliovi, ootrattu
On siirretty käytettäväksi uudelleen

OVI 32 / o-32

Tornin lautaovi
Ei valokuvaa
On siirretty käytettäväksi uudelleen

OVI 33 / o-33

Ullakon lautaovi
Ei valokuvaa
On siirretty käytettäväksi uudelleen

OVI 34 / o-34

Ullakon lautaovi
On siirretty käytettäväksi uudelleen